SZEGED

Convietuirea

EGYÜTTÉLÉS

Revista românilor din Seghedin

- POLITICĂ MINORITARĂ
- SZEGED = SEGHEDIN = SIG'ID'IN
- ISTORIE LOCALĂ
- DE-ALE NOASTRE
- ALTE COMUNITĂȚI ROMÂNEȘTI
- ȘCOALA
- VIAȚA CREȘTINEASCĂ
- TRADIȚII
- LIMBA
- LITERATURĂ
- REVISTA CĂRȚII
- TURISM

Anul 1 ✻ nr. 2–3. ✻ 1997

Revista trimestrială **Conviețuirea** – **Együttélés**

este editată de:

Catedra de limbă și literatură română
a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula", Szeged
Autoconducerea Minorității Române din Seghedin
Asociația Culturală a Românilor din Seghedin
Parohia Ortodoxă din Seghedin
Apariția revistei este sprijinită financiar și de către Departamentul pentru
Minorități din cadrul
Ministerului Învățământului și Culturii

*

Colectivul de redacție

TIBERIU BOCA, ANAMARIA BRAD, MIHAELA BUCIN,
ANA HOȚOPAN, PETRU CÎMPIAN, MIHAI COZMA redactor,
ȘTEFAN CRÂSTA, ȘTEFAN OROIAN redactor tehnic-artistic,
GHEORGHE PETRUȘAN

Editor responsabil: GHEORGHE PETRUȘAN

Adresa redacției

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Román Tanszék
6725 SZEGED, Hattyas sor 10.
Telefon: 62/456-093
Fax: 62/443-324

*

Revista respectă tradițiile ortografice ale
edițiilor românești din Ungaria, dar primește
și publică scrieri și cu ortografia nouă.

Conviețuirea

Együttélés

Anul 1. Nr. 2–3. 1997

CUPRINS

Problema minorităţilor revine la rampă 3
– Beszámoló a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről
– *Prof. dr. Şerban Agachi,* Situaţia prezentă a studiilor în limba maghiară la Universitatea Babeş-Bolyai. Propuneri de soluţii 24
– *Cs. Gyimesi Éva,* Sok a a tervező, kevés a pallér (Gondolatok az egyetemről) 31
M. C., Bălcescu la Seghedin 47
Dimitrie Stoi–Gáncse Mihály, Noul blazon al comunei Chitighaz 55
Adam Bauer,: Ce simboluri să folosim? 59
Ştefan Crâsta, Doi fraţi, două naţionalităţi 61
Românii din Iugoslavia 63
– Cîteva date fundamentale 63
– *Petru Cîmpian,* Interviu cu Ion Cizmaş, preşedintele C.R.I. 64
M. Cozma, Gh. Petruşan, De vorbă cu soţii Martin despre şcoală şi nu numai 69
Reka-Monica Cristian, Dialogul est-vest în mit 89
Daniel Alic, Data serbării Paştilor 91
Ana Hoţopan: Táncház – de un sfert de veac 93
Topa Sándorné, Vallomásféle a néptáncosokhoz 95
Ana Hoţopan, „Băgarea-n joc" la Cenadul Unguresc 96
Tiberiu Boca, Valori vechi şi noi (idei pe marginea unei încercări muzicale) 97
Mihai Cozma, Identitatea de limbă a românilor din Ungaria 101
Gheorghe Petruşan, 60 de ani de la naşterea lui Lucian Magdu 107
Maria Berényi, Poezii inedite 111
George Irimiaş, Poezii 111
Cornel Munteanu, Repere ale pamfletului românesc 112
Farkas Jenő, Literatura română în enciclopediile de literatură universală din Ungaria 115
Petrusán Lívia Veronika, Hiányos ecsetvonások az emlékezés palettáján ... 127
Petrusán Lívia Veronika, Gyűjteményes kötet a nacionalizmusról 133
Eva Iova, Pe plaiuri româneşti (interviu cu Gheorghe Sferle) 137
Eva Iova, Turismul şi internetul 139
Adam Bauer, Homokiné Kalmár Mariann – şeful biroului IBUSZ din Seghedin (interviu) 140
Szellelki Erzsébet, „Túlélés túra" a Kárpátokban 140

Problema minorităților revine la rampă

În anii 1990–94 viața minorităților din Ungaria a cunoscut o reală efervescență, etapă care s-a evidențiat prin aprobarea, în 1993, a legii cu privire la minorități și alegerile din 1994, în urma cărora s-au înființat autoconducerile locale și naționale ale minorităților și de la care unii așteptau reînvierea vieții lor politice și culturale, alții, optimiști incurabili, stoparea procesului de asimilare. Guvernul și-a făcut darea de seamă cu privire la caracteristicile etapei ultimilor trei ani, care a fost dezbătută și aprobată de către Parlamentul țării. Publicăm câteva pasaje din această dare de seamă în speranța că și cei despre care este vorba își vor spune cuvîntul, își vor face bilanțul lor propriu.

În continuare abordăm o problemă care a reținut, în ultimile luni, atenția opiniei publice de la noi și din România: (re) înființarea universității ungurilor din România. Redăm, de data aceasta, două opinii: una care reflectă poziția oficială a Universității Babeș-Bolyai, formulată de prof. dr. Șerban Agachi, iar cealaltă este opinia profesoarei universitare clujene, Cs. Gyimesi Éva, șefa Catedrei de literatură maghiară din cadrul acestei universități.

Beszámoló a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről

Általános helyzetértékelés

A magyarországi kisebbségeknek a társadalomban betöltött helyzetét az 1990. évi XL. törvénnyel módosított Alkotmány 68. §-a rögzíti, kimondva, hogy a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők. Az Alkotmány garantálja a kisebbségek számára kollektív résztvételüket a közéletben, helyi és országos önkormányzatok létrehozását, saját kulturájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.

A Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek szabad önszerveződés útján fokozatosan hozták létre és fejlesztették az egyéni és kollektív kisebbségi jogok gyakorlásának kereteit.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 1993. július 7-én 96%-os többséggel elfogadott 1993. évi LXXVII. törvény (a továbbiakban: Nekj. törvény)

egyéni, valamint kollektív jellegű kisebbségi jogokat – személyi elvű (perszonális) autonómiára és önkormányzatok létrehozására való jogot – biztosít a Magyarországon honos 13 kisebbségnek. A Nekj. törvény értelmében Magyarországon honos népcsoport a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán kisebbség. A törvény ugyanakkor lehetőséget ad arra is, hogy 1000, magát a felsorolásban nem szereplő kisebbséghez tartozónak valló választópolgár népi kezdeményezéssel kérje kisebbségként történő elismerését az Országgyűléstől. Ilyen kezdeményezés 1993 óta nem történt.

A Nekj. törvény 62. § (3) bekezdése alapján a Kormánynak két évente át kell tekintenie a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetét és arról az Országgyűlésnek be kell számolnia.

A beszámoló 1995-ben a kisebbségi törvényben előírt határidőre nem készült el. A határidő eltolódását alapvetően az indokolja, hogy a kisebbségi önkormányzati választásokat két alkalommal tartották: 1994 őszén és 1995 novemberében. Vagyis 1995 végén az önkormányzati rendszer működéséről még nem lehetett volna átfogó képet adni. Csak 1996 közepére vált lezárhatóvá az országos önkormányzatok székházhoz juttatásának folyamata, s most rendeződik a vagyoni juttatás kérdése.

A beszámoló első tervezetének 1996. májusi összeállítását követően a Miniszterelnöki Hivatal kisebbségi ügyekben illetékes politikai államtitkárának vezetése mellett a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatallal együtt széles körű szakértői és kormányzati egyeztetésre került sor. A kisebbségek országos önkormányzatai külön-külön lehetőséget kaptak észrevételeik és javaslataik írásban történő kifejtésére. A beszámoló messzemenően figyelembe veszi a szakértői észrevételeket, különösen a kisebbségek véleményét. Az egyes kisebbségekről szóló összefoglaló terjedelmét azonban nem volt célszerű jelentősen bővíteni. A beszámoló tervezetével a Szerb Országos Önkormányzat nem értett egyet, elutasító álláspontját azonban többszöri felkérés ellenére sem indokolta.

Demográfiai, nyelvi, szociális, kulturális jellemzők

A Magyar Köztársaság területén honos (autochton) nemzeti kisebbségek mindegyikére jellemző az erőteljes szórványhelyzet, a kettős identitás, az előrehaladott asszimilálódás, a nyelvvesztés és az erős érzelmi, kulturális kötődés Magyarországhoz, hazájukhoz.

Az 1990. évi népszámlás adatai (1. sz. mell.) a tíz évvel korábbiakhoz képest érdekes kettősséget mutatnak: miközben – a németeket és a cigányokat kivéve – folytatódott a kisebbségi anyanyelvű népesség fogyása, a magukat valamely nem magyar nemzetiséghez tartozónak vallók száma – a horvát népcsoportot kivéve – növekedett. A kisebbségi szervezetek becslésein alapuló létszámadatokat is (2. sz. mell.) mellékeljük. A kisebbségi identitású és kötődésű népesség tényleges létszáma a népszámlálási és a becsült adatok között mozog.

A teljes és természetes integráció, az identitás választásának szabadsága a fennmaradás esélyeit is csökkentheti: a felnőtt korú kisebbségi lakosság 40–60%-a – a legnagyobb arányban a szlovákság – él etnikailag vegyes házasságban. Az ilyen családokból kikerülő gyermekek közül nyilvánvalóan sok „elvész" az adott kisebbség számára, csökkentve ezzel az amúgy is meggyengült önreprodukciós képességét. A magyarországi össznépességen belül 1990-ben 20,5% volt a gyermekkorú, 18,9% a 60 éven felüli. A németeknél a 14 évnél fiatalabbak aránya az 1941. évi 26%-ról 12%-ra csökkent, míg a 60 éven felülieké 13%-ról 28%-ra nőtt. A szlovákok körében a gyermekkorúak aránya 5%, a szerbeknél 9%.

A nemzeti és etnikai kisebbségek társadalmi, gazdasági integrációja – a cigányságot kivéve – lezárult folyamat. A kisebbségekhez tartozók iskolázottsági mutatói alig mutatnak eltéréseket a többségi lakosságtól. Összességében a kisebbségi népesség az országos átlagnak megfelelő iskolai végzettséggel rendelkezik. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a szerb és a német kisebbség körében átlag fölötti, míg a hagyományosan mezőgazdasági életmódot folytató szlovének körében csak az országos átlag felét éri el.

A cigányságra vonatkozó mutatók – sajátos helyzetüknek tulajdoníthatóan – jelentősen eltérnek mind az országos, mind a többi kisebbség átlagától. A cigányság társadalmi integrációja a belső stabilitás, az ország gazdasági helyzete szempontjából is kiemelten fontos, a hagyományos kisebbségpolitikai eszközrendszertől eltérő módszerekkel kezelendő kérdéskör. A jelenlegi folyamatok folytatódása esetén hosszabb távon alacsony iskolai végzettségű, rossz egészségi állapotú, a társadalmi devianciák legtöbbjétől kimagasló arányban sújtott, marginalizálódott népességgel kell ugyanis számolni. Ezzel egyidejűleg lassan kialakulóban van a cigányság középosztálya.

A kisebbségi családok többségében a nyelv átörökítésének folyamata megszakadt. A magyar nyelv vált uralkodóvá, a kisebbségek által beszélt különböző tájnyelvek nem voltak képesek a folyamatos felfrissülésre, így szerepük a társadalmi kommunikációban egyre csökkent. Az anyanyelv átörökítésében felértékelődött az iskola és az óvoda szerepe, megnőtt ezen intézmények felelőssége.

A rendszerváltással megnyílt az út a civil társadalom önszerveződésének a jogállamiság keretein belül megvalósuló kiteljesülése előtt. A hazai kisebbségi közösségek is éltek ezzel a lehetőséggel. A kisebbségek demokratikus viszonyok közti öntudatosodásában nemzetközi események (a német egyesülési folyamat, az 1989-es romániai forradalom) hatása is érzékelhető volt. A kisebbségpolitikának nemzeti öntudatában erősödött kisebbségi társadalommal kell számolnia, céljaiban, eszközrendszerében pedig a nyelvi asszimiláció feltartóztatására – illetve a cigányság további leszakadásának megakadályozására – kell az eddigieknél erőteljesebben törekednie.

Kisebbségi önkormányzatiság

A kisebbségi törvény a kisebbségi jogok körében megfogalmazta a helyi és országos kisebbségi önkormányzatok létrehozásának lehetőségét. A jelentős kisebbségi lakossággal rendelkező településeken kisebbségi települési önkormányzatok létrehozásával lényegében a területi autonómiával egyenértékű jogokhoz juthatnak a kisebbségek, önkéntes társulásaik pedig körzeti autonóm struktúrák kialakítását és működtetését is lehetővé teszik. Ma ez még csak elméleti lehetőség, de pl. Baranyában vannak olyan falvak, melyek egymás mellett helyezkednek el és német kisebbségi települési önkormányzatok irányítása alatt állnak.

Az önkormányzatok létrejöttével megoldást nyertek a korábbi nemzetiségi szövetségeket jellemző legitimációs problémák. A helyi és országos önkormányzatok legitim módon megválasztott reprezentatív testületek, közjogi helyzetüknél fogva helyi szinten a települési önkormányzatok, országos szinten a törvényhozó és a végrehajtó hatalom partnerei.

A kisebbségi önkormányzatok törvényben biztosított participációs jogosítványokkal rendelkeznek, véleménynyilvánítási és egyetértési jogot gyakorolhatnak a kisebbségi lét szempontjából legfontosabb – oktatási, kulturális – kérdéseket érintő döntéshozatalban.

A kisebbségi önkormányzati rendszer kiépítése függvénye volt az önkormányzati választások időpontjának, melyet az Országgyűlés 1994 végére tűzött ki. Az 1994. december 11-i általános, valamint az 1995. november 19-én tartott időközi önkormányzati választásokon mutatott aktivitás, a 792 jelenleg is működő helyi kisebbségi önkormányzati testület megválasztása világos jelzés arra, hogy a kisebbségekhez tartozó személyek felismerték a kisebbségi önkormányzati rendszer jelentőségét. A becsült létszámadatokat is meghaladó szavazatszám arra is utal, hogy a többségi társadalom tagjai is nyitottan, támogató egyetértéssel fogadták az európai összehasonlításban is példamutató kezdeményezést.

A kisebbségi törvény megalkotása és különösen az önkormányzati rendszer létrejötte nagymértékben hozzájárul, hogy a hazai kisebbségek ügye kimozdult a közélet perifériájáról, hangsúlyosabban és árnyaltabban jelenik meg a közvélemény előtt és a tömegkommunikációban. Megszűnőben van a pártállami időszakban róluk kialakított „daloló, táncoló nemzetiség" kép. Számos településen megélénkült a kisebbségi közélet.

Az önkormányzati jogosítványokkal való élés hozzájárulhat a kisebbségek önazonosságának erősödéséhez és az asszimilálódási folyamat feltartóztatásához.

A kisebbségi jogokkal való élés alapfeltételeinek biztosítását a Kormány helyi és országos szinten egyaránt jelentős intézkedésekkel segítette. A kisebbségek országos önkormányzatai elhelyezésére a Kormány székházakat biztosít, működésükhöz a törvény által előírt mértékű vagyonjuttatásban, illetve az Országgyűlés illetékes bizottsága javaslata alapján éves költségvetési támogatásban részesülnek. A helyi kisebbségi önkormányzatok elhelyezésének kötelezettsége a

települési önkormányzatokra hárul, ezzel kapcsolatos igazolt költségeiket azonban a kompenzáció során az állam megtéríti.

Az országos kisebbségi önkormányzatok székházhoz juttatásának előkészítése során az erre kijelölt kormányzati szervek az érintett kisebbségek igényeinek figyelembevételével, velük egyetértésben jártak el. A rendszeres érdekegyeztetés és bizonyos váratlan, technikai természetű problémák felmerülése következtében a székházügyek megoldása a tervezettnél időigényesebb feladat volt.

A megfelelő pénzügyi, közigazgatási és szakmai háttér biztosítása mellett a kisebbségi önkormányzatok jogainak és kötelezettségeinek pontosabb meghatározása is hozzájárulhat ahhoz, hogy az önkormányzatiság az ország minden részén megfelelő hatékonysággal tudja szolgálni a kisebbségi lakosság és a település érdekét egyaránt. Ez a cél csak fokozatos átmenettel, a feladatok pontosításával és a megfelelő pénzügyi feltételek, intézményi keretek kialakításával, s nem utolsósorban a feladatok ellátására képes kisebbségi önkormányzati képviselők képzésével valósítható meg.

Tekintettel kell lenni arra is, hogy tapasztalataink szerint a kisebbségi önkormányzatok sem országos – és még kevésbé helyi szinten – szakmailag nincsenek még kellő mértékben felkészülve olyan mennyiségű és gyorsaságú közreműködésre a döntéshozatali folyamatban, amelyet a kisebbségi törvény számukra biztosít. Erre a körülményre a kisebbségi önkormányzatok hatáskörének egyébként szükséges pontosítása és rögzítése során is figyelemmel kell lenni. A kisebbségi önkormányzati testületek tagjai számára a feladatok szakszerű ellátáshoz szükséges jogi és igazgatási ismeretek elsajátítása érdekében a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, más kormányszervek, megyei és települési önkormányzati szervek regionális és helyi tanfolyamok sorát szervezték.

Párhuzamos adminisztrációk kiépítése sem elvi célként, sem gyakorlati törekvésként nem jöhet számításba. A hatáskörök decentralizálása azonban a helyi kisebbségi önkormányzatok feladatkörét is bővíti.

Az önkormányzatok közötti gyakorlati együttműködés jogi kereteinek kidolgozása a kisebbségi törvényvben foglalt un. participációs jogok pontosítását és bővítését vonja maga után. A kisebbségek által is lakott települések közéleti döntéseiben való résztvétel véleményünk szerint – a felelősség egyidejű növekedése mellett – a kisebbségek identitástudatára, polgárosodására is kedvező hatást gyakorolhat.

A kisebbségi önkormányzatok létrejöttével, tényleges működésükkel – az autonómia fokozatos kiteljesedésével – a kisebbségek helyzetének alakulása miatti közvetlen kormányzati felelősség mértéke csökken. Ez azonban nem jelenti az állam, illetve a települési önkormányzatok szerepvállalásának megszűnését, felszámolását. Sokkal inkább funkcionális módosulásról beszélhetünk: a lehetőségek, a feltételek biztosítása mellett a tartalom meghatározásában, a keretek kitöltésében maguknak a kisebbségeknek egyre jelentősebb szerepet kell vállalniuk. Közép- és hoszzútávú célunk, hogy a kisebbségi önkormányzatok

gazdái legyenek a kisebbségi oktatási, kulturális és más intézményeknek. Ez fokozatos átmenettel, a feladatok meghatározásával, a pénzügyi feltételek, az intézményi keretek átalakításával valósítható meg.

Jogalkotás és jogharmonizáció

A kisebbségek alkotmányos jogai védelmére az Országgyűlés 1995 július 6-án megválasztotta a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosát. Az állampolgárok a kisebbségi ombudsmanhoz fordulhatnak minden olyan esetben, amikor megítélésük szerint valamely hatóság, illetve közszolgáltatást végző szerv eljárása, intézkedése, illetőleg intézkedésének elmulasztása következtében alkotmányos jogaikkal összefüggésben sérelem érte őket vagy ennek veszélye áll fenn.

A közoktatási törvény (1993. évi LXXIX. tv.) megalkotásával, illetve 1996. évi módosításával megtörténtek a kisebbségi törvénnyel való összhang megteremtéséhez szükséges legalapvetőbb lépések. A Nemzeti Alaptantervbe bekerültek a kisebbségi oktatás sajátos alapelvei. A közoktatás állami támogatásának reformja következtében megnőtt a kisebbségi oktatás kiegészítő normatívájának összege és új elemként jelent meg a szakoktatás kisebbségi kiegészítő normatívája. (5. sz. melléklet). A Művelődési és Közoktatási Minisztérium költségvetésében elkülönítetten jeleníti meg a kisebbségi oktatásfejlesztési programok pénzügyi fedezetét. (4. sz. melléklet).

Az államháztartási törvény (1992. évi XXXVIII. tv.) módosításával a helyi kisebbségi önkormányzatok pénzügyi-gazdálkodási autonómiája törvényileg biztosítottá vált.

A rádiózásról és a televíziózásról szóló törvény (1996. évi I. tv.) a közszolgálati média kötelező feladatává tette a kisebbségek kultúráját, életét bemutató műsorok készítését. A közszolgálati műsorszolgáltató köteles biztosítani az anyanyelvi tájékoztatást.

A Büntetőtörvénykönyv 1996. márciusi módosításával (1996. évi XVII. tv.) a Magyar Köztársaság eleget tett az ENSZ Közgyűlése által 1973. november 30-án elfogadott ún. Apartheid-elleni Egyezményben foglalt követelményeknek. A módosítás megteremti a faji megkülönböztetés bűncselekményi formáinak üldözhetőségét. Új bűncselekményi fogalmat is bevezet annak érdekében, hogy a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport elleni erőszak bűntettét akkor is el lehessen ítélni, ha a sértett ilyen csoporthoz tartozása miatt követték el a bűncselekményt.

Tény, hogy az Alkotmányban biztosított kisebbségi jogokkal való élést konkretizáló törvényhozási, illetve kormányzati intézkedések egy része lassabban született meg. Például az önkormányzatokról szóló törvény, illetve az önkormányzati választójogi törvény módosításának előkészítése az 1994-es helyhatósági vaalsztásokra nem történt meg. A jelenlegi kormány hivatalba lépése után igen rövid határidővel kellett a jogszabályokat megalkotni, a kisebbségekkel egyeztetni.

A kisebbségek parlamenti képviselete megoldásának elmaradása miatt az Alkotmánybíróság már 1991-ben megállapította a mulasztásos alkotmánysértés tényét. A Kormány kisebbségi ügyekért felelős politikai államtitkára kezdeményezésére elkészült egy kisebbségpolitikai szempontból vállalható megoldási javaslat a kisebbségek parlamenti képviselete tárgyában az 1993 évi 6397. sz. törvényjavaslat szellemében, amely az e téren szükséges és indokolt kedvezményeket összeegyeztethetővé teszi a választójogi törvény alapelveivel és megoldásaival. Az erről hozandó döntés azonban függ az alkotmányozás folyamatától, illetve a parlamenti pártok állásfoglalásától.

Az anyagi támogatási rendszer átalakítása

A paternalista állami beavatkozás leépítését, az önkormányzatiság és a kisebbségek saját sorsa iránti felelősségérzet erősítését célozta a kisebbségi célú anyagi támogatási rendszer átalakítása. A folyamat jellemzője, hogy a költségvetés e célra fordítható pénzeszközei felett egyre inkább az érintett közösségek legitim képviselői döntenek. A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, valamint a Magyarországi Cigányokért közalapítvány létrehozásával a kormányzat nem csupán bevonta a kisebbségek képviselőit a döntési folyamatba, hanem lehetőséget teremtett a kisebbségi közösségek eltérő helyzetét és igényeit szem előtt tartó feladatfinanszírozás bevezetésére is.

A költségvetés kisebbségi célú anyagi támogatási forrásai demokratikus, átlátható és ellenőrizhető módon történő elosztási, illetve felhasználási módjának biztosítása rendkívül fontos mind a kisebbségi, mind a többségi társadalom szempontjából. Az új elveken és alapokon nyugvó támogatási rendszer teljeskörűvé tétele nagyban hozzájárul a kormányprogramnak a hazai kisebbségek önszerveződésének, közjogi és kultuális autonómiájának támogatásával kapcsolatos céljai megvalósításához. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy ezek az intézkedések helyesek voltak. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium részlegesen szintén áttért a közalapítványi formára, például a Gandhi Közalapítvány létrehozásával. Több területen viszont még nem kielégítő a kisebbségi célú pénzeszközök felhasználásának ellenőrzése.

A kisebbségi feladatok költségvetési finanszírozásának rendszere

Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának döntése alapján kerülnek megállapításra a kisebbségi kulturális és társadalmi szervezetek támogatására szolgáló előirányzatok. Az országos kisebbségi önkormányzatok éves működési költségei fedezésére szolgáló előirányzatok 1997-től az Országgyűlés fejezetében önálló tételként szerepelnek.

Az éves költségvetési törvény tartalmazza a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány és a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány éves előirányzatait, melynek felhasználásról a közalapítványi kuratóriumok döntenek.

A Miniszterelnöki Hivatal kisebbségi ügyekben illetékes politikai államtitkára a kisebbségi koordinációs és intervenciós keret egy részének felhasználásáról közvetlenül, másik részéről (intervenciós keret) pedig a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatala elnökének javaslata alapján dönt.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium a kisebbségi oktatási normatívák mellett a közvetlen kezelésében lévő előirányzatokból finanszírozza a kisebbségi oktatásfejlesztéssel, pedagógiai programokkal, kisebbségi kutatásokkal, kisebbségi kulturális programokkal, kisebbségi irodalmak ápolásával kapcsolatos tevékenységeket.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium szakmai javaslata szerint tartalmazza a költségvetési törvény a Gandhi Közalapítvány éves előirányzatát.

A Belügyminisztérium tesz javaslatot a helyi kisebbségi önkormányzatok éves működési költségeinek előirányzataira vonatkozóan.

Kisebbségi oktatás

Az anyanyelv átörökítésének, elsajátításának és használatának természetes folyamata az általános helyzetértékelő részben vázolt körülmények és okok miatt a hazai kisebbségek körében erősen meggyengült. Átgondolt állami intézkedésekre is szükség van annak érdekében, hogy a kisebbségi nyelvek visszaszorulásának tendenciája megállítható legyen.

A Nemzeti Alaptanterv (NAT) elismeri a nemzeti és etnikai kisebbségek sajátos oktatási igényeit, pozitív diszkriminációt is magába foglaló külön intézkedéseket irányoz elő gyakorlati érvényesíthetőségük biztosítására. A NAT oktatástípusonként és pedagógiai szakaszonként tartalmazza a kisebbségi program szerint oktató intézmények iránti, a kisebbségi törvénnyel és a közoktatási törvénnyel összhangban álló szakmai követelményeket.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium által kidolgozott kisebbségi oktatásfejlesztési program az oktatás tartalmi elemeiben szükséges változtatások irányait összegzi. A program végrehajtásának első lépéseként – kisebbségi szakértők bevonásával – megtörtént a kisebbségi oktatásban használt tankönyvek felülvizsgálata. Kidolgozás alatt áll a kisebbségi tankönyvfejlesztés koncepciója, amely figyelembe veszi a kisebbségek népismereti és anyaországaik történelme oktatásának közoktatási törvényben előírt szempontjait.

A kisebbségi oktatási intézmények fenntartásának eddigi rendszere a jelentősen eltérő költségek miatt számos problémát vetett fel, esetenként krízishelyzet kialakulásához vezetett. Különösen a kistelepülések számára jelent túlzottan nagy anyagi terhet a kisebbségi és a közoktatási törvényben előírt feltételek biztosítása. A kisebbségi oktatásban szükséges pozitív diszkrimináció többletköltségeit a megemelt mértékű normatív támogatások összességében ugyan fedezik, a helyi eltéréseket azonban – különösen a nehéz anyagi helyzetű kistelepülési önkormányzatok esetében – nem képesek korrigálni. 1997-ben a kistele-

pülések külön nemzetiségi oktatási normára lesznek jogosultak, melyet közvetlenül kapnak meg.

A legsúlyosabb problémákat rendezi a kisebbségi önkormányzatok székházhoz juttatásának költségeire biztosított összesen 1 milliárd forint összegű kisebbségi kompenzációs keret 276 millió forintos maradvány-összegének az 1996. évi LXXI. törvény alapján e célra történő átcsoportosítása. Hosszabb távú megoldást a kisebbségi önkormányzatok intézményfenntartási jogai érvényesítésének biztosítása jelentene. Ezzel a megoldással intézményenként meghatározhatók lennének az elismert költségek és a fejlesztési igények.

A kisebbségi oktatás speciális területe az ún. „kisnemzetiségek" anyanyelvi oktatása. A lengyel, ukrán, az örmény és a görög kisebbség körében úgynevezett „vasárnapi iskola" keretében folyik kiscsoportos oktatás. 1995-ben – kísérleti jelleggel – ruszin kisebbségi oktatási program indult. Külön említést érdemel a budapesti Bolgár Iskola, amely közös magyar–bolgár fenntartásban bolgár tanterv alapján működik.

Kisebbségi közművelődés

Az elmúlt években erősödött az önálló kisebbségi közművelődési intézményrendszer. A Roma Kutatóintézet, a Cigány Néprajzi és Dokumentációs Központ (a Néprajzi Múzeumban) a békéscsabai Szlovák Kultúra Háza, a Német, a Román, a Szlovák és a Horvát Kutatóintézet jelzi egy, a kisebbségek számára kedvező tendencia kibontakozását.

Kisebbségek egyházi élete

A kisebbségek számára a hitéleti feltételek biztosítása az identitás megőrzésében is fontos szerepet játszó kérdés. Bár pontos adatok nem állnak rendelkezésre, a történelmi egyházak, valamint egyes kisegyházak hívei között nagyszámban találhatók kisebbségekhez tartozó személyek.

A Budai Szerb Ortodox Egyházmegye, a Magyar Ortodox Egyház, a Magyarországi Bolgár Ortodox Egyház, a Magyarországi Román Ortodox Egyház nevesítetten részesül költségvetési támogatásban egyházi alapintézmények működtetése, egyházi közgyűjtemények fenntartása céljára.

Az 1991. évi XXXII. tv. alapján a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzete rendezésének folyamata a kisebbségek ilyen értelmű igényeire is kiterjed. Várhatóan 1997-ben kerül sor a Thököly Száva Alapítvány egykori tulajdonát képező Budapest, Veres Pálné utcai ingatlan átadására a Budai Szerb Ortodox Egyház számára, melyben kollégium, kulturális és pedagógiai központ, valamint a Román Ortodox Egyház egykori tulajdonát képező Darvas, Rákóczi úti ingatlan oktatási célra történő átadására a Magyarországi Román Ortodox Egyház számára.

Nemzetközi kapcsolatrendszer

A megtett intézkedések, melyek előremutató jellege nemcsak a korábbi évtizedek magyarországi, hanem az általános európai gyakorlathoz viszonyítva is példaértékű, nagyban hozzájárulnak Magyarország különböző nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeinek teljesíthetőségéhez. Az Európa Tanács nemzeti kisebbségek jogairól szóló Keretegyezményében foglaltaknak már jelenleg is, a Kisebbségi vagy Regionális Nyelvek Chartájához való csatlakozással vállalt kötelezettségeknek pedig belátható időn belül meg fog felelni a hazai kisebbségpolitikai gyakorlat. Külön megemlítendő, hogy az Európa Tanács tagállamai közül eddig egyedül Magyarország ratifikálta mindkét megállapodást, amelyek azonban kellő számú megerősítés hiányában még nem léptek hatályba. Az anyaországgal rendelkező kisebbségek számára előrelépési lehetőségek nyílnak meg a szomszédos államokkal kötött alapszerződések végrehajtásával.

A kormányzati munka súlypontjai az elkövetkező időszakban

1. A kisebbségi önkormányzati rendszer különböző elemeinek működési tapasztalatainak figyelembevételével a jogalkotási és jogharmonizációs tevékenység folytatódik. A Kormány megvizsgálja a kisebbségi törvény működési tapasztalatait és ebből levonja a megfelelő következtetéseket.

2. A kisebbségi önkormányzati rendszer jogszabályi és anyagi feltételeinek továbbfejlesztése
- a kisebbségi önkormányzati és települési önkormányzati hatáskörök megosztásának pontosítása;
- a kisebbségi önkormányzatok elhelyezésének és működési feltételeinek végleges rendezése;
- a működésfinanszírozás tervezhető, átlátható és ellenőrizhető rendszerének kialakítása;

3. A kormányprogrammal összhangban a kisebbségi oktatás helyzetének áttekintése a közoktatási törvény módosítása tükrében
- a kisebbségi oktatás tartalmi és finanszírozási kérdéseinek vizsgálata;
- a kisebbségi oktatás tartalmi, szerkezeti megújításának felgyorsítása az anyanyelvűség erősítése érdekében;
- a kisebbségi oktatási intézmények kisebbségi önkormányzatok általi átvétele lehetőségeinek, konkrét megoldási módjainak kimunkálása;
- a nemzetiségi iskolák működési feltételeinek megfelelő biztosítása a közoktatás kialakuló új támogatási rendszerével összhangban.

4. A cigányság helyzetével kapcsolatos kormányhatározatban fogalaltaknak megfelelően a Kormány az e területen szükséges összehangolt állami feladat-

vállalás alapján folytatja az esélyegyenlőtlenségek mérséklését célzó cselekvési programok kidolgozását, beindítását és folyamatos működtetését. Különös figyelemmel

– a lakásépítési programokra;
– a foglalkoztatási programokra;
– a földművelési és állattenyésztési programokra;
– a diszkrimináció-ellenes fellépésre.

Az 1995 végén létrehozott Cigányügyi Koordinációs Tanács az állami szervek munkája összehangolásának, a Miniszterelnök vezetésével 1996 márciusban megalakult Roma Program Bizottság pedig a cigányságot érintő politikai és társadalom-stratégiai kérdések szakmai-politikai egyeztető fóruma.

A kormányzati ciklus első szakaszában a kisebbségek parlamenti képviselete kivételével a kormányprogram hazai kisebbségekkel kapcsolatos minden jelentős célkitűzésében konkrét haladást sikerült elérni. A ciklus második részében a már részelemeiben működő önkormányzati rendszer általános összhangjának megteremtése, a kisebbségek képviseleti szervei autonóm működésének elősegítése az alapvető feladat.

Az olcsó és hatékony kormányzati működés, a demokratikus, alulról építkező és a közvetlen döntési részvételt biztosító struktúrák kialakítása feladatainak a Kormány csak magukkal a kisebbségekkel együttműködésben és egyetértésben tud megfelelni. Ehhez a kisebbségek és az egész társadalom türelmére, megértésére és nem utolsó sorban alkotó részvételére van szükség. A kisebbségbarát társadalmi környezet erősítéséhez járulnak hozzá az olyan, több mint gesztus értékű megnyilvánulások, mint a hazai kisebbségek és a határontúli magyarok ügyeinek egyenrangú kezelése. Fontos, hagyományteremtő intézkedés volt a Kormány azon döntése, hogy december 18-át a Kisebbségek Napjává nyilvánította. Ezen a napon kerül átadásra a Miniszterelnök által alapított „Kisebbségekért" díj a kiemelkedő teljesítményt felmutató személyiségek és közösségek elismerésére.

A Kormány ezen beszámolóval hangsúlyozottan nem a kész állapotot, a minden részletében működő kisebbségpolitikai gyakorlatot összegzi. Nincs még elég tapasztalat annak elbírálására, mennyire járulnak hozzá az elhatározott és megvalósulóban lévő intézkedések a nyelvi asszimilálódási folyamatok megállításához.

A hazai kisebbségek körében tapasztalható egyre tudatosabb identitásvállalás és a nemzetközi fogadtatás egyaránt a megkezdett út határozott folytatására ösztönöz bennünket. A Kormány őszintén szembenézett és a jövőben is szembe kíván nézni a kisebbségek problémáival, azokat súlyuknak és bonyolultságuknak megfelelő figyelemmel kívánja kezelni.

II. Az egyes kisebbségek helyzetének bemutatása

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetének megítéléséhez, a szükséges további állami intézkedések és feladat-vállalások meghatározásához nélkülözhetetlen az egyes kisebbségi népcsoportok helyzetének konkrét ismerete. A beszámoló a kisebbségi törvényben nevesített 13 népcsoportra vonatkozó legfontosabb adatokat a következő csoportosítás szerint tartalmazza: a kisebbségek élethelyzete, demográfiai és szociológiai mutatói, érdekképviseleti szervei, helyi és országos önkormányzatai, az oktatással kapcsolatos kérdések, kulturális intézmények, hitélet, a kisebbségi média, anyaországi kapcsolatok.

[...]

A magyarországi románokról

A magyarországi románság az I. világháborút követő határmódosítások után létszámban erősen megcsappant. Az 1920-as trianoni döntés következtében a számarányában milliós nagysagrendű erdélyi román nemzeti közegtől szigetelődött el, s kis létszámú közösségként, értelmiség nélkül maradt magára.

A mai Magyarország területén élő román népcsoport ismert történelme során mindvégig a magyar állam szervezeti keretei között, a román állam területi határain kívül élt.

A népszámlálási statisztikák a következő adatot tartalmazzák a hazai románokról:

Népszámlálás éve	Nemzetiség	Anyanyelv
1941	7 565	14 142
1949	8 500	14 713
1960	12 326	15 787
1970	„..."	12 624
1980	8 874	10 141
1990	10 740	8 730

Napjainkban a hazai román kisebbség lélekszámát a népcsoport érdekvédelmi szervezetei, valamint a Magyarországi Ortodox Román Egyház Vikáriátusa 20-25 ezer főre becsüli.

A románság földrajzi elhelyezkedése az identitás megőrzése szempontjából viszonylag kedvező, Romániával szomszédos megyében él a románság döntő többsége, ami megkönnyíti a román nyelvvel és kultúrkörrel való kapcsolattartást.

A magyarországi román kisebbség gazdasági integrációja befejezett folyamatnak tekinthető. A közösség tagjaira az országosan jellemző tendenciák hatnak.

Az 1994. évi önkormányzati választások során 10 helyi román kisebbségi önkormányzat került megválasztásra. 1995-ben további egy városban (Szeged) választottak román kisebbségi önkormányzatot.

Egy település (Méhkerék) önkormányzatának valamennyi tagja és a polgármester is román nemzetiségű.

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának 53 tagja van. Az országos önkormányzat székhelyéül Gyula városát választotta, itt kapott székházat, de Budapesten is irodát nyit. Az országos önkormányzat irányítása alá kívánja vonni a Gyulán működő román Általános Iskola és Gimnáziumot, az intézmény Kollégiumát, a román kisebbség báziskönyvtárát, nemzetiségi bázismúzeumot, a kétegyházi román Tájházat, valamint a Noi román nemzetiségi lapkiadót.

Az önkormányzati érdekképviseleti struktúra alapját a román egyesületek, a kulturális tevékenységet felvállaló helyi közösségek képezik. Az egyesületek száma 12. Országos szakmai koordinációs feladatokat lát el a Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége, a Magyarországi Román Pedagógusok Egyesülete, a Magyarországi Román Kutatók és Képzőművészek Közössége.

Oktatás

A magyarországi oktatási rendszer különböző területein működnek román kisebbségi intézmények, illetve a közoktatás valamennyi szintjén folyik román nemzetiségi képzés.

Év	Óvoda	Általános Iskola	Gimnázium
		(tanulói létszám)	
1990	453	961	128
1994	683	945	116
1996	638	915	114

Az 1995/96. tanévben Magyarországon 11 településen folyt román kisebbségi oktatás:12 óvodában, 11 általános iskolában, (melyből 5 önálló román kisebbségi iskola) és egy középiskolában. Román nemzetiségi képzésben 1667 gyermek részesült. A pedagógusok száma 164. Az iskolai és óvodai csoportok száma összesen 117.

A magyarországi nemzetiségek közül a hazai románságnak van a legtöbb (5) önálló kisebbségi általános iskolája (Battonya, Elek, Kétegyháza, Gyula, Méhkerék). Az oktatás román és magyar nyelven történik. Az önálló nemzetiségi iskola fenntartása, a viszonylag alacsony tanulói létszám miatt, anyagi gondokat jelent a működtető települési önkormányzatok számára. A pénzügyi nehézségek miatt esetleges iskolakörzetesítés 6 település román nemzetiségi oktatását érintheti kedvezőtlenül.

Román óvónőképzés Szarvason, tanítónőképzés Békéscsabán, tanárképzés Szegeden és Budapesten folyik. 1990-től kezdődően évente 8-10 magyarországi román hallgatója van az anyaországbeli felsőoktatási intézményeknek. Felerészt a magyar állam ösztöndíjasai, másrészt Románia Közoktatási Minisztériuma nyújt tanulmányi ösztöndíjat a magyarországi román fiatalok számára.

Közművelődés, kultúra

A magyarországi román kisebbség tradicionális népi kultúráját a hagyományőrző együttesei révén őrzi. Két település (Elek, Méhkerék) tánccsoportja országos elismerésre tett szert, az együtteseknek gyermek tánccsoportjuk is van. A népi kultúra tárgyi és szellemi emlékeit a kisebbség köréből származó néprajzosok, muzeológusok gondozzák. Békéscsabán és Gyulán román bázismúzeumi munka folyik. Kétegyházán román tájházat alakítottak ki.

Az 1993-ban létrejött Román Kutatóintézet a történettudomány, a nyelvészet és a néprajzkutatás területén folytatott tevékenységével a román kisebbségi oktatás számára is segítséget nyújt.

A Magyarországi Román Könyvkiadó 1992-től jelenteti meg önállóan a hazai román szerzők szépirodalmi és tudományos publikációit. A kiadó gondozza a kisebbség országos terjesztésű hetilapját is.

A Magyar Rádióban napi 90 perces regionális-, és napi 30 perces országos sugárzású román nyelvű műsor kerül adásba. A Magyar Televízió heti 25 perces országos sugárzású román programot készít. A nemzetiségi televíziós adás ismétlésben is látható.

A magyarországi románok döntő többsége ortodox vallású. A kisebbség identitásának megőrzésében, anyanyelvének ápolásában a nemzeti jegyeket hordozó egyházra jelentős szerep hárul. A Magyarországi Ortodox Román Egyház 19 településen 20 parókiát működtet. A lelkészek száma 13, melyből 5 romániai misszionárius pap. A közösség hitéletét a gyulai székhelyű Vikáriátusság fogja össze. Szervezetileg önálló, egyházjogilag azonban a Román Ortodox Patriarkátusághoz kötődik. Az utóbbi években majd valamennyi hazai román ortodox templomnál felújítási munkák kezdődtek. Gyulán jelentős költségvetési támogatással megépült a Vikáriátusság székháza. A magyarországi román ortodox közösség hitéletének újjászervezéséhez, az 1948-ban államosított egyházi ingatlanok kárpótlásaként a költségvetés 1992–1996 között 72, 5 millió forintot biztosított.

A magyarországi román kisebbség és anyaországa közötti viszony sosem volt kiegyensúlyozott. 1989 előtt a hivatalos román politika a magyarországi román kisebbség létezését sem ismerte el. E népcsoportnak a más országokban élő románsághoz viszonyított kedvezőbb gazdasági körülményei, kisebbségi intézményeinek infrastruktúrája sajátos helyet biztosított számára a Románia határain túl élő románok sorában. Helyzetük romániai értékelését a magyar–román viszony, Romániának a magyar kisebbségekkel kapcsolatos politikája is befolyásolja.

A román kormány 1996-ban jelentősnek mondható (nyomdapapír, egyházi kegytárgyak, iskolai laboratóriumi eszközök, stb. körülbelül 40 ezer dollár értékben) anyagi támogatást nyújtott a hazai románságnak. Ösztöndíjak adományozásával támogatja a magyarországi román fiatalok anyaországbeli képzését, misszionárius lelkészeket küld a román ortodox vallású közösségekhez. A pedagógusok számára nyári továbbképzést szervez, román gyermekek (évi 40 fő) anyaországi üdülését biztosítja.

A román kormány egyaránt törekszik kapcsolattartásra a román kisebbségi önkormányzatokkal, valamint a románság civil szervezeteivel.

A magyar kormány az államközi kapcsolatok keretében a hazai román kisebbség legitim képviselőit partnerként kezeli. A két ország közötti alapszerződésről folytatott tárgyalások során felajánlotta a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata számára a tárgyalásokon való részvétel lehetőségét. A román kormány e javaslatot elutasította.

Az Európai Népcsoportok Föderalisztikus Uniója (FUEV) 1996. évi kongresszusán a nemzetközi szervezet tagja lett a Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége. A hazai románok kulturális szervezete a FUEV egyetlen határon túli román kisebbségi érdekképviselete.

Mellékletek

1. sz. melléklet

Az 1980. és az 1990. évi népszámlálás kisebbségi adatai *

Az ország lakónépessége: 1980-ban: 10 709 463 fő
1990-ben: 10 374 823 fő

Anyanyelv szerint			
Kisebbségek	**Főben**		**Az állandó népesség %-ában 1990-ben**
	1980	**1990**	
szlovák	16 054	12 745	0,1228
román	10 141	8 730	0,0841
horvát	20 484	17 577	0,1694
szerb	3 426	2 953	0,0285
szlovén, vend	3 142	2 627	0,0253
német	31 231	37 511	0,3616
cigány	17 915	48 072	0,4634
örmény	„–"	37	0,0004
görög	„–"	1 640	0,0158
bolgár	„–"	1 370	0,0132
lengyel	„–"	3 788	0,0365
ukrán, ruszin	„–"	674	0,0065
Összesen	**112 393**	**137 724**	**1,3275**

Nemzetiség szerint			
Kisebbségek	Főben		Az állandó népesség %-ában 1990-ben
	1980	1990	
szlovák	9 101	10 459	0,1008
román	8 874	10 740	0,1035
horvát	13 895	13 570	0,1307
szerb	2 805	2 905	0,0280
szlovén, vend	1 731	930	0,0186
német	11 310	30 824	0,2969
cigány	6 404	142 683	1,3743
Egyéb kisebbs.	16 369	19 640	0,1892
Összesen	**112 393**	**137 724**	**1,3275**

*Forrás: MAPSTAT Központi Statisztikai Hivatal szoftver, Budapest, 1992.
„–" Az 1980-as népszámlálás alkalmával nem szerepelt a regisztráltak között.

2. sz. melléklet

Táblázat a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek becsült létszámáról

Kisebbségek	Létszám/fő
cigányok	400–600 000
németek	200–220 000
szlovákok	100–110 000
horvátok	80–90 000
románok	25 000
lengyelek	10 000
szerbek	5 000
szlovének	5 000
bolgárok	3 000–3 500
görögök	4 000–4 500
örmények	3 500–10 000
ukránok	1 000
ruszinok	1 000
Összesen:	**835–1 083 950**

Forrás: a kisebbségi szervezetek közlése

3. sz. melléklet

Helyi kisebbségi önkormányzatok száma országosan 1995–1996-ban

Kisebbség megnevezése	1994-ben közvetlenül választott	1994-ben közvetett módon választott	Átalakult települési önkormányzatok	1995-ben közvetlenül választott	Össz.	1995. IX. 30-ig megszűnt kisebbségi önkorm.
bolgár	2			2	4	
cigány	415		1	61	477	13
görög	2			4	6	
horvát	35	1	15	6	57	
lengyel	2			5	7	
német	98	7	19	38	162	
örmény	9			7	16	
román	9		1	1	11	
ruszin	1				1	
szerb	19				19	
szlovák	28	4	6	13	51	
szlovén	2		3	1	6	
Összesen:	**622**	**12**	**45**	**138**	**817**	**13**

4. sz. melléklet

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségeket közvetlenül érintő, legjellemzőbb költségvetési tételek

Cím	1994	1995	1996
Kisebbségi szervezetek működési támogatása	220,0	65,0	65,0
Helyi kisebbségi önkormányzatok működésének támogatása	–	150,0	188,0
Országos kisebbségi önkormányzatok működésének támogatása	–	193,0	258,1
„A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekért" Alapítvány/Közalapítvány	95,0	400,0	389,0
Kisebbségi lapok támogatása	100,0	Beépült a közalapítványba	
Kisebbségi invenciós/ koordinációs keret	43,0	43,0	40,0

Cím	1994	1995	1996
Kisebbségi kompenzációs keret	–	500,0	500,0
Magyarországi Cigányokért Közalapítvány	–	–	150,0
Magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi feladatok (MKM)	152,1	121,5	311,0
Nemzeti és etnikai kisebbségi anyanyelvű irodalmi művek támogatása	10,0	8,5	(Beépült a fenti tételbe)
Gandhi Alapítvány/Közalapítvány	68,0	101,0	243,5
Kisebbségi óvodai normatív többlettámogatás (BM)	187,5	194,1	314,6
Kisebbségi oktatási normatív többlettámogatás	1697,4	1719,3	2156,8
Összesen:	**2573,0**	**3495,4**	**461,0**

5. sz. melléklet

A nemzeti és etnikai kisebbségi oktatás kiegészítő normatív támogatása

	1995/Ft	1996/Ft
Alapfokú		
Alapnormatíva		
óvodai	27 500	54 000
általános iskolai	41 000	54 000
Kiegészítő óvodai normatíva	5 500	8 100
Kiegészítő általános iskolai normatíva	16 500	18 900
Középfokú		
Alapnormatíva	62 500	86 000
Kiegészítő normatíva	16 500	25 800
Szakképzés		
Alapnormatíva	42 100	54 000
Kiegészítő normatíva	–	18 900

6. sz. melléklet

A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány 1995. évi támogatásai

Kisebbség	Támogatási összeg	Támogatás a teljes összeg %-ában	Benyújtott/támogatott pályázatok száma
Bolgár	1 160 000	0,9	2 / 2
Cigány	35 747 437	27,9	479 / 226
Görög	1 656 000	1,3	7 / 7
Horvát	13 363 280	10,4	88 / 73
Német	25 926 684	20,2	291 / 191
Lengyel	1 413 200	1,1	4 / 4
Örmény	1 950 000	1,5	13 / 10
Román	6 285 000	4,9	63 / 51
Ruszin	550 000	0,4	2 / 2
Szerb	8 418 000	6,5	45 / 34
Szlovák	19 150 660	14,9	147 / 109
Szlovén	1 773 700	1,3	6 / 6
Ukrán	765 221	0,5	4 / 3
Zsidó	850 000	0,6	5 / 2
Interetnikus témájú pályázatok	8 943 450	6,9	105 / 54
Összesen:	**127 952 632**	**100**	**1261 / 774**

7. sz. melléklet

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek írott sajtójának közalapítványi támogatása

A lap neve	1995. évi támogatás	1996-ra igényelt támogatás	1996-ra megítélt támogatás
Ararat (örmény)	780 000	10 300 000	7 900 000
Gromada (ukrán)	200 000	4 900 000	3 500 000
Haemus (bolgár)	2 343 000	6 400 000	4 500 000
Hrvatski Glasnik (horvát)	19 800 000	25 700 000	20 500 000
Kafeneio (görög)	6 200 000	7 000 000	4 500 000
Ludové Noviny (szlovák)	20 700 000	26 100 000	20 500 000
Magazyn Polonijny (lengyel)	460 000	12 800 000	6 000 000
Neue Zeitung (német)	20 500 000	23 600 000	20 500 000
NOI (román)	19 300 000	15 900 000	15 000 000
Porabje (szlovén)	6 600 000	8 000 000	6 600 000

A lap neve	1995. évi támogatás	1996-ra igényelt támogatás	1996-ra megítélt támogatás
Ruszinszky Zsivot (ruszin)	2 000 000	9 100 000	3 500 000
Szrpszke Narodne Novine (szerb)	20 740 000	20 700 000	19 000 000
Barátság	1 000 000	5 000 000	800 000
Szombat	400 000	3 000 000	1 000 000
Roma lapok			
Amaro Drom	6 800 000	9 000 000	2 500 000
Cigány Hírlap	500 000	13 000 000	9 000 000
Kethano Drom	6 000 000	11 000 000	5 500 000
Lungo Drom	9 300 000	18 000 000	10 000 000
Phralipe	3 000 000	7 800 000	2 500 000
Rom Som	500 000	13 200 000	3 000 000
Összesen	**147 823 000**	**287 500 000**	**166 300 000**

Képviselői vélemények a Kormány által benyújtott anyagról:

Dr. Kelemen András (MDF)

„... e beszámolónak már 1995-ben elénk kellett volna kerülnie. Azonban ez a felvetésünk tartalmi is annyiban, hogy a kétéves késlekedéssel a kormány elkerülte azt a kihívást, hogy két beszámolót tárjon a tisztelt Ház elé, és így lehetővé váljék egyazon kormány tevékenységének kézzelfogható eredménye vagy eredménytelensége.

A második kifogásunk viszont mindenképpen tartalmi. A jelentés ugyanis két részre oszlik: általános helyzetértékelésre és az egyes kisebbségek helyzetének bemutatására. Az első rész felszínes, a második enciklopedikus, ugyanakkor nem rendszerezett, és nem foglalkozik a kulcskérdésekkel, azzal, hogy kinek mi a dolga, és azt hogyan végezte a beszámolási időszakban. [...]„...Az anyag első része, az általános helyzetértékelés teljességgel semmit mondó. [...]„...Az anyagból nem derül ki, hogy a kormánynak tételesen milyen feladatokat milyen határidőkkel kellett – vagy kellett volna – megoldania, ... „ [...]„... Annyira nem derül ki, hogy ember legyen a talpán, aki ki tudja hüvelyezni, hogy mik a kormány, és mik az adott kisebbségek feladatai..." [...]„...A kisebbségi oktatás kérdése a közoktatásra, valamint a pedagógus-továbbképzésre szűkül le, akár a tartalmi szabályozás, akár az anyagi háttér biztosításának vonatkozásában. Sem az értelmiségi képzés – például orvos, mérnök, mezőgazdász –, sem a szakképzés nem jelenik meg ebből a szempontból. Egy kivétel van: a részletes részben található azon megállapítás, hogy a magyarországi románság köréből 8-10 fiatal

tanul felsőoktatási intézményben – szemben az anyag állításával." [...]„... Zamatos nézőpont a magyarországi románok helyzetének megközelítésére a rájuk vonatkozó kezdő mondat:. Ezt is idéznem kell:" A magyarországi románság az I. világháborút követő határmódosítások után létszámban erősen megcsappant." [...]„...Szomorú, hogy azt az egyszerű tényt még ennyi év után sem volt képes az anyag érthetően és tárgyszerűen rögzíteni, hogy az Alföld keleti részének és Erdélynek Romániához csatolásával került ki a magyar állam fennhatósága alól a románság túlnyomó többsége."

Dr. Tabajdi Csaba (MSZP)

„... Ami a szórványhelyzetet illeti, történelmi tény. [...]„...a szórványhelyzet nem Trianon eredménye, hanem már a XVIII. század eleji betelepítések: aki egy kicsit is ismeri a magyar történelmet, a török hódoltság utáni állapotot, az ezt a dolgot tudja. Abban pedig, hogy Trianon mit jelentett a kisebbségek életében, nincs vitánk. Ritkán mondjuk ki, hogy Trianon nemcsak a magyar nemzet számára jelentett egy tragédiát, egy szétszabdaltságot, de hasonló tragikus következményekkel járt a magyarországi kisebbségek számára. [...]„...

Jakab Róbertné (MSZP)

„... Magyarországon nincsen egy nyelven, azaz anyanyelven oktató kisebbségi iskola. [...]„...Egy dolgot azonban tudnunk kell: '62-ben egy miniszteri utasításra szüntek meg ezek az iskolák, alapító okiratukban azonban ma is az van benne, hogy „tannyelvű iskolák", ilyenek: a román, a szlovák, a szerb, a horvát. A kérdés kétféleképpen tehető fel: ki szólítsa fel az iskolákat vagy akár a kisebbségi önkormányzatokat, hogy változtassák meg az alapító okiratukat, ki légyen az? Csak önmaguk jogosultak arra, hogy ezt az alapító okiratot a tényekhez igazítsák.

Nagyon furcsa lenne, hogy ha jelenleg – mondjuk – a Magyar Országgyűlés felszólítaná akár az országos önkormányzatokat, akár azokat az iskolákat, melyek több esetben most teszik meg a lépéseket afelé, hogy lassan – nagyon lassan, mert egyik napról a másikra ezt nem lehet megtenni – egynyelvűvé váljanak. Vannak olyan iskolák, ahol az alsótagozatos osztályokban már minden tantárgyat anyanyelven oktatnak, és a felső tagozatban van ez a bizonyos bilingvizmus, nagyon is asszimetrikus bilingvizmus, elsősorban természetesen a magyar nyelv javára, sajnos. Amennyiben azonban a kisebbség úgy óhajtja, az oktatási törvény is és az irányelvek is lehetőséget adnak arra, hogy az iskolaszékkel egyetemben úgy döntsenek, hogy egynyelvűvé váljon bármelyik iskola, amely azelőtt is az volt..."

Situaţia prezentă a studiilor în limba maghiară la universitatea „Babeş-Bolyai". Propuneri de soluţii

1. Universitatea „Babeş-Bolyai", înfiinţată în urma alăturării celor două universităţi a trecut printr-o perioadă dificilă din punct de vedere al Comunităţii Academice Maghiare, desfiinţându-i-se, de către autorităţile comuniste, linii întregi de studii şi ca urmare numărul de cadre didactice şi specialişti scăzând. În această situaţie se afla Comunitatea Academică Maghiară în 1989. După 1989, situaţia s-a îmbunătăţit substanţial:

a) Numărul de secţii cu predare în limba maghiară a crescut, apărând secţii la toate facultăţile cu profil pedagogic şi cultural-artistic (Matematică, Fizică, Chimie, Biologie, Geografie, Istorie-Filozofie, Psihologie, Jurnalistică, Teatru, Educaţie-Fizică) şi în afară de acestea, la alte două Facultăţi de Teologie Protestantă şi Romano-Catolică. În total, 11 din cele 18 facultăţi ale Universităţii „Babeş-Bolyai" au astfel de secţii.

b) Fiecare facultate care are în componenţă o secţie cu predare în limba maghiară are cel puţin un reprezentant în conducere, care aparţine etniei maghiare; decan, prodecan sau cancelar. Aceştia rezolvă problemele legate de secţiile maghiare.

c) Referitor la examenul de admitere în limba maghiară, pentru cei care concurează la secţiile române –deşi Legea învăţământului nu stipulează acest lucru – s-a obţinut, prin derogare de la Ministerul Învăţământului, ca examenul de admitere să fie susţinut şi în limba maghiară, prin opţiune.

d) Pentru linia de predare maghiară au fost angajate cadre didactice tinere şi de perspectivă.

Deşi concursurile au fost deschise, nu s-au prezentat candidaţi de etnie maghiară. Aceasta s-a datorat mai degrabă lipsei de perspectivă cu care se confruntă întreg învăţământul – atât român cât şi maghiar – decât unei discriminări pe criterii etnice. Unii dintre cei mai valoroşi absolvenţi ai Universităţii „Babeş-Bolyai" au preferat plecarea în străinătate – şi este mai puţin important dacă s-au oprit în Ungaria, în Germania sau în Statele Unite. În cazul românilor situaţia nu este atât de gravă întrucât baza de selecţie este mult mai largă.

Chiar şi aşa la multe facultăţi, chiar şi pe posturile cu predare în limba română, au fost angajaţi maghiari, rezolvându-se astfel parţial şi nevoia de predare în limba maghiară.

2. În acest moment, Universitatea „Babeş-Bolyai" este mai mult decât o alăturare simplă de două universităţi, ci mai degrabă o întrepătrundere, o simbioză de culturi tradiţionale în această zonă. Prin declararea şi asumarea de către întreg corpul profesoral, de către conducerea academică, a caracterului multicultural, Universitatea „Babeş-Bolyai" tinde să îmbine cele trei componente tradiţionale ale Transilvaniei: română, maghiară şi germană. Din această dezvoltare multiculturală Universitatea „Babeş-Bolyai" iese întărită, deoarece:

- modelul multicultural existent pune în evidenţă un mod de înţelegere interetnică într-o lume frământată de tendinţe centrifuge şi secesioniste. El poate constitui un model de convieţuire civilizată a unor comunităţi etnice. Universitatea „Babeş-Bolyai" este în acest moment un simbol al integrării europene,
- prin forma actuală de organizare a resurselor umane, posturile la cele trei linii de predare (română, maghiară, germană) pot fi acoperite de persoane competente bi-sau tri-lingve. În general, cadrele didactice de etnie maghiară au fost angajate ţinându-se seama de principiul competenţei,
- cooperările ştiinţifice cu Universităţile din Ungaria şi Germania, pe cele trei linii paralele de predare devin, prin caracterul multicultural al Universităţii „Babeş-Bolyai", un beneficiu comun al celor trei comunităţi academice. Acest lucru nu ar fi posibil în universităţi separate,
- prin introducerea sistemului de credite transferabile permite o mare flexibilitate a curiculelor şi un grad ridicat de mobilitate al studenţilor dar şi al cadrelor didactice, favorizând în special schimburile cu ţările vecine,
- recunoaşterea comună a diplomelor este o garanţie în plus pentru integrarea învăţământului universitar românesc în sistemul general european,
- baza materială săracă a Universităţii „Babeş-Bolyai", laboratoarele, fondul de carte, bibliotecile sunt utilizate în comun. De asemenea, secretariatele, serviciile administrative şi tehnice, căminele etc.

3. În acest punct al expunerii considerăm că ar fi potrivit să prezentăm câteva dintre cele mai des formulate argumente şi explicaţii care sunt aduse în favorarea separării Universităţii „Babeş-Bolyai".

Nu vom încerca să comentăm afirmaţiile care urmează, în schimb garantăm veridicitatea lor, chiar dacă, odată scoase la lumină, paternitatea acestora nu va fi revendicată. Existenţa lor factuală este mai importantă, deoarece ele contribuie la structurarea unei reprezentări a realităţii (sau mai corect spus a două reprezentări diferite).

a) Înfiinţarea Universităţii „Bolyai" ar da garanţia gestionării independente şi în condiţii de nesubordonare a învăţământului superior în limba maghiară; realizarea unei autonomii bugetare şi a unei politici de personal.

b) Comunitatea Maghiară reclamă faptul că în urma Marii Uniri nu s-au respectat promisiunile de înfiinţare a Universităţii Maghiare. Prin desfiinţarea Universităţii „Bolyai", în 1954, s-au încălcat drepturile maghiarimii.

c) Înfiinţarea unei Universităţi Maghiare are o importanţă simbolică.

d) Înfiinţarea unei Universităţi Maghiare ar permite recuperarea unor clădiri din patrimoniul bisericii romano-catolice.

e) Eliminarea relaţiei de aparentă subordonare a comunităţii academice maghiare faţă de cea română, dată de numărul corespunzător mai mic de reprezentanţi în organele de dezbatere sau de conducere care rezultă în urma aplicării proporţionalităţii simple.

f) Înființarea unei universități separate ar permite folosirea limbii maghiare la toate nivelurile şi în toate manifestările.

g) Obținerea unor poziții de conducere de rangul cel mai înalt la diferite niveluri de organizare a Universității: şef de catedră, decan, rector şi nu numai pozițiile de adjunct de şef de catedră, prodecan sau prorector pe care le ocupă în acest moment.

h) Prima Universitate Maghiară înființată în România va primi un sprijin substanțial din partea întregii comunități maghiare ca şi a guvernului Ungariei, celelalte (înființate ulterior) vor primi mai puțin. Universitatea „Bolyai" se află în competiție contra cronometru cu alte potențiale centre universitare.

i) O universitate autonomă ar putea duce o politică de cadre separată, concurența, din partea cadrelor didactice române, fiind astfel evitată.

j) Există o puternică presiune din partea unor persoane din afara mediului academic pentru înființarea unei universități separate.

4. Aplicând aceleaşi convenții ca şi la punctul 3, vom încerca să prezentăm câteva opinii privind problemele pe care le ridică separarea.

PATRIMONIU

Problemele de împărțire a patrimoniului vor fi numeroase, începând clădirile. Nu se va elibera spațiu dacât aparent, prin plecarea unor cadre maghiare; se va elibera un loc într-un birou sau un laborator, sau chiar câte o cameră, care nu ar putea fi folosite pentru găzduirea dispersată a personalului dizlocat din clădirea ce va fi dată Universității Maghiare. În acest moment, numai 172 de persoane sunt cadre maghiare din totul de aproximativ 1000 de cadre. Împărțirea ustensilelor de laborator, a aparaturii unicat şi a exponatelor muzeale va fi de asemenea foarte greu de făcut.

COSTUL UNOR NOI DOTĂRI

Ținând cont că dotarea unei direcții de cercetare ar costa cam 300.000 de dolari şi estimând la minimum 100 de astfel de direcții, o dotare nouă ar costa aproximativ 30 milioane de dolari. Considerând că o parte din cheltuieli s-ar recupera ca urmare a împărțirii patrimoniului, cheltuielile ar scădea la aproximativ 20 milioane numai dotarea pentru partea ştiințifică. La acestea se adaugă şi fondurile de carte care trebuie completate. În aceste condiții, împrumutul de la Banca Mondială ar trebuie alocat în întregime celor două universități şi tot ar mai trebui fonduri suplimentare.

De asemenea, prin despărțire Universitatea „Bolyai" ar pierde baza sportivă, iar construirea alteia noi, de dimensiuni mai modeste se estimează că ar costa circa 50 milioane dolari.

RESURSE UMANE

1. Asupra cadrelor maghiare competente, formate la studii în străinătate – şi care acum predau la secțiile române, maghiare, germane – se vor exercita presiuni

pentru a trece la Universitatea Maghiară. Cele mai defavorizate vor fi cadrele didactice de etnie maghiară care vor opta să rămână în Universitatea Română şi care vor polariza opiniile negative ale extremiştilor din ambele părţi.

Aceasta va duce la apariţia unei atmosfere puţin propice pentru realizarea unei armonii interetnice.

2. Se vor disloca resurse umane importante din grupurile de cercetare mixte, care acum există în toată universitatea. Prin aceasta, puterea grupurilor de cercetare va scădea pe o perioadă estimată la 5-10 ani.

Rezumând faptele menţionate anterior se pot desprinde mai multe concluzii:

a) costul material şi nervos al unei astfel de scindări va duce la pierderea de viteză în introducerea reformei, cât şi a unui timp care nu va putea fi recuperat decât prin eforturi susţinute după 10 ani. În acest timp, putem spune că atât în interiorul ţării cât şi în exterior, competiţia va fi pierdută.

b) procesul de împărţire ar dura minim 3-5 ani, iar deteriorarea prin împărţirea bazei materiale va fi însemnată.

c) separarea studenţilor de etnii diferite care trăiesc în acelaşi loc, poate duce în viitor la scindări mai profunde în mentalitatea unor potenţiali lideri ai comunităţilor pe care le reprezintă.

O privire raţională a celor două aspecte (avantaje/dezavantaje) ar trebui să ducă la concluzia că vor exista costuri imposibil a fi acoperite şi că ambele universităţi ar avea de suferit. În această situaţie toate eforturile ar trebui concentrate pe rezolvarea avantajelor (cel puţin parţiale) în interiorul stucturii date şi pe obţinerea de susţinere financiară a caracterului multicultural al Universităţii „Babeş-Bolyai". Garanţiile de autogestionare conform Legii învăţământului pot fi date prin Carta Universităţii, care poate fi modificată în sensul rezolvării multora dintre problemele ridicate de către Comunitatea Academică Maghiară.

Universitatea „Babeş-Bolyai" are, datorită profilului specific şi resurselor existente, posibilitatea să sprijine în mod prioritar cu posturi didactice şi fonduri dezvoltarea armonioasă a liniilor de predare maghiară şi germană. La ora actuală Guvernul Român sprijină cu fonduri dezvoltarea celor două linii, iar fonduri suplimentare ar putea proveni de asemenea de la Guvernul German, Fundaţia Soros, Guvernul Ungar, precum şi de la alte organisme guvernamentale şi neguvernamentale.

5. Soluţii numeroase au fost propuse pentru rezolvarea problemelor ridicate de studiile în limba maghiară la Universitatea „Babeş-Bolyai". Am considerat că o trecere a lor în revistă este necesară chiar dacă nu suntem de acord cu unele din aspectele lor.

Soluția restructurării interne a Universității „Babeş-Bolyai"

Alternativa I: facultăți separate de ştiințe socio-umane, economice şi drept

Argumente pentru înființarea acestor facultăți:

- utilizarea numai a limbii maghiare în toate activitățile administrative;
- posturi de conducere în totalitate maghiare;
- consiliu profesoral maghiar;
- gestionarea autonomă a fondurilor şi posturilor didactice;
- politică independentă a planurilor de învățământ, a dezvoltării de noi specializări;
- conferirea unor garanții aparente de autogestionare a liniei de predare în limba maghiară şi a unei politici de cadre independente.

Argumente împotriva înființării facultăților:

1. diplome de licență separate pe profiluri comune, emise în aceeaşi Universitate;

2. eliminarea posibilității ca studenții maghiari să urmeze şi cursuri opționale de vârf, în limba română; dacă facultățile vor fi separate, ele vor avea sedii separate, fiind astfel greu de acomodat un program care să fie acceptabil pentru toate părțile interesate;

3. dizlocarea laboratoarelor existente. Probabil, fiecare utilizator al laboratorului va considera o anumită prioritate, care nu neapărat necesar va corespunde cu cealaltă prioritate. Finalul va fi că laboratoarele cu doi stăpâni se vor degrada. De asemenea, dependența administrativă de două foruri superioare nu va da rezultate bune.

4. dizlocarea personalului din catedre şi colective de cercetare comune în catedre şi facultăți separate va avea următoarele repercusiuni:

a) suprapunerea sarcinilor didactice de la noua facultate maghiară peste alte acțiuni de cercetare sau în cadrul învățământului la distanță: dubla coordonare de către doi şefi de catedră şi de cercetare va duce la nesincronizarea şi la slăbirea activităților didactice şi de cercetare.

b) dizlocarea fizică a persoanelor va duce la irosirea timpului de lucru: deplasări de la sălile de seminar la laboratoarele de cercetare, nefolosirea timpilor morți între orele de predare, în consecință o scădere cu 50% a timpului afectat lucrului.

5. componenta psihologică nu este luată în considerare. Probabil vor apărea conflicte din folosirea în comun a bazei de materiale, respingeri de persoane şi scindări de colective de cercetare. Aşa cum la desființarea Universității „Bolyai" au apărut drame şi slăbirea preocupării unor cadre maghiare care s-au considerat ostracizate, aşa şi acum va apărea în mod obligatoriu slăbirea unor direcții de cercetare.

6. prin diluarea specialităţilor în Facultăţile de ştiinţe, socio-umane, economice, drept scade puterea de penetrare pe piaţa ştiinţifică a direcţiilor de cercetare. Ar trebui păstrate strict profilurile pentru o bună conturare a profilurilor profesionale.

După 1989 tendinţa universităţii a fost spre descentralizare, ridicarea gradului de specializare a disciplinelor, compatibilizarea curiculelor cu universităţile europene şi integrarea europeană. De aceea segregarea pe criterii etnice extraştiinţifice, înfiinţarea unor facultăţi eterogene (matematică, ştiinţe umane etc.) vine în contradicţie cu aceste eforturi.

7. segregarea studenţilor de etnii diferite poate duce la conflicte şi la absenţa cooperării.

Alternativa 2: înfiinţarea departamentelor cu limbă de predare maghiară

2.1. Departamente (catedre) cu state de funcţiuni complet separate

Avantaje:

- aparent „mai buna gestionare" a posturilor va însemna apariţia posibilităţilor suplimentare de creştere a numărului de posturi, deşi acesta depinde de numărul de studenţi. În acest moment numărul de studenţi maghiari este de circa 18% din totalul studenţilor, iar al cadrelor didactice este de asemenea de 18%. Avansăm următoarea posibilă explicaţie: Clujul deserveşte un număr mare de judeţe transilvănene în care există o minoritate maghiară.
- baza de predare, de cercetare, materialele didactice rămân nedislocate, persoanele nu îşi schimbă fizic locul de muncă; se elimină acea multiplă răspundere administrativă în privinţa bazei materiale, pentru că personalul răspunde administrativ în faţa conducerii aceleiaşi facultăţi.
- soluţia permite ca autoalegerea cadrelor reprezentative în forurile de conducere să fie lesnicioasă, fără ingerinţe ale părţii române.
- secretariatul maghiar la nivelul departamentului (catedrei).

Dezavantaje:

- înfiinţarea unor Universităţi maghiare la Oradea, Satu Mare, Miercurea Ciuc, Sfîntu-Gheorghe şi/sau Tîrgu-Mureş va reduce numărul de studenţi în Cluj. Acest lucru poate fi evitat numai dacă învăţământul maghiar din cadrul UBB se evidenţiază net prin calitatea sa de cel prestat de alte (deocamdată ipotetice) centre universitare. Aceste standarde pot fi menţinute prin cooperarea cu cadrele didactice române din UBB.
- pentru partea maghiară, reprezentarea în consiliul profesoral nu va fi decât proporţională, fapt care ar duce din nou la luarea deciziilor de către majoritate. Totuşi, în probleme strict legate de linia maghiară, comisia paritară va elabora soluţii argumentate pe care consiliul profesoral ar trebuie să şi le însuşească.

- departamentul este profesional eterogen, fapt ce nu permite discutarea planurilor de învăţământ, a temelor de cercetare decât în cooperare cu partea română. De aceea, membrii departamentului va trebui să ia parte la câte două şedinţe: una de departament, alta de catedră.

2.2. Departamente integrate

Avantaje:

- respectă integral profilul profesional al catedrei;
- normele didactice ale cadrelor maghiare pot fi completate cu norma de predare de la limba română şi germană;
- secretariat maghiar la nivelul departamentului;
- evitarea tensiunilor şi realizarea unui model de convieţuire interetnică.
- adjunctul şefului de catedră coordonează întreagă activitate a liniei maghiare de învăţământ.

Dezavantaje:

- funcţia de adjunct al şefului de catedră nu este relevantă, iar poziţia nu este încărcată cu nici o responsabilitate;
- dezvoltarea liniei de predare maghiare este la discreţia şefului de catedră care poate să nu promoveze idei de dezvoltare normală;
- se păstrează în organizarea actuală „statutul de subordonare administrativă" a corpului didactic maghiar;
- nu se poate utiliza limba maghiară în şedinţele de catedră, ci numai la nivelul departamentului;
- este greu de impus la nivelul catedrei o soluţie referitoare la linia maghiară care vine din partea departamentului şi care convine catedrei. Aici trebuie să intervină comisia paritară.

GARANŢII ŞI COMPETENŢE

I. Garanţii

Conform Legii Învăţământului Secţiunea 7 (Autonomia Universitară), Art. 92. (l) şi (2), autonomia vizează domeniile conducerii şi structurile universităţii. Art. 93. (l) stipulează competenţa universităţii în alegerea cadrelor de conducere.

Secţiunea 6 (structura instituţiilor de învăţământ superior) prin Art. 86 lasă la latitudinea Senatului organizarea departamentelor şi nu limitează în nici un fel competenţele cadrelor de conducere.

Ca urmare, garanţiile care pot fi oferite sunt cele care pot fi cuprinse în Carta Universităţii.

2. Competenţe

Competenţe conferite şefilor de catedră, adjuncţilor de şefi de catedră, directorilor de departamente cu linii de predare maghiare.

Competenţele şefilor de catedră sau adjuncţilor de şef de catedră, acolo unde este cazul, sunt în conformitate cu Carta Universităţii.

Directorii de departament au competenţe clare în domeniul gestionării posturilor din statul de funcţiuni. Astfel, aceştia:

a) gestionează posturile didactice

b) concep politica de dezvoltare a studiilor maghiare în facultatea respectivă

c) concep politica de cadre

d) aduc în faţa consilului profesoral al facultăţii şi în comisia paritară toate problemele referitoare la punctele de mai sus.

Prof. dr. Şerban Agachi

Cs. Gyimesi Éva:

Sok a tervező, kevés a pallér

– Gondolatok az egyetemről –

„Ami nem kikényszeríthető, az fölserkenthető. Ha megnyilatkozunk, nekibátorodunk. Nekünk nem a történelmi múltat kell megismételnünk, hanem az örök eszmét, melyet a múltban már tevékenykedni láttunk, és amely mindig a jövőbe mutat – ezt az eszmét kell jelenbeni pillanatunk számára megvalósítanunk."

(Karl Jaspers: Az egyetem eszméje)

A mottóként kiemelt Jaspers idézet, úgy hiszem, elárulja: tanulmányom hitvallás arról, hogyan gondolkodom az egyetem eszméjéről. Bár voltak ilyen irányú megnyilatkozásaim, még sohasem adatott meg a kellő idő és elmélyülés, hogy ezt kifejtsem. Ezúttal igénybe vettem a vonatkozó magyar és külföldi szakirodalom általam eszméltetőnek ítélt tételeit. Az egyetem meghatározására tett kísérletem elsősorban a nálunk közszájon forgó értelmezések pontosítása kíván lenni, hiszen mindenekelőtt ezen múlik, milyen típusú intézményt kívánunk megvalósítani; ugyanakkor felhívás az elvi alapokat is tisztázó, termékeny vitára, hiszen tudatában vagyok az enyémtől eltérő véleményeknek. A megalapozott ellenvetéseket, érveket szívesen veszem, meghallgatásukra – s ezt talán fölösleges is hangsúlyoznom, különösképpen diákjaink előtt – minden esetben türelmesen törekszem. Csupán azt várom el, hogy a felsorakoztatott érvek, ha lehet, méltók legyenek a tárgyhoz, melyet a mai napon tájainkon többnyire inkább szenvedéllyel, mint tudományos igénnyel szokásos megközelíteni.

Tervezők

Kisebbségi közéletünk fórumain – politikai programokban és nyilatkozatokban, a sajtóban és az elektronikus médiában, konferenciákon és kerekasztalokon – 1989 óta folytonosan napirenden van az Egyetem, közelebbről egy magyar egyetem, a Bolyai ügye. Ha megvizsgáljuk, kik a **tervezők**, kik azok, akik manapság a legtöbbször nyilatkoznak, s mi több, máris „egyetemeket" alapítanak, kiderül, hogy – kevés kivétellel – mind olyan személyek, akik már vagy nyugalomba vonultak, vagy tartósan még nem, vagy sohasem dolgoztak egyetemnek nevezett felsőoktatási intézményekben. Politikusok, laikusok, különféle foglalkozású, becsvágyó szervezők.

Nem szeretnék abba a látszatba keveredni, hogy bármelyikük jóhiszeműségét kétségbe vonom. A magyar felsőoktatási intézményekre valóban szükség van.

De nem mindegy, hogyan vélekedünk és beszélünk róla, milyennek képzeljük el e nagy létszámú kisebbség jövendő értelmiségének hagyományaihoz valóban méltó, mert színvonalas, képzést. A legutóbbi mintegy három évben azt tapasztalom, hogy az Egyetemről szóló disputáknak távolról sem azok a hangadói, akik már ma és főként hosszú évek tapasztalatával a hátuk mögött, részt vesznek egy olyan öntörvényű világban, melyet – Európában legalábbis, a középkor óta – univerzitásként szokás tisztelni. És ami a legfeltűnőbb: mindenkinél ritkábban szólalnak meg maguk a legközvetlenebbül érintettek: a hallgatók. Ezen a konferencián arányukhoz mérten nagyon kevesen vannak jelen.[1]

Pallérok

Bennünket, a kolozsvári Babeş-Bolyai magyar tanárainak és diákjainak közösségét[2], nemigen vagy csak nagyritkán kérdeznek meg, mi is a véleményünk. És ezt már valahogy megszoktuk, szinte fel sem tűnik. Hiszen sokkal inkább azzal vagyunk elfoglalva, hogy – ha egyelőre igencsak szerény technikai és anyagi körülmények között is – naponta gyakoroljuk magát az intézmény legfőbb funkcióit: a tudományok művelését, a tanítást és a tanulást. Viszonylag

[1] Előadásom a Szabadelvű Kör 1997. január 31-én rendezett kerekasztalán, vitaestjén hangzott el. Valóban kevesen voltak az egyetemisták, pedig a saját mondanivalómnál fontosabbnak tartom, hogy az ő álláspontjukat, a kolozsvári magyar diákok körében végzett közvéleménykutatás alapján (Magyari Nándor, Horváth István és mások kutatócsoportja: **Az egyetemről magyar szemmel**) megismerjem. Várom a további tanár-diák eszmecseréket.

[2] Az univerzitás eredetileg a négy fakultást (teológia, jog, orvostudomány, bölcsészet) magába foglaló tudományegyetem (Universitas Litterarum). De értik ezen a tanárok és a hallgatók „egyetemét" is: ez az a közösség avagy testület, mely az intézmény lelkét, szellemét hordozza, s mely megelőzi a „dolgot", magát az intézményt. Apáczai – még általánosabban – az iskola intézményét határozza meg így:" Az iskola, hallgatóim (...) tanítók és tanulók rendezett társulata, akik az emberi életkörülmények szempontjából hasznos és szükséges ismereteket tanítanak és tanulnak." (Apáczai, 1656/1975, 131)

kevesen ugyan és eléggé szétszórtan, de egyes tanszékenként, karonként, kisebb-nagyobb szakmai testületenként néhány éve már újra úton vagyunk valamely emberileg elgondolt Egész, valamiféle szellemi univerzum – a „tudományok kozmosza" – felé (Jaspers), amelyhez – vélhetőleg a megismerés eredendő szenvedélyével – a legkülönfélébb diszciplinák felől közelítünk.

Feltételezem, hogy egyazon eszmény, az egyetemesség ideálja kapcsol össze.[3] Remélhetőleg mindannyian a színvonalas anyanyelvű oktatásért, az egyetemi reformért, az elbürokratizálódás és a teljes elszegényedés ellen küszködünk korántsem látványos hősiességgel, hanem „csendes és szívós hivatástudattal" (Unamuno) vagy legalább a napi kötelességteljesítés okos igényével. Az egész oktatói testület még sohasem gyűlt össze, de az utóbbi években egyre gyakrabban és számosabban találkoztunk, hogy ismerkedjünk.[4] Kik is vagyunk mi valójában, kolozsvári magyar egyetemi oktatók és hallgatók?

Mi vagyunk a pallérok, akik hosszabb-rövidebb idő óta, mintegy menet közben, szegődtünk el munkásnak ahhoz az épülethez, amiről – bár nincsen látható makettje – hisszük, hogy így, szellemi-dologi értelemben egyaránt (és mindig csak épülőfélben), igenis Egyetem. Tizenhét karon és huszonhat szakon mintegy háromezer magyar hallgató és közel százötven oktató testülete, akik felelős elhatározással, felvételik és pályázatok nyomán, tehetségük szerint kisebb-nagyobb sikerrel, de jobbra törekedve máris be kezdtük tölteni szerepünket a magyar értelmiségiek új nemzedékének képzésében.

Milyen szerencsés, hogy ennek a szónak az elsődleges jelentése – "építkező" – reánk vonatkoztatva is tökéletesen harmonizál a tanítói mesterség nemzeti és egyetemes szerepét oly remekül kifejező régies metaforával, a **pallérozás** jelentésével, mely nem más, mint a szellem, a műveltség, a tudás és a megismerési eszközök gyarapítása és „csiszolása" a tudományművelés, a tanítás és tanulás révén. És évről évre egyre többen vagyunk – az elképzelt szellemi katedrálisba nem csupán vágyakozók, hanem a naponta igen sok nehézséggel is küzdő építkezők. Egy nagy hagyományú, igazi, az ország hasonló intézményeinek élvonalába tartozó, egész Európában számon tartott egyetemen, és egyre több szakmában működők. Sok közöttünk a doktorandus és magiszterjelölt, írásaink megjelennek a szakmai és irodalmi lapokban.

Meglehet, a látszathoz képest valójában többen vagyunk mi, beavatottak és gyakorló tanárok, mint a nagyrészt kívülálló, egyetemi ügyekbe beavatatlan tervezők. Többen, mint a különféle romániai magyar „egyetemek" botcsinálta, mert e funkcióra valójában képesítetlen, alapítói.[5]

---

[3] És ez az univerzitás harmadik jelentése, lényege: „egyetemesség"

[4] Gondolok itt azokra a találkozókra, melyeket az RMDSZ Oktatási Főosztálya szervezett több-kevesebb (inkább kevesebb) sikerrel, meg arra az 1994-es fórumra, melyet Egyed Péter, Magyari Vincze Enikő, Veress Károly és jómagam hívtunk össze. Az utóbbihoz hasonló autonóm magyar egyetemi közélet az új választások (Szilágyi Pál prorektorsága) óta fellendülni látszik.

[5] Tudom, hogy ennél a pontnál jöhet az ellenvetések sorozata: 1. a magyarok számarányához mérten még mindig nem vagyunk elegen; 2. a közös egyetemen nem érvényesül a képviseleti

Csakhogy a közéletben ez még korántsem nyilvánvaló. Mert a legkülönfélébb foglalkozású tervezőknek mintha nem is lenne szükségük reánk, e falakon belül munkálkodó, a közéletben hallgatag pallérokra.

Az egyetemi eszme

Ha egyeseket közülünk mégis megkérdeztek volt afelől, főként politikusok vagy intézményalapításban érdekelt különféle csoportok, mi is a véleményünk a romániai magyar felsőoktatás helyzetéről és jövőjéről, álláspontunkat, lett légyen az kisebbségi érdekvédelmi szempontból bármennyire is körültekintő és szakmailag megalapozott, eddig még senki, sohasem vette igazán figyelembe. Pedig közülünk nem kevesen – leginkább a természettudományi karon – a határokon túl és nem csupán az anyaországban számon tartott – egyetemi szakemberek vagyunk. Ha véleményünket valaha is komolyan vették volna, most talán nem kényszerülnénk arra, hogy megkíséreljem kifejteni az egyetem általam érvényesnek tartott meghatározását.

Meggyőződésemmel, remélem, nem vagyok egyedül. Ha itt és most netán mégis egyedül maradnék, ez akkor is áll. Mert a hagyomány és a jelen tudós közvéleményének egy része, Humboldt, Dilthey, Jaspers, Ortega, Unamuno, Marga, magyar vonatkozásban pedig Apáczai Csere János, Bibó István, Komoróczy Géza magas színvonalon kifejtett álláspontja megerősít engem. [6]

De mindenképpen úgy érzem, kötelességem, kötelességünk végre a nyilvánosságban élni egyik lehetséges eszközünkkel, a **tekintéllyel**, amit jómagam valójában ritkán és berzenkedve szoktam csak igénybe venni. Ám hadd hivatkozzam e dologban Bibó Istvánra: „Az emberek többsége így is, úgy is tekintélyeket követve alakítja ki nézeteit, tehát föltétlenül szükség van egészségesen és épen funkcionáló szervekre, amelyek a tudomány, a szellemi élet és a nevelés szétfutó jelenségeit áttekintik, egységbe igyekeznek foglalni és azok esetleges tévutait számon tudják tartani és megpróbálják ellensúlyozni." (**Bibó 1945/1991. 111**). A szóban forgó tekintély jelen esetben az Egyetem és annak professzori testülete.[7] Különös, hogy egyébként aggályosan tekintélyelvű erdélyi társadal-

demokrácia; 3. nincs szentesítve a Magyar Tagozat léte; 4. az egyetemi adminisztráció egyetlen hivatalos nyelve a román. Dehát – többek közt – azért vagyunk itt, hogy esetleg ezekre irányuló igényeinket is megfogalmazzuk, amennyiben konszenzus születik.

[6] Természetesen, bizonyára más vélemények is vannak, hisz lehet, hogy közülünk egyesek, teszem azt, inkább Szent-Györgyi Albert felfogását osztják, miszerint a tudományművelést és az oktatást szét kell választani (akadémia, ill. egyetem).

[7] Erről ír Karácsony Sándor is a Magyar demokráciában: „Egyetem vagyunk, a szellemi munka elitje (...) *nehéz* szellemi munkások. (...) A jövő van a kezünkre bízva, a jövő formái, érvényei és áldozatai nagy percentben függnek a mi munkánktól. Minden ország olyan jövőt érdemel (és többé-kevésbé olyan is jut osztályrészéül), ahogy a mi munkánkat dotálja és becsüli. *Megrendült professzori tekintélyünk helyreállítása.*" In Magyar demokrácia 1945. 88. Mennyire aktuális ez a gondolat!

munkban mennyire nem ismernek bennünket, mennyire nincs presztizsük éppenséggel az egyetem dolgaiban valamennyire jártas szakembereknek. És sajnálatos, hogy az egyetemalapítás és képzés ügye, ahogyan ugyancsak Bibó nevezi (ugyanott), „az ál- és féltudományos elemekkel összekapcsolt politikai eltévelyedések területe" lett.

Pedig – lett légyen bármiféle, az egyetemi eszme lényegétől eltérő érdek, mely „egyetem" néven új intézmények létrehozója – a valóban egyetemi testületek dolga az, hogy bizonyos politikai és egyéni érdekeken felülemelkedve, a szellemi függetlenséget megőrízve váljanak az értékelés fórumává.[8] És mindenekelőtt a felsőoktatási ügyekben, a tervezett vagy már megalapított „egyetemek" státusával kapcsolatban. Mert ahogy Jaspers is megjegyzi: „Egy intézmény, mely az egyetem nevet viseli, e név által még nem egyetem." **(Jaspers 1961/1990. 199.)**[9]

Híven az önkritika követelményéhez, melyet sem a tudományművelés, sem az oktatói tevékenység nem nélkülözhet, elfogadom a lehetséges ellenvetést, mely visszafordíthatja reánk is a kérdést: vajon mi egyetem vagyunk-e már? Erre majd még részletesebben visszatérek. De – éppenséggel a fensőségesség látszatának elkerülése végett – sietek megjegyezni: aki igazán igényes önmagával szemben, az mindig is kételkedik abban, hogy méltó-e egyáltalán a küldetésre, mire az egyetem bensővé tett eszméje indít. Magam legalábbis, jóllehet közel harminc éve tanítok, minden szeptemberben féltem a katedrára állni. De lehet, hogy valójában ez a természetes. „Az egyénnek mint az egyetem tagjának – professzornak és diáknak – az az alapvető tudata, hogy úgy kell dolgoznia és iparkodnia, mintha a legfennköltebb dologra hívták volna meg, mindazonáltal folytonosan éreznie kell annak súlyát is, hogy vajon megállja-e a helyét. **(Jaspers i,m. 229.)**

Nos, ezzel a tudattal, ám az elháríthatatlan **felelősség** érzésével is vállalnunk kell az értékelést, a bírálatot is egyetemi ügyekben. Annál is inkább, mert attól tartok, hogy az egyetem név, mely nem kis értéket jelöl nemzeti vonatkozásban, de általában is, több irányból és egyre inkább a kisajátítás tárgya lehet. Ha nem szólalunk meg, félő, hogy az Egyetem nevet végképp ki fogják sajátítani olyan személyiségek, akik – úgy tűnik – nem ismerik a folytonos *kétely* és (*önmagunkkal szemben is gyakorolt) kritika* szellemi imperatívuszát. Az utóbbiak nélkül márpedig nem is képzelhető el az egyetem.

Az Egyetemnek nevezett intézmény természete ugyanis a középkortól kezdve mindmáig olyan, hogy mindenekelőtt **személyiségek**re, tanárok és diákok szabad közösségére, testületére épül. Közös vonásuk a folytonos kérdezés,

---

[8] „Ahogy a bíráskodás és a bírák megszerezték maguknak a maguk különleges függetlenségét, úgy kell ezt valamilyen formában előbb-utóbb a nemzetnevelőinknek, a tudósoknak és az alkotóknak is megkapniuk"– írja Bibó (1945–1991: 112.)

[9] Hogy ne maradjak a célzások szintjén, s ezzel vállalva a támadásokat is, megnevezem, milyen intézményekre gondolok: a sokat emlegetett székelyföldi „egyetemekre", melyek jórészt magyarországi főiskolák kihelyezett karai (saját egyetemi rangú személyzet nélkül), valamint a legfrissebben Partiumi Egyetemmé" átkeresztelt nagyváradi főiskolára.

mely nem elégszik meg a puszta tények számbavételével. Humbold felfogása itt és most, ismerve az erdélyi magyar tudományos élet vezető kánonját, különösen időszerű: „a felsőbb tudományos intézmények belső szervezeténél minden annak az alapelvnek sértetlen megőrzésén múlik, hogy a tudományt olyasvalaminek kell tekinteni, amit még nem találtak meg egészen, s ami egészen soha nem is található meg, és mint ilyet szakadatlanul tovább kell kutatni. Mihelyt szakítunk azzal, hogy a szó valódi értelmében a tudományt kutassuk, vagy azt képzeljük, hogy azt nem a szellem mélységéből szükséges megteremtenünk, hanem elégséges extenzív módon gyűjtögetni, egymás mellé sorakoztatva az adatokat, úgy visszavonhatatlanul és örökre elveszett minden." (**Humboldt 1810?/1985. 251.**) Mert a tudomány lényege, ahogyan Heidegger is mondja: „kérdező állhatatosság a szüntelenül rejtőzködő létezők egésze közepette. Ez a cselekvő kitartás tud mindamellett a sors előtti erőtlenségéről".[10] Aki mindent felülről vár és készen kapott válaszként fogad el, vagy tények halmozására szorítkozik, az nem is lehet értelmiségi: az értelmiségi személyiség a nemtudás tudását és a folytonos önmeghaladás vágyát hordozza magában.

Az európai egyetemi hagyomány

Az előbb jellemzett személyiségek „egyeteme" rendszerint előbb van, mint maga a dolog – az épületek, a felszerelések, mai szóval az infrastruktúra. Humboldt szerint az egyetem „nem más, mint azoknak az embereknek a szellemi élete, akiket külső kötetlenség vagy belső törekvés vezérel a tudomány kutatásához". (**Humboldt, i.m., 253.**) Az egyetemek a legkiválóbb oktatók és köréjük tömörülő hallgatók egyesülései voltak – állítja Wilhelm Dilthey is, valamint minden általam nagyra becsült szerző, akinek idevágó műveit mindmáig tanulmányoztam. És napjainkban is érvényes, hogy: „Az egyetem élete a személyiségeken múlik s nem az intézményen, amely föltétel csupán. Ennélfogva az intézményt annak alapján kell megítélni, hogy képes-e a legjobb személyiségeket magához vonzani, s hogy a kutatás, a kommunikáció és a tanítás legkedvezőbb feltételeit biztosítja-e számunkra." (**Jaspers, i.m., 250.**) [11]

Ha a személyiségek testülete adott, s ez nem csupán a jó tanárt jelenti, hanem az egyenrangú partnerként tisztelt hallgatókat is, az egyetem mint intézmény a legmostohább társadalmi-politikai körülmények közepette is a szabadság egyfajta szigete, kiváltságos világ, mert egyedül az eredendő tudásvágy és az Egészre irányuló eszme mozgatja még akkor is, ha tudjuk: végtelen az út, a

[10] A német egyetem önhangsúlyozása. In Csejtei–Dékány–Simon (Szerk.) 167. lap.

[11] Hiszem, hogy a kolozsvári egyetem – ha nem zavarja meg politikai válság – jó úton van affelé, hogy ezek a feltételek az ezredfordulóra kialakuljanak. Addigra – kihelyezett karokként – már el lehet indítani főiskolai szintű felsőfokú képzést más városokban is. Ehhez szükség van a jelenlegi tanügyi törvény módosítására, mely nem ismeri el a főiskolai kategóriát. Pedig az óriási szakemberhiányt elsősorban jó középfokú szakoktatással, kollégiumokkal kellen most pótolni.

megismerés útja, mely előttünk áll.[12] E belső motivációra épülő szabadságot kell az államnak tiszteletben tartania minden demokratikus jogrernd szerint.

A minapában Karácsony Sándort olvasgatva a következő passzusra akadtam:" A kettő-három összejövetele az az akció, amellyel az egyéni hit kollektív ténnyé változik. Az egyház tehát nem az a kőbe és intézménybe merevített forma, amelynek ma sokak szemében látszik, hanem a maga valóságában: szabad emberek közössége szent munkára. Ezeket bizony sem meggátolni, sem kifosztani nem lehet. Korlátlanok a lehetőségek." (**Karácsony, 1933/1991, 87.**)[13] Ha az egyház szót behelyettesítem az egyetemmel, a meghatározás erre is illik.

És hogy ez nem csupán egyéni szeszély, afelől – utólag – megnyugtatott az a párhuzam, amit Jaspers is felállít az egyetem és az egyház intézménye között.[14] Ilyen közösségekben – állítja Lengyel András is – „a keresés igénye már a személyiségbe interiorizálódott, s ezt az interiorizációt a társak serkentő versenye csak erősíti. A saját – értékválasztásokkal karakterizálható – „arc" kivívása elsődleges jelentőségűvé válik az egyetemen; akinek ilyen nincs, az leértékelődik, hitelét veszti. Az intellektuális önarcképnek, azaz önmaga szellemi fölépítésének az igénye így mélyen fekvő, legszemélyesebb igényeit is koncentráltan megjelenítő belső késztetés lesz. Különlegesen erős és hatékony tehát. (**Lengyel, 1991, 116.**)

Szívesen hivatkozunk mi, erdélyi magyarok, Apáczaira és főként Bolyai Jánosra, mint az egyetemi eszme és az intézmény szimbólumaira. De talán nem eleget arra, hogyan védte meg Gyulafehérváron tudósi-tanári függetlenségét a II. Rákóczi György fejedelemmel is szembeszálló Apáczai[15] , s hogy Bolyainak mekkora szellemi bátorsága volt a konzervatív Erdély földjén egy évezredes törvényt megdönteni. Ezeknek az értékeknek a számontartása nélkül az ő kultusszal körülvett egyéniségük is csupán hamis tekintéllyé értéktelenedhetik.[16]

---

[12] Bármennyire paradoxálisan hangzik, '89 előtt, amikor nem tanszékvezető voltam, csupán egyike az adjunktusoknak, az egyetemen (azaz saját előadásaimon és szemináriumaimon) sokkal szabadabbnak érezhettem magam, mint ma, amikor a tanszékvezetéssel járó adminisztráció, a modernizációs kihívások, a pályázatok sorozatgyártása és a bürokráciával történő tusakodás minden időmet és szellemi szabadságomat felemészti. De hiszem, hogy ennek értelme is van. Mert ez a feltétele annak, hogy kollégáim élhessenek azzal a függetlenséggel, amit valóban csak az egyetem adhat.

[13] Sajnálom, hogy még nem olvashattam Karácsony Sándor idevágó, egyetemről szóló összes munkáit.

[14] „Az egyetem eszméje rokon az egyházéval. [...] Kölcsönösen ismerik föl egymásban az emberek úgy, mint az [...] igazságért való közös életet..."(Jaspers, 1961/1990, 269.)

[15] Hű elbeszélése annak az eseménynek, mely 1655. szeptember 24-én a gyulafehérvári kollégiumban történt (Apáczai, 1975, 126–127).

[16] Misztótfalusi Kis Miklósról csak nagyon kevesen tudják, hogy az ő nevéhez fűződik az első grúz nyelvű nyomtatvány kiadása. És milyen különös, hogy Kőrösi Csoma Sándor kultuszában is inkább az őshaza meg nem találása miatti tragikus nosztalgia, mintsem az a jogos büszkeség kap nyomatékot, hogy világszerte még ma is vannak, akik naponta az ő tibeti–angol szótárát használják. Többek közt az a román kolléganőm (Carmen Negulei), aki most szanszkritból doktorál Indiában.

Az ő szellemük, saját legjobb hagyományaink, nem tűrik az arctalan bálvánnyá stilizált intézményt, kimagaslanak a jelen törpéi közül. Ha Egyetemet akarunk, az ő nyomukban kellene járnunk fölnézve és fejet is hajtva. Fejet hajtva a nemtudás tudása okán, ami nélkül azonban nem lehet előre menni.

Az egyetem: küldetés

Méltónak lenni az Egyetem névre, a függetlenség mellett feltételezi a szüntelen alázatot is az eszme iránt, melynek a testület minden tagját előbb-utóbb át kell hatnia. Az Egyetem nem diplomagyártó hivatal, se nem múzeum, hanem **küldetés**ben járó emberek szövetsége. Ha úgy tetszik, ez az egyetem metafizikai lényege.[17] És mivel küldetés, az egyetem valójában sohasem „van" mindig csak igéretes „leend". S ez vonatkozik a mi mai egyetemünkre, bármilyen formában tervezzük is.

Vissza kell térnünk tehát ahhoz a méltósághoz, amelyet minduntalan megsértenek, akik a mércét lejjebb akarják szállítani. S ha ez most gőgnek hangzik, pontosítok: ez a méltóság az eszmében van, nem pedig saját esendő személyiségünkben. Úgy hordozzuk, mint a szüntelen munkálkodó pallérok a készülő épület gondolatát.

Tudjuk és ismertetnünk kell mindenkivel, akiket illet, hogy: Egyetem az az intézmény, és csakis az, ahol az **oktatás** mellett, vagy még inkább mindenekelőtt **tudományos kutatás** folyik. Magam legalább is ezt vallom Humboldt nyomán és Diltheytől, Bibótól mai rektorunkig[18] az egyetemről hasonlóképpen gondolkodó összes szerzővel együtt. És Komoróczy Gézával is egyetértve hiszem, hogy „a szellemi tevékenységnek eszményi módja a tanítás: a leginkább azzal taníthatok, amit éppen tanulok magam is. Csak az aktív kutató lehet jó tanár." **(Komoróczy, 1992, 38.)**

Azok kedvéért, akik ebben a tárgykörben csakis erdélyi hagyományokra szoktak hivatkozni, most ismét Apáczait idézem:" Végül a felső iskolák minden tudományágban előadásokat és gyakorlatokat nyújtanak törvény szerint mindenkinek [...] Ezeket akadémiáknak és egyetemeknek hívják abban az esetben, ha

[17] Erről beszél az Ész-Élet-Egzisztencia hivatkozott kötetének csaknem mindegyik szerzője. A nyomukban jár a kiadvány egyik szerkesztője is, Csejtei Dezső, amikor így beszél: az univerzitás „nem dolog, hanem *áramlás*, a mérhetetlen spiritualitásnak, eszmeiségnek, a keletkezett kozmosznak az emberi életbe való leszivárgási *helye*. Az univerzitás e hatalmak és tartalmak *küldötte*, vö. a misszió szót Ortegánál. Másként szólva: az univerzitás- *theória*; igen theória, csak nem a szemlélés, megtekintés, elmélet, tan értelmében véve, hanem abban az értelemben, amit a szó egyébként jelent: a theória *ünnepi küldöttség, szent követség* valamely más városba vagy szent helyre, a jósdába, az orákulumhoz *küldött* személy, akinek az a feladata, hogy hazatérve utána mondja el az otthon maradottaknak, amit *látott, megtudott*. [...] Az univerzitás sohasem „van", hanem mindig csak „úton van", másként szólva, a „van" értelmében véve „nincs, hanem csak „leend", s mint ilyen örök lehetőség, örök igéret az örök csatlakozás kockázatával, egyszóval MISZTÉRIUM" (Csejtei, 1991, 130.)

[18] Andrei Marga: Universitatea în tranziție. Cluj, Apostrof, 1996.

a tanítók különleges hatalommal vannak felruházva, hogy a négy fakultáson tudományos fokozatokat és címeket adjanak. Különben csak a gimnázium, főiskola vagy kollégium elnevezés illeti meg őket." (Apáczai: Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról, 1656. In **Apáczai, 1975, 132.**)[19] Mai intézményünk ennek a régi-új egyetemideálnak felel meg: a romániai magyar tudományos képzésben egyelőre egyedül csak mi adhatunk magiszteri és doktori fokozatokat.[20]

Ha nem használnak az ésszerű és a szakmai érvek, igenis élnünk kell a szó, az egyetemről szóló veretes **beszéd hatalmával**, hogy terjesszük ezt az értéktudatot. Nem saját személyünk, hanem az intézmény értékének, méltóságának elismerése érdekében.

Nemzet és egyetem

A középkorban az első egyetemek hatósugara rendszerint átlépte a nemzeti határokat. S ez ma is kívánatos, hiszen a tudományoknak, ha valóban az, nincsen nemzetisége. Az egyetem neve – az univerzitás – is arra utal, amit Jaspers jelez az egyetem és nemzet viszonyáról: „ Az egyetem azért törekszik az igazságra, mert az emberiségnek akar szolgálni, magát az emberi fajt akarja reprezentálni. A humanitas – bármily gyakran és mélyen változott is e fogalom jelentése – lényegéhez tartozik. Ezért bár minden egyes egyetem valamely népé, mégis mindegyik valami nemzetfölöttit igyekszik megragadni és megvalósítani" (**Jaspers, i.m., 260**). A természettudományi karokon dolgozó kollegáink számára, gondolom, ez különösképpen nyilvánvaló, hiszen a docensi, professzori cím megpályázásának egyik feltétele a szó- és írásbeli megméretés nemzetközi szakmai fórumokon.

Nálunk azonban az egyetemre vonatkozó közvélekedést olyan (politizáló) humán értelmiségiek irányítják, akik az önálló magyar felsőoktatáshoz való jogot a felsőfokú nemzetnevelő intézmény (a nemzeti kultúra hagyományait apoló népfőiskola?) igényére redukálják. Holott ekkora kisebbségnek nem csupán ahhoz van joga, hogy jó tanárokat, orvosokat és más szakembereket képző anyanyelvű felsőoktatása legyen, hanem joga és – éppen a saját érdekében – kötelessége is egyszersmind az egyetemes, a nemzetközi mércéhez való igazodás minden tudomány művelésében, különösen most, a régiók európai integrációja kor-

[19] Meggyőződésem, hogy a gimnázium, főiskola, a kollégium és elemi osztály is épp olyan fontos. De szomorúan tapasztalom, hogy kibővült oktatási rendszerünkben a működő tantestület nem csupán mennyiségileg találtatik híjával, hanem minőségileg is. A meglevő intézményekben is katasztrofálisan leromlott az oktatás színvonala. Rég várat magára a reform, az új, alternatív tankönyvek bevezetése. És ebben a vonatkozásban is az egyetemnek kellene lépnie. Az illetékes minisztériumi tisztségviselők azonban nem hogy segítenének, hanem tanszékeink következetes megkerülésével akadályozzák a közoktatás tartalmi, minőségi változásait.

[20] Előbb-utóbb el kell érnünk, hogy minden szakon elfogadják a magyarul írott disszertációkat. De jó, ha felkészülünk, hogy a habitáció bevezetésekor minden professzornak idegen nyelven is képesnek kell lennie előadásokat tartani.

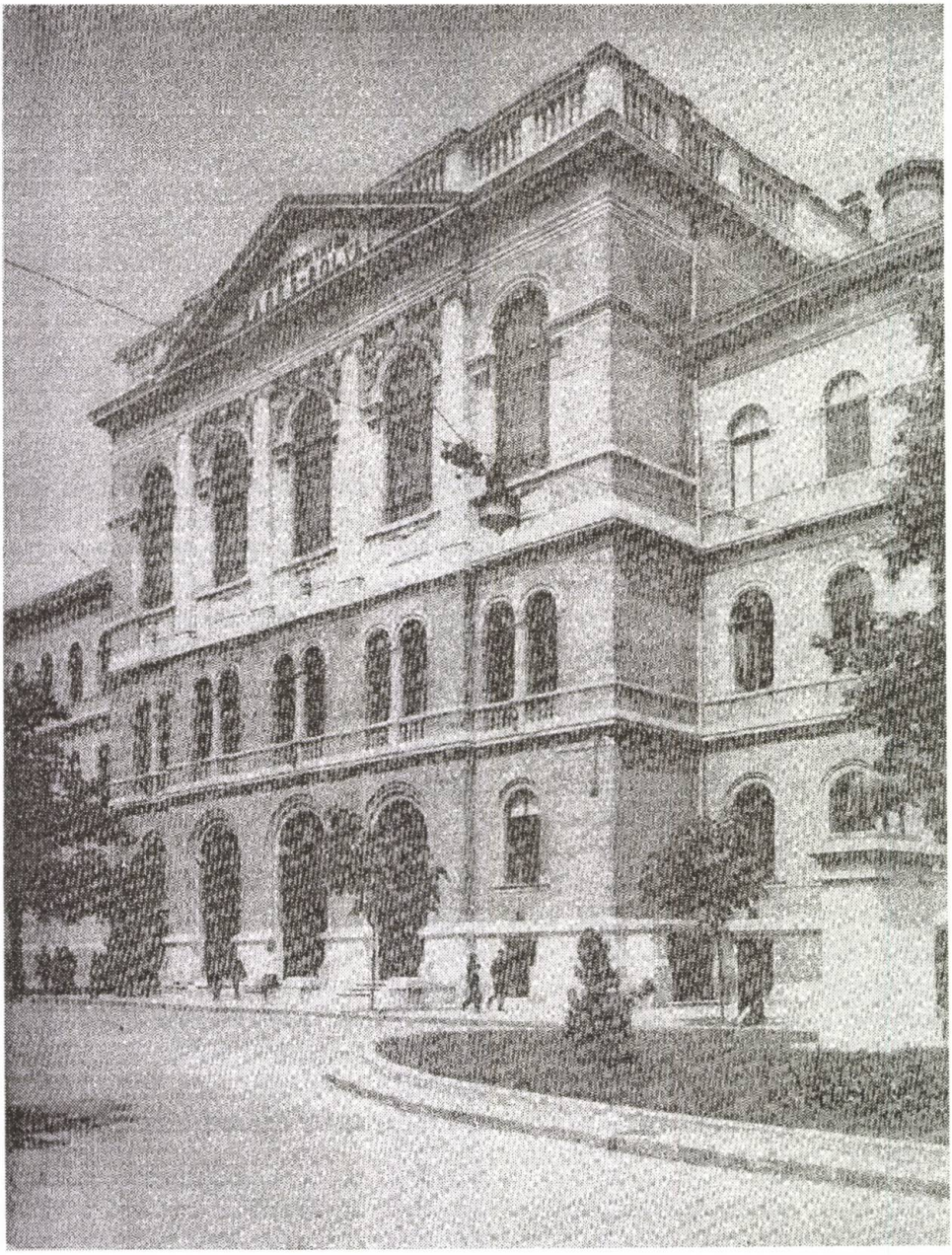

A Babeş-Bolyai Egyetem központi épülete

szakában. Az egyetemesség imperatívuszát hirdette kisebbségi vonatkozásban, a szellemi munka minden fajában Makkai Sándor is (**Makkai, 1925/1932).** Hiszen az egyetemes elméleti és módszertani igény, mely a tudományosság kritériumait megalapozza, az ún. „nemzeti" tudományokban sem nélkülözhető.[21]

A nemzeti érdek és a tudományos kutatás egyetemes mércéje közötti egyensúly szükségességére figyelmeztet már Dilthey is:"...A nevelés legsúlyosabb feladata [...] hogy az ésszerű megfontolás és a tudomány ne tegyen kárt a nemzeti erkölcsök és eszmények szilárd rendszerében, másrészt pedig az, hogy ezek a nemzetfenntartó erők ne akadályozzák a tudományos technikát abban a szabad fejlődésben, amely az egyénnek a legmagasabb fokú teljesítőképesség kifejtését teszi lehetővé. Nemzedékünk igazi nevelésének célja tehát e két tényező harmónikus egyensúlyában van. „ **(Dilthey, 1990, 20.)**

Jóllehet inkább Jaspers felfogását osztom, kiegyeznék, ha legalább ez az egyensúly lenne a vezérelve a hazai tudományegyetemi modellnek. Mert reánk vonatkoztatva ennek a kívánatos egyensúlynak a megvalósítása még mindig és még sokáig azoknak az óriási hátrányoknak a leküzdését követeli meg, melyek csak részben tulajdoníthatók a kisebbségi helyzet korlátainak, inkább egy megcsökött, múltorientált szemlélet és a, sajnos, nagyon gyatra nyelvtudás következményei. Az utóbbi bizony szégyenletes, és meglepő, hogy éppenséggel a humán értelmiségiek körében gyakori.

Egyetem és vidékiség

Itt és most nem hallgathatok a provincializmus veszélyeiről. Ha Apáczait ki is átkozták azért, mert szóvá tette a tudatlanságot, én mégis őhozzá csatlakozom. Jó társaság. Mert neki és azoknak, akiket értelmiségi köreinkben oly sokszor az anyanyelvű kultúra és tudományművelés legkitűnőbb megalapozóiként szoktak idézni, mint Erdősi Sylvester Jánost, Geleji Katona Istvánt, Káldi Györgyöt, Károli Gáspárt, Misztótfalusi Kis Miklóst, Oláh Miklóst, Szenczi Molnár Albertet és Teleki Sámuelt, valamint egyetemünk névadóját, nem csupán az tulajdonítható érdemükül, hogy anyanyelven (is) írtak, hanem az, és mindenekelőtt az, hogy némelyikük akár egyszerre több idegen nyelven is kommunikálni tudott Európa nagy tudósaival. Hányan vannak ma nálunk ilyen kommunikációversenyképes személyiségek?

Hiszem, hogy ez az egyetem ki fogja nevelni őket. Saját tanítványaim közül már a '89 előtti évjáratokból is olyanok kerültek ki(sajnos, a szó szoros értelmében, mert végleg kivándoroltak), akik ma Washingtonban, Utrechtben, Budapesten, Oslóban tanítanak. Bizonyos természettudományi karokról most is szá-

[21] Többek közt ezt fejtettem ki bővebben szegedi díszdoktorrá avatásom alkalmából tartott előadásomban, mely azután a Magyar Tudományban is napvilágot látott. (*Két kultúra peremvidékén.* Tudomány és egyetem a kisebbségi létben. Magyar Tudomány 1996/5. 548–557.)

mosan vannak olyan magyar fiatalok, akik Nyugaton végeznek posztgraduális tanulmányokat. Szorongva gondolok arra, érdemesnek tartják-e majd visszajönni, ha az erdélyi magyar egyetemi oktatás, a mai avagy a holnapi, itt nem ugyanazt fogja jelenteni, amit bárhol jelent a nagyvilágban, hanem egy szabadalmazott és bevált modellekkel nem törődő, helyi gyártmányú, barkácsolt torzszülöttet és egyfajta szellemi gettót: **bezárkózást** a nyelvi-nemzeti sajátosságba. Mert igaz, szomorúan igaz, ránk nézve is, amit Konrád György a vidékiségről megállapít:"Sok felfújt erkölcsi ítélet, sok ideológia származott már abból a tényből, hogy valaki nem beszél idegen nyelveket. Ingatag öntudatok parancsoló retorikában nyertek támaszt." (**Konrád, 1996, 340.**)

Egy lehetséges egyetemmodell

Akik egyetemi hivatásunk gyakorlásában az itt kifejtett európai eszményhez igazodunk, nem hagyhatjuk magunkat a provinciális középszer által terrorizálni. Ahelyett, hogy engednénk valamiféle fennkölten hangzó erkölcsi zsarolásnak, nekünk a tudományos színvonal, a tanári igényesség, a hiteles értelmiségi lét szempontjait kell képviselnünk. Bármennyire is nehéz ez, hiszen tudjuk: nyelvileg hátrányban, szakmailag jónéhány területen erőtlenek vagyunk. S az állam többé nem nyújtja tálcán az összes anyagi alapokat. Jobbára magunknak kell kigazdálkodnunk a pénzt a tanszékek tevékenységi kereteinek biztosításához. Nem valami külön megalázó, kisebbségeket sújtó feltétel ez, s legfőképpen: nem szégyen. George Klein (alias Klein György) professzor is évente pályázik, hogy a világ egyik legrangosabb kutatóintézetében, a stockholmi Karolinskában biztosítsa a munka feltételeit. Nem szégyen, hogy ezt mi még csak most tanulgatjuk, akár a számítógépkezelést. Mert a tanulást nem szabad röstelni akkor sem, ha a diák tudja: van, amit maguk a tanáraik is ma tanulnak. Például: hogyan is történik a tanszéképítés, milyen ama bizonyos kreditrendszer, mihez tudunk majd hozzáférni az internettel és így tovább.

Hátrányos helyzetünkben elsősorban a tanulás segíthet, a halaszthatatlan napi feladatok elvégzésére való készség, igény az erőfeszítésre, hogy legjobb hallgatóink már itt, közöttünk megragadhassák az egyetem eszméjének lényegét, s ha kimennek külföldi egyetemekre, érdemesnek tartsák hozzánk visszatérni. E feltételek biztosítása nélkül Erdélyben ma nem képzelhető el a hiteles értelmiségi lét. Márpedig fiataljaink joggal fognak kivándorolni, ha nem teszünk meg mindent a tanulás legjobb szubjektív (tantestületi) és objektív (infrastrukturális) körülményeinek kialakításáért, mégpedig halaszthatatlanul és itt, ezen a közös, négy nyelvű egyetemen. A román és magyar mellett ugyanis nálunk már német és angol nyelven is tanítanak.

Vannak közöttünk, akik úgy gondolják: a Nyugaton doktoráló erdélyi magyar fiatal oktatók, akiknek állását részben már biztosítani tudtuk, s akiket a diákok egyre növekvő számban várnak haza, azért nem fognak visszajönni, mert

itthon még nincsen önálló magyar Egyetem. Vajon így van ez? Vajon a hazatérés tekintetében nyelvi szempontok vezérlik-e annak a megfontolásait, aki máris két-három idegen nyelven olvas, beszél és ír, és idegenben védi meg doktori disszertációját? Amikor Apáczai Hollandiából Kolozsvárra visszatért, volt-e már magyar egyetem?

Furcsa következetlenség jellemzi a kizárólagosan magyar egyetem visszaállításáról folyó diskurzus hangadóit. Az úgynevezett transzszilván szellem egyébként hűséges képviselői, akik az Erdélyben hagyományos vallási és etnikai pluralizmusra és türelemre szoktak hivatkozni, s igen csak büszkék arra, hogy a Báthory alapította egyetemen magyarok, románok, szászok tanulnak együtt (NB:latinul!), most egyetlen alternatívában, a teljes különválásban, önálló és minden más oktatási és tudományos nyelvhasználatot kizáró Bolyaiban tudnak csak gondolkodni.

Persze, érthető a feldolgozatlan frusztráció, a sok csalódás után kialakult bizalmatlanság, a félelem a törvényes garanciák hiányától. De most, amikor a magyarság politikai képviselői, remélhetőleg, az új kormány tagjaként alakíthatják legfontosabb intézményeink arculatát, miért ne lehetne elképzelni a kolozsvári közös Egyetem megosztott önkormányzatát? Miért ne lehetne ez a két vagy akár több nyelvű egyetem, a kutatócsoportok állandó kommunikációjának lehetősége mellett a régióbeli nemzetek egymásra utaltságának szimbóluma?

Ezt az eszményi – és ha megvalósulna, egyedülálló – kelet-európai modellt, természetesen magam is csak azokkal a garanciákkal együtt tudnám elfogadni, amelyek szavatolják például az anyanyelven tanulás teljes esélyegyenlőségét, a belső érdekképviselet lehetőségét, a szakmai, az intézményfejlesztési autonómiát, egyszóval a magyar tagozat már említett s ma még hiányzó, törvénybe foglalt kereteit. A magyar oktatók és hallgatók országos és nemzetközi versenyképességének záloga csupán ez lehetne. E garanciák elnyerésének eszközeit megtalálni, belső érdekérvényesítéssel az Egyetem Chartájába foglaltatni részben a magyar oktatók és hallgatók, egyetemen kívüli kormányzati alkukkal pedig az RMDSZ-politikusok halaszthatatlan feladata. Egy ilyen cél, a négy (román, magyar, német, angol) nyelvű egyetemi oktatás megvalósítása nem csupán az erdélyi etnikumok együttélésének legjobb hagyományai szempontjából lenne megfelelő, hanem a feszültségmentes európai integráció sajátos belső feltételeinek kialakítását is szolgálná, hiszen az egyetemesség legkézenfekvőbb módját, a nemzeti érdekeken mindig felülemelkedő érdekérvényesítési törekvésünk az említett versengés lehetőségét tartaná fenn. Ha jóhiszemű érdekérvényesítési törekvésünk az említett keretben mégis nagy ellenállásba ütköznék, még mindig dönthetünk a teljes kiválásról.

„Csak a hallgató – a megrendelő fél – mondhatja meg, milyen egyetemre van szüksége, ideértve a kapacitást: a létszámot is. A tanári testület felelőssége a kínálat..." – írja egyik legnagyobb történészprofesszorunk, Komoróczy Géza (**Komoróczy, 1992, 38**). Vajon tudatában vagyunk-e annak, mit jelent ma, amikor hallgatóink ismét akadálytalanul közlekedhetnek jobbnál jobb egyetemeken

a nagyvilágban, versenyképessé edzeni a szaktudásunkat, hogy továbbra is akadálytalanul – szellemi értelemben is – közlekedhessenek innen, itthonról, egyenrangú partnerként tudjanak kommunikálni, és ne maradjanak végképp odakint? Mert e feltételeknek a hiánya talán nyomósabb érv a kivándorlásra, mint az anyagi jólét csábítása.

Rájuk, főleg a kint tanulókra gondolva sem mindegy, hogyan beszélünk az egyetemről. Azt szeretném, hogy minden szavunk hozzájuk is címzett hívó szó legyen. Valamiképpen párja annak, ami a forradalom alatt itt, Kolozsváron fogalmazódott legelőször.

El kell döntenünk, hogy ez az intézmény, a közös Egyetem Bolyai-része, amit már javában építünk, a **korszerű ismeretszerzés** forrása lesz-e, vagy a román kollégákhoz képest is folytonosan lemaradva, a tegnapi, gyorsan avuló eredmények anyanyelvű párlatát fogja nyújtani? Továbbá: sikerül-e lépést tartanunk a **tudományos fejlődéssel** és egyszersmind jó, hivatástudó **tanárokat képeznünk?**[22]

A jelen kihívása:áldozatvállalás

Ez a szentenciózusnak tűnő alcím a mai ars poeticám. Jó lenne, ha nem beszélnénk folyton csak jövő időben, akárcsak a jóhiszemű, de kissé felelőtlen, örök álmodozásba révülő, semmit sem kivitelező tervezők.

„A holnappal a ma nem helyesbíthető. A mai bűnre a holnapi nemes cél nem mentség. Az számít, amit most csinálsz." (**Konrád, 1996, 336.**) Mi nem csupán tervezzük, de máris építjük az Egyetemet, s főként, ami az egésznek fundamentuma (eredeti értelemben), a tanárok és diákok testületét. Hiszen az Egyetem – az eszme értelmében – úgyis mibennünk van. És folyton „leend". Akkor is, amikor órát tartunk vagy tanulmányokat írunk, akkor is, amikor csupán adminisztráljuk, úgymond a tanszéki közösségeket. Nem látható, anyagszerűen, pénzügyi befektetéssel mérhető épületekben. Mert amúgy mindannyian szegények vagyunk. De „aki az egyetem eszméjének indíttatása alapján munkálkodik, teszi ezt máris azon a módon, ahogyan kutatásait végzi, amilyen értelmet és jelentést ad kutatásának, ahogyan tanít, vagy amiként írásban fogalmaz. S teszi ezt az egyetem kormányzásában olyan mértékhez igazodván, mely nem pusztán racionális mértékként szabható meg, hanem szellemként áll elő, mely szellemet akar, s az egyetem minden megnyilvánulását vezérelni szeretné." (**Jaspers, i.m. 200.**)[23]

---

[22] Tudományművelés és tanárképzés kettősségének tartalmi és gyakorlati differenciálásának megvitatása és közös koncepció kidolgozása úgyszintén reánk háruló további feladat.

[23] Az Andrei Marga és még néhány román tanárszemélyiség által képviselt egyetem és autonómiaeszmény megvalósításához még nem vagyunk eléggé partnerek. Nem azért, mert kevesen vagyunk, és a belső demokrácia is hiányzik hozzá: nem minden területen vagyunk velük sem szakmailag versenyképesek.

E nagy igényű munkához azonban egyelőre túl kevesen vagyunk. A tanszék mindig legalább egy professzor köré szerveződik, s nekünk nincsenek minden tanszéken professzoraink. Márpedig a legjobb **vendégtanár-program** sem pótolja **a szellem helyi erőforrásait**, a rezidens professzorokat. Hiányoznak a szervezni és gazdálkodni tudó személyiségek is. És csak mostanában kezdtük el látni, mi is az, amit nem tudunk.[24]

A tervek sokasága mellé ezen az egy szem egyetemen is **hivatott kivitelezők** egész csapatára lenne szükség. Mert sok a teher, és egyelőre nincs kivel megosztani. Tán más is így van ezzel, főként, ha tanszékvezető. Az egyetemet építő tanár csak ritkán olvas, és még ritkábban ír. Pályázik, levelezik, szervez és számolni tanul: folyékony lejben, kemény valutában. Néha szégyenkezik diákjai előtt, mert szelleme – úgy tűnik – kiapadt. Pedig csak kötőanyaggá alakult, és naponta beépül az Egyetembe, mint ama várba Kőműves Kelemenné élete. Azért, hogy az utánunk jövők többet tudjanak írni, alkotó életet élni, s az egyetem eszméjéhez méltó helyzetben talentumaik szabadon kibontakozzanak.
(Kolozsvár, 1997. január 24–26.)

Irodalom

Apáczai Csere János: *Magyar logikácska és egyéb írások.* Az előszót írta, a szövegeket válogatta és jegyzetekkel ellátta Szigeti József. Kriterion, Bukarest, 1975.

Bibó István: *Az egyetem, az akadémia és a tudomány válsága.* Hozzászólás Szęnt Györgyi Albert előadásához. **Pompeji** (Szeged) 1991/3. 103–112.

Csejtei–Dékány–Simon (Szerk.): **Élet–Ész–Egzisztencia**. Egyetem, nevelés, értelmiségi lét. Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1990.

Csejtei Dezső: *Tűnődések a posztmodern univerzitás lehetőségéről.* **Pompeji,** 1991/3. 124–31.

Cs. Gyimesi Éva: *Két kultúra peremvidékén.* Tudomány és egyetem a kisebbségi létben. **Magyar Tudomány,** 1996/5. 548–557.

Dilthey, Wilhelm: *A pedagógia története.* In: **Csejtei–Dékány–Simon** (Szerk): 13–120. 1874–78, 1884–94.

Humboldt, Wilhelm von : *A berlini felsőbb tudományos intézmények külső és belső szervezetéről.A felsőbb tudományos intézmények felosztásának alapjáról és különböző fajaikról.* In: **Wilhelm von Humboldt válogatott írásai**. (Szerk. Telekdi Zsigmond.) Budapest, 1985.

Jaspers, Karl: *Az egyetemek eszméje.* In: **Csejtei–Dékány–Simon** (Szerk.): 176–273. (Kurt Rossmannal közösen.), 1961.

Karácsonyi Sándor: **Nyugati világnézetünk felemás igában**. Kolozsvár, 1991. 1933.

[24] Említett előadásomban részletesen kifejtem az erdélyi magyar egyetemépítési hagyományok megszakadásának, szervezési jártasságok hiányának azokat a következményeit, melyek most nemzedékünkre nehezednek, s melyek nélkül egyelőre csak színvonalbeli engedmények árán lehetne teljesen autonómiaintézményt kialakítani.

Komoróczy Géza: *Álomegyetem.* Tézisek helyzetünkről, teendőinkről, lehetőségeinkről. **Beszélő,** 1992. április 4.38–43.

Konrád György: *A semminél több.* (Az értelmiségiek szerepe a változó Európában. Bevezető előadás a német egyetemi rektorok konferenciáján, 1991 április 28-án a frankfurti Paulus templomban.) In: **Az újjászületés melankóliája.** Budapest, Pátria, 1991. 334–345.

Lengyel András: *Város és egyetem.* **Pompeji,** 1991/3. 113–123.

Makkai Sándor: *Az erdélyi szellem.* In: **Erdélyi szemmel.** Kolozsvár, 1932. 1925

Marga Andrei: **Universitatea în tranziție.** Cluj, Apostrof, 1996.

Iulie, 1849

Bălcescu la Seghedin

Succesele militare obținute de oștile ungare în primăvara celui de-al doilea an de luptă pentru libertate a înviorat și mișcarea revoluționară românească. Reprezentanții de frunte ai acesteia, emigrați în Transilvania și în Occident, și-au văzut pe deplin justificată concepția că Ungaria este singura putere dunăreană de la care se poate aștepta un ajutor substanțial în eliberarea țărilor românești. Nicolae Bălcescu și alți revoluționari români au început să lucreze cu și mai mare elan pentru stabilirea unei colaborări militare cu guvernul maghiar, spre a uni în luptă comună pe români și unguri.

În același timp însă, românii din Transilvania erau în alianță cu puterea austriacă și – în speranța de a fi recunoscuți de aceasta ca națiune, cu drepturi potrivite acestui statut – luptau împotriva guvernului maghiar, cu care românii din Principate căutau să colaboreze...

În această situație condiția principală a ajutorului din partea ungară la eliberarea Principatelor era ca românii ardeleni, conduși de Avram Iancu, să depună armele. Pe cînd din partea acestora condiția încetării conflictelor militare era recunoașterea lor ca națiune.

Nicolae Bălcescu s-a angajat personal la o misiune diplomatică delicată menită să împace cele două interese opuse. După mai multe intervenții la Avram Iancu și la guvernul Ungariei – purtînd tratative cu însuși Kossuth Lajos –, în prima jumătate a lunii iulie, pe cînd guvernul și-a mutat sediul la Seghedin, eforturile lui s-au încheiat cu o înțelegere convenabilă nu numai pentru cele două părți în conflict, ci și pentru cauza eliberării românilor de dincolo de Carpați. La 14 iulie, părțile negociante au aprobat „Proiectul de împăciuire", care prevedea adevărate drepturi naționale pentru toate românimea de pe teritoriul Ungariei de atunci. Bălcescu și Kossuth au ajuns la înțelegere și în privința ajutorului militar cu care Ungaria ar contribui la eliberarea Principatelor.

Amănuntele referitoare la ambele tratate, precum și circumstanțele politice, militare și psihice în care ele au fost obținute reies cel mai clar din textul „Proiectului... „ și din scrisorile trimise de Nicolae Bălcescu în acele momente istorice tovarășilor săi de luptă.

Vi le oferim pentru citire.

Proiect de împăciuire

1. Românii formînd o naţionalitate desclinită vor fi însemnaţi d-aci înainte în actele publice supt numele lor de români.
2. Guvernul unguresc, dorind libera desvoltare a tuturor naţionalităţilor ce fac parte din Ungaria, acordează garanţiile naţionale următoare:
3. Întrebuinţarea diplomatică a limbei ungureşti netrebuind a se întinde fără numai asupra legislaţiei, a administraţiei treburilor publice şi guvernamentale şi într-atît numai încît ea este neapărat necesarie pentru menţinerea unităţii statului Ungariei, prin urmare limba cu care se va sluji în administraţia comunităţilor va fi a majorităţii lăcuitorilor.
4. În comitate sau alte jurisdicţii esclusiv române sau mai bine acolo unde majoritatea este de această naţie, se vor putea sluji pentru discuţii cu limba română, precum şi cu cea magiară. Protocolul se va face asemenea cu textul în ambele limbi.
   Corespondinţiile cu dieta, guvernul şi cu jurisdicţiile se vor face în limba magiară, deosebit însă de corespondenţia între jurisdicţiile unde se întrebuinţiază ambele aceste limbi. În acest cas se va putea corespunde în limba română.
5. În toate şcolile, acele ce ecsistă acum, precum şi acele ce statul va trebui a întemeia în viitor pentru români, limba învăţăturii va fi limba română.
6. În casul cînd se va introduce jury sau procedura verbală în tribunalurile de gios, principiul însemnat în art. 4-lea se va întinde asemenea la procedura judecătorească pentru jurisdicţiile coprinse în acest articol.
7. Orice român liber va fi d-a da petiţii în limba sa proprie.
8. Românii de ritul grec vor avea aceleaşi drepturi de care şi cei de celelalte religii se bucură în privinţa administraţiei autonome a bisericilor şi a şcolilor lor. Ei vor fi, prin urmare, independinţi de ierarhia sîrbească şi vor putea liber a-şi alege pe episcopii lor, a căror cap va purta numele de patriarh.
9. Se va întocmi la Ministeriul Instrucţii Publice o secţie deosebită pentru pricinile celor de legea grecească, compusă în totalitate de români dă acest rit.
10. Şcolile şi bisericile acestui rit se vor împărtăşi de toate foloasele ce se va acorda la acele de orice altă religie.
11. Ca şi pîn-acum, ei vor putea în viitor să administreze însuşi fundaţiile bisericilor şi a şcolilor lor.
12. Se va aşeza la Universitatea din Buda-Pesta o facultate teologică deosebită pentru dînşii.
13. Românii, după o notificaţie făcută mai-nainte (preliminară) şi o ordonanţă a guvernului, vor putea să se adune în fiecare an în sinoduri parţiale şi generale pentru trebile lor de biserică şi şcoale, supt priveghierea unui comisar a guvernului.

14. În comunitățile unde limba română este mai întinsă (peste celelalte), comanda Gardei naționale se va face în românește.
15. Ei vor fi deopotrivă primiți, ca și ceilalți cetățeni, la toate dregătoriile statului și trecutul nu va putea niciodată a forma o stavilă în această privință pentru nimeni.
16. Românii răsculați în contra Ungariei vor depune armele în doă săptămîni după conclusia și suscrierea acestui tractat la cea mai aproape autoritate civilă sau militară.
17. Se va acorda de guvernul Ungariei o amnestie completă și generală pentru toți românii compromiși în toate aceste trecute evenimente, care vor împlini condiția stipulată în articolul precedent.
18. Românii răsculați, după ce vor depune armele, vor jura asupra independinții Ungariei; cine nu va face acest jurămînt doă săptămîni după închierea tratatului de împăciuire, sau care nu va depune armele pînă la termenul însemnat în art. 16[a] va fi exclus din amnestie.

Este însă neapărat a adăoga întru ceea ce privește pe țerani că:

I. Obăgia și toate dările feodale sunt rădicate în sensul legii cu totul, atît pentru țeranii „curealiști" cît și pentru „hurubas."
II. Satele arse cu teritoriul lor care a fost al țeranilor se va da acestora îndărăt ca să se poate așeza fiecare în casa sa.
III. Contractele silite ce să pretinde că domnii pămîntului au smuls cu sila de la țerani de la recoprinderea Transilvaniei, dacă fapta se va dovedi, să se declareze desființate și ca cînd nu s-ar fi făcut de loc.

(text publicat de Cornelia Bodea în „1848 la români", p. 1097 și urm.)

Scrisori către Ion Chica

Seghedin, 1/13 1849, Minuit no 17

Je suis parti avec le gouvernement hongrois le 8 du mois en hâte des Pest oú on disait que les Autrichiens vont entrer dans quelques heure. Rien n'est arrivé pourtant et Pest est encore aux Hongrois. Je suis venu par Solnoc ici. Seghedin est actuellement la capitale du pays. Les choses ont varié ici et nous sommes en faveur.

Pusesem în lucrare mai multe mine pentru aceasta: Dembinski și Longward. Acesta mi-a spus că Canning s-a pronunciat pentru românii din Transilvaniea. Aceasta a spus el guvernului maghiar, care acum într-acolo țintește, fără a aștepta mult. Battiani m-a poftit la dînsul, spre a ne înțelege. Eram cam supărat pe dînsul, căci îl vedeam că îmi stă în cale ca să nu mă înțeleg d-adreptul cu Kossuth. În vremea aceasta a sosit aci Boliac, Deivos, Manu și Vernescu. Am zis la Boliac să meargă la Kossuth. L-am dăscălit ce să-i zică. Kossuth l-a priimit bine și i-a făgăduit că va împlini toate. Seara am fost la

Battiani şi ne-am învoit în toate condiţiile acelea afară de art. X. Adevărat că acel articol se reduce la puţin, de vreme ce sfaturile de administraţie, precum şi subprefecţii sînt aleşi, şi numai prefectul comitatului e numit de guvern.

Aceasta s-a făcut eri. Astăzi am fost la Kossuth cu Bolliac. I-am dus aceste condiţii, care le-a priimit, cum şi tractatul pentru legioană care asemenea a fost priimit cu condiţie d-a face acum un batalion deocamdată, şi peste puţin să completez legioana. Mîine mă duc iar la dînsul ca să iau lucru sfîrşit şi să plecăm cu toţii în Transilvaniea, atît pentru legioană, cît şi ca să caut a împăca pe români. Kossuth ne-a zis că el vrea să trimită pe Bem în Valahia Mare, ca să compromită pe turci şi să-i silească a se demasca. El e cam supărat pe ei. Ne-a întrebat ce credem noi pentru aceasta, la care am răspuns potrivit scrisorilor tale, că turcii vor fi pentru unguri daca vor bate pe muscali; că ei nu mai pot pretinde la neutralitatea Valahiei Mari, unde mai cu seamă se află muscalii, că ei pot a sta în Valahia Mică. Mîine voi intra în mai multă desluşire cu Kossuth.

Bolliac, cum ţi-am spus, e bine cu Bem şi i-a zis într-o zi că noi îi putem face o carieră mai strălucită decît i-a făcut ungurii, dacă se va da noă şi va goni pe muscali din Valahia Mare. Îmi asigură că nu i-a părut rău d-această izbire à bout portant. Se vede că aceasta o doreşte şi Bem. Se zice că el a bătut pe muscali afară din Transilvaniea şi că a intrat în Bucovina. Nu se ştie de e adevărat.

La întîmplare, cînd Bem va intra în Valahia Mare, apoi voi acolo trebue să veniţi în Valahia Mare cu Negri ca să-l puneţi în capul trebilor.

Pentru Iancu i se făgădueşte un rang de sus în armata Ungariei. Eu voi să mă întîlnesc cu el în Transilvaniea. Kossuth mi-a spus că scrisoarea lui e foarte frumoasă, dar cam vagă în cereri.

Skender e la Panciova. Îi voi scri să vie.

Nous avons beucoup de confiance dans l'action de nos armées ici.
Nous espérons que l'ennemi sera battu. L'esprit du peuple est admirable; il se ressemble partout en landsturm.

Görgey a rămas cu toată oştirea lui la Comorn, adecă cu 50 mii. Muscalii în număr de 45 mii s-a loat spre dînsul, ca să se unească cu 30 mii muscali ce sînt într-acolo şi cu austriacii. Dembinski operează acum în dosul muscalilor cu 28 mii. 15 mii muscali, ce erea spre Debreţin, nu se ştie ce s-a făcut, poate s-a dus spre Transilvaniea. Dembinski caută acum a degaja pe Görgey. Cum vezi, planul s-a schimbat deocamdată din mai multe necesităţi, iar mai cu seamă din voinţa a lui Görgey, şi ungurii acum vor să ţie liniea Tisei. La nevoe se va face ce a vrut Dembinski, adecă a se concentra între Tisa, Mureş şi Dunăre şi în Transilvaniea.

Dar gloriea? A cui să fie, zicea Bolliac. Eu întîi am avut ideea, eu acum m-am dus iarăş la Kossuth pentru aceasta. Ca să scap de dînsul, i-am făgăduit să-i dau un răvaş la mînă că e glorios şi l-am iscălit în tractat a legionei, dîndu-i titru de délégué spécial de l'émigration de la Transilvanie.

Voi trimite pe Bolliac să şază pe lîngă Bem şi să-l dăscălească.
Îi voi da plenipotenţie a şi încheea ceva.

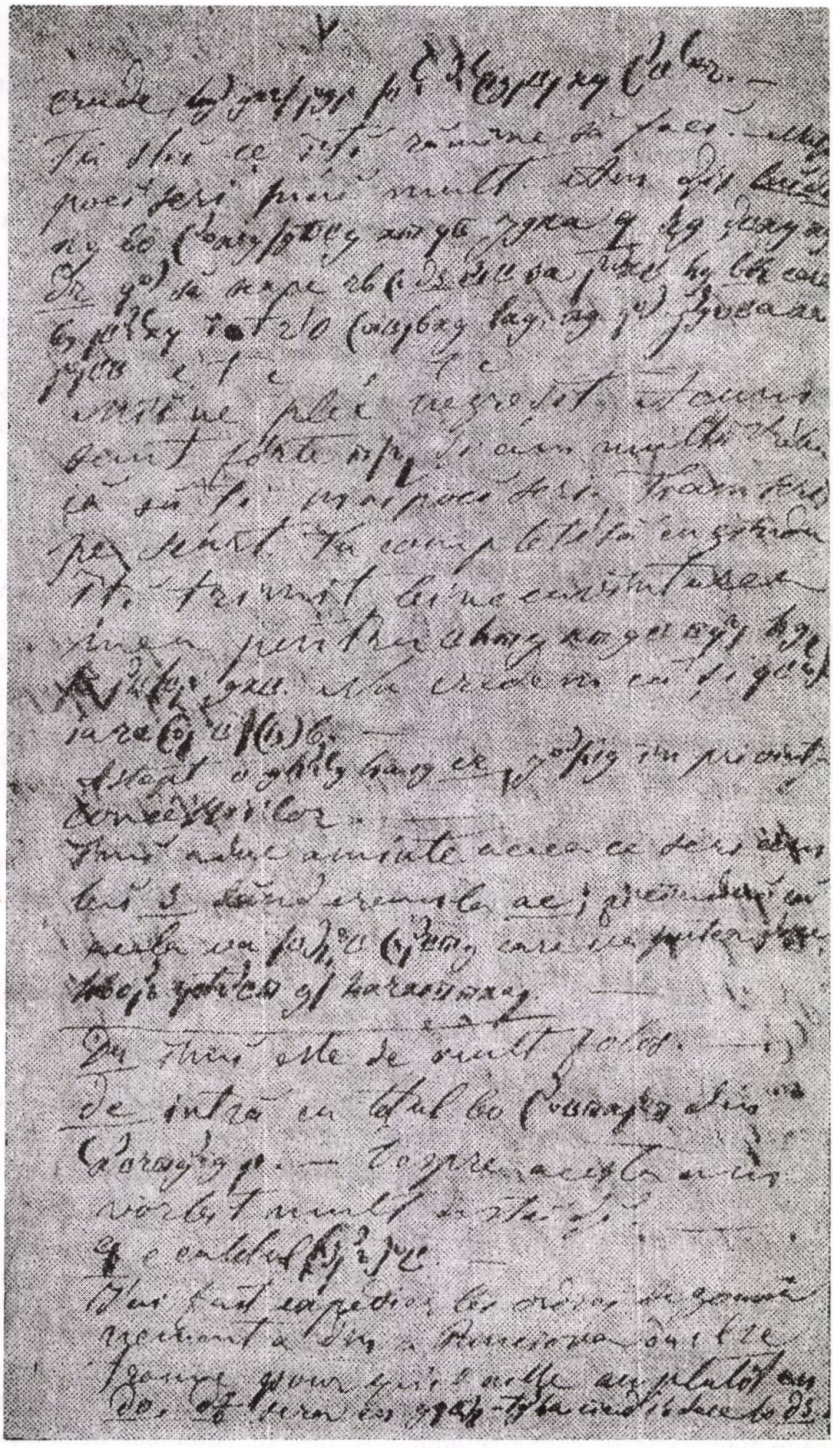

Seghedin, 14 iulie, 2 ceasuri dupe prînz 1849

Ghica, iubite Ghica, îngenunche şi mulţumeşte lui D-zeu, patriea noastră se va mîntui. Viu de la Kossuth. Aceea ce d-abia îndrăzneam visa, se va împlini. Bem a bătut muscalii la Bistraiţia şi i-a gonit afară; acum s-a dus la Braşov şi apoi la Valahia Mare. Am văzut depeşele lui. Mi s-a arătat de Kossuth. Vor să cîştige cu bani pe Omer paşa. Şi se va face. Închipuieşte-ţi bucuriea mea cînd Kossuth mi-a propus să iau pe Iancu cu toată armata lui în Valahia Mare.

Trebuie, au zis, ca toţi românii din Transilvaniea şi Banat să meargă să mîntuiască Principatele, unde e temeiu naţionalităţii române. Aşa dar peste puţin, împreună cu Bem, voi intra în Valahia Mare c-o mare putere şi 8 milioane români vor fi în picioare contra muscalilor. Kossuth îmi înlesneşte toate, spre a lucra în Transilvaniea şi ne dă şi bani de cheltuială; el e în adevăr un om mare. Acum cred că cauza libertăţii va izbuti. N-am fost nicioadată aşa fericit ca în acest minut.

Astăzi e trei luni, de cînd ne-am despărţit. Am suferit mult, am trecut prin multe momente crude, dar acum toate mi s-a răsplătit cu prisos.

Tu ştii ce îţi rămîne să faci. Nu-ţi poci scri mai mult. Am zis lui Kossuth că în proclamaţia ce va face Bem să zică că ungurii vor să scape şi pe Valahia Mare şi pe turci de muscali, care îi tîresc într-o politică rea, că vor frăţie cu toţii etc., etc.

Mîine plec negreşit. Acum sînt foarte ému. Şi am multă treabă ca să-ţi mai poci scri. Ţi-am scris pe scurt. Tu completează cu gîndu. Îţi trimit mai binecuvîntarea mea pentru idea ce ai avut d-a mă trimite aci. Nu credeam că şi visurile se pot împlini.

Aştept o adresă de la Battiani, formelă, în privinţa concesiilor.

Îmi aduc aminte aceea ce scriam lui Ion Brătianu, cînd eream la Constantinapol, zicîndu-i că acela va mîntui patriea, care va putea zice:"dintru Ungarie am descălecat",

Bolliac îmi este de mult folos.

Kossuth intră cu totul în proiectul din scrisoarea ta. Despre aceasta am vorbit mult astăzi.

Bem e cu totul pentru noi.

J'ai fait expédier les ordres du gouvernement à Skender, à Panciova, où il se trouve, pour qu'il aille au plutôt en Transilvanie. Legioana sera en avant-garde, cînd s-o duce în Valahia Mare. Kossuth a destitué le gouverneur de la Transylvanie, căci s-a purtat rău cu românii, dupe cum a arătat Bolliac.

15 iulie

Oh! Bacalîmul şi apatia turcească! N-am putut a izbuti ca eri şi astăzi să se iscălească poruncile de Kossuth şi să plec. Dar mîine nădăjduesc.

M-am învoit cu Kossuth ca Iancu să facă cererile potrivit acestora şi atunci să le aprobeze, făgăduind a le face a se aproba şi de dietă; cum şi tot el să ceară a merge în Valahia Mare, spre a ne mîntui de muscali. Am dictat însumi porunca

către Bem în treaba noastră, prin care i se zice să lucreze în înţelegere cu noi şi se autorizează a intra în Valahia Mare.

Le général Guyon vient de frotter assez bien Jelacici à Verbász. Bălăceanu se află la Vásárhely. Îl voi însărcina ca împreună cu Bolliac să meargă a se ocupa cu formarea legioanei. Eu voi rămînea la Iancu pînă-a sfîrşi cu dînsul şi a-l lua şi pe el cu armata lui şi să pregătim intrarea în Valahia Mare. Această frumoasă idee despre Iancu am dat-o lui Kossuth prin Longward, şi asfel a venit de la dînsul propunerea.

Acesta mi-a vorbit mult despre Lear (nu ţiu bine minte numele), care se află acolo pe lîngă Canning şi care, cunoscînd aceste locuri, priveşte chestia naţionalităţilor ca şi noi. De nu eşti în relaţii cu dînsul ar trebui să intri, căci mi l-a lăudat mult. Longward are duh. Eri îmi zicea:" Vous verrez que quand les Hongrois batteront les Russes, l'Europe interviendra pour sauver la Russie". Plecăm astăzi, căci am sfîrşit toate. Bani să nu-mi mai trimiţi, dar să înţelegeşti venirea frate-meu Barbu aci.

Copia tratatului pentru legioană o vei priimi prin Czaika, căruia o va trimite Biscianowski. Acesta este un alarmiste:de aceea spune lui Czaika, ca să nu ia à la lettre cele ce îi va scri, căci lucrurile ungurilor merg mai bine decît le crede el.

Iată îţi trimiţ tractatul. Fiindcă Kossuth nu se putea ocupa d-a cerceta amăruntele chestiei ostăşeşti, de care nu era nici competent, de aceea, cum vezi, am lăsat-o în treaba lui Bem, ca să nu mai pierdem timpul aci.

A venit un oficer din Transilvaniea. Românii a mai făcut o izbire şi a luat 2 tunuri. Legioana polonă priimind porunca a merge în contra lor, nu s-a supus de loc.

Scrisoare către Alexandru Buda

Seghedin, 15 iulie–15 august 1849

Iubite frate Buda,

Plec în grabă, căci se pare că toată lupta lui Kossuth şi a celor care iubesc libertatea este pierdută. Eu nădăjduesc însă că nu este pierdută şi cauza libertăţii, căci Dumnezeul ginţilor nu va tolera multă vreme nedreptatea. Voi lupta cu toată inima mea ca să văd libertatea întronată în locul tiraniei şi vă cer şi vouă, tuturor, ca să faceţi tot la fel. Am mare încredere în tine, căci tu ai fost inima discuţiunilor pe care le-am avut cu guberniul maghiar. Urmează pe aceaşi cale, căci împăciuirea dintre noi şi unguri este un fapt, de care istoria viitorimi va ţine seama.

Îţi mulţumesc şi te rog să primeşti salutările mele frăţeşti,

Al tău frate,
N. Bălcescu

(Din volumul: N. Bălcescu, Opere IV, Bucureşti 1990)

M. C.

Noul blazon al comunei Chitighaz

La ideea inimosului primar al localității, idee îmbrățișată de Consiliul Autoguvernării Locale, s-a pornit demersul în vederea realizării noii steme. Sugestii au venit din două părți: Seghedin şi Arad.

În ziua de 11 martie a anului curent s-au întîlnit la Seghedin cele două grupuri sugestionare. După discuțiile avute în prezența primarului Gheorghe Ardelean s-a stabilit un proiect ce urmează a fi realizat de către firma POSZT-ART Címerstúdió, condusă de către Barna Gábor.

În realizarea proiectului s-a pornit de la sigiliul localității reînnoit în anul 1789. Prima variantă color, după aceasta, a fost realizată de către graficianul Savu Mustață sub îndrumarea coautorului rândurilor de față. La baza discuțiilor au stat şi variantele propuse de domnul dr. Szegfű László, şeful Catedrei de Istorie de la Institutul Superior de Învățămînt din Szeged. În urma dezbaterilor cu caracter strict istoric şi heraldic, s-a ajuns la proiectul ce îl vom descrie mai jos.

Ne îndeplinim o datorie morală să-i mulțumim şi pe această cale domnului profesor dr. Gheorghe Petruşan, şeful Catedrei de Limbă şi Literatură Română din cadrul aceluiaşi institut, pentru facilitarea discuțiilor avute.

Descrierea blazonului

Într-un scut albastru de format renascentist, pe o terasă verde ni se înfățişează un leu – în culorile naturale – ridicat pe picioarele din spate, orientat spre dreapta şi cu coada în formă de „S" invers, terminată cu un smoc de păr. Poartă în laba dreaptă o sabie în poziția de lovire (de atac), iar laba stîngă este întinsă înainte în plin avânt. Animalul este înarmat, adică are limba şi ghiarele roşii.

Această reprezentare este amplasată în mijlocul unui scut roşu, mai mare, de format clasic, care este împărțit în patru cartiere de două benzi în diagonală.

În cartierul superior apare o coroană baronială, de aur, cu şapte ace perlate.

Pe fondul cartierului din dreapta se află o cruce latină, iar în cel din stînga o cruce bizantină. Ambele sunt din aur.

Talpa scutului este ocupată de o pogace, tot din aur.

Acest scut roşu este timbrat de o coroană murală în culori naturale, cu creneluri.

Sub scut se află o panglică, pe care apare denumirea bilingvă a localității: KÉTEGYHÁZA în dreapta şi CHITIGHAZ în stînga.

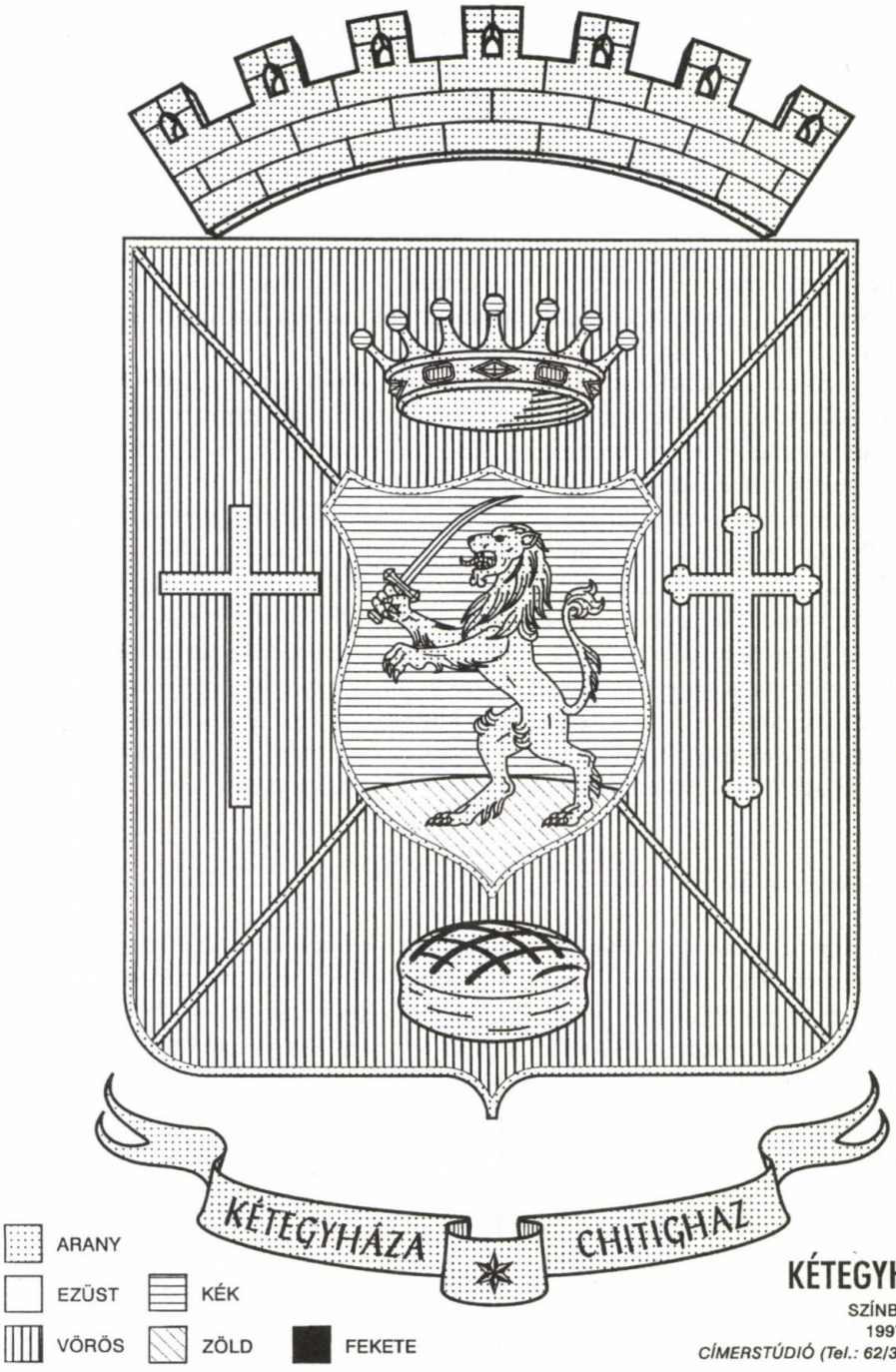

KÉTEGYHÁZA

SZÍNBONTÁS
1997.05.29.
CÍMERSTÚDIÓ (Tel.: 62/315-382)

Interpretare

În heraldică, leul semnifică suveranitatea, autonomia şi vrea să ne sugereze aceste atribute ale forului local care a fost (antistia) şi care există în prezent (autoguvernarea locală). Faptul că animalul este în plin atac, că are are limba şi ghearele roşii, reflectă plastic că locuitorii, prin conducerea locală, au dus şi duc o luptă continuă pentru suveranitatea şi emanciparea comunei, iar – în ultima vreme – prin strădania de urbanizare, pentru a deveni oraş. Această mobilă heraldică a fost preluată, probabil, din stema comitatului BÉKÉS conferită de autorităţile vremii în anul 1724.

Coroana baronială ne indică faptul că, în timpul adoptării stemei, localitatea, inclusiv hotarul, era domeniul lui Andrássy Zsigmond, baron de Sikló (de Şiclău, din judeţul Arad).

Cele două cruci ne sugerează etimologia denumirii localităţii: KÉTEGY-HÁZA, adică „două biserici". Faptul că una este catolică, cealaltă ortodoxă ne mai indică atît componenţa cultică a localităţii, cât şi cea etnică: din maghiari şi din români, aceştia fiind majoritari.

Pogacea de la baza scutului evocă tradiţia orală privitoare la modul cum îşi amplasau casele primii locuitori colonizaţi aici, care au pus bazele aşezării. Se spune că înainte de a-şi construi adăpostul, fiecare familie cocea o pogace şi o arunca aiurea. Unde cădea pogacea, acolo se construia casa.

Coroana murală ne indică faptul că stema este a unei localităţi şi precizează, prin numărul de creneluri, că este vorba de un oraş.

1. Dr. Karácsonyi János, Békés vármegye története, vol. II, 1896, p. 183 (vezi şi Zsilinszky Mihály, Békés vármegye régészeti és mívelődéstörténeti társulat évkönyve, 1878/9, B-csaba, 1879, adenda)

2. În heraldică dreapta este stânga privitorului, ca şi cum stema s-ar purta – de fapt aşa a şi fost iniţial – pe scut sau pe piept.

3. Bél Mátyás, Békés vármegye leírása, Gyula, 1993, p. 13 şi 35, nota 49

4. Iosif-Ioan Ardelean, Monografia comunii Chitichaz, Arad, 1893.

5. Teodor Misaroş, Din istoria comunităţilor bisericeşti ortodoxe române din R. Ungară, Budapesta, 1990. p. 95 şi 258.

6. Iosif-Ioan Ardelean, Monografia comunii Chitichaz, Arad, 1893. p. 12 şi 13

7. În ierarhia localităţilor, numărul crenelurilor precizează rangul ocupat de aşezare: trei creneluri pentru sate, cinci pentru comune, şapte pentru oraşe, nouă pentru reşedinţele de judeţe şi unsprezece pentru capitală. Deşi în prezent Chitighazul este comună, s-a hotărît de către Autoguvernarea locală să se adopte o coroană murală cu şapte creneluri, avîndu-se în vedere faptul că localitatea, în curând, va deveni oraş şi, în felul acesta, toate însemnele să nu mai fie modificate după adoptarea rangului în ierarhia aşezărilor urbane.

Dimitrie Stoi (Arad)
Gáncse Mihály (Chitighaz)

Stema Chitighazului reprezintă o adevărată curiozitate: se întîmplă pentru prima dată ca o localitate din Ungaria de azi să-şi demonstreze şi în simbolul ei caracterul etnic românesc.

În această privinţă, iniţiativa locală este demnă de toată lauda.

Mare păcat, însă, că – aşa cum ne-am convins din reportajul televizat despre inaugurea stemei – în inscripţie autorii s-au luat după ortografia (foarte nesigură) din secolul trecut, scriind CHITICHAZ şi nu după cea aplicată azi pe bază de o lungă tradiţie, potrivit căreia trebuia scris CHITIGHAZ. Nu pentru altceva, ci pentru faptul că stema este destinată românilor din prezent şi viitor, şi nicidecum celor din trecut.

(În ilustraţia noastră, noi am făcut corecţia cuvenită.)

Ce simboluri să folosim?

Sondajul de opinii început în primul număr al revistei noastre continuă cu alte trei păreri.

Şi de data aceasta s-au căutat răspunsuri la întrebările: „Ce simboluri naţionale să folosim în situaţii festive: pe cele ale României sau pe cele ale Ungariei? Ori, să ne alegem (să ne creăm) simboluri proprii care să exprime specificul românităţii noastre? Eventual, sînteţi pentru o soluţie mixtă?"

Petru Jurca
cantorul bisericii româneşti din Aletea

Părerea mea este să preluăm simbolurile – mă gîndesc la imn şi drapel – ale României, şi să le folosim împreună cu imnul şi drapelul ţării noastre în care trăim. Sîntem români şi pentru aceasta ar fi bine să cunoaştem, să învăţăm imnul românesc. Cîndva şi strămoşii noştri au venit de acolo: cu toate că nu trăim în România, nu cred că am avea altă posibilitate decît să folosim imnul românesc împreună cu cel maghiar. Un imn, după părerea mea, se leagă de ţară şi pentru aceasta spun că noi nu am putea face un imn separat, care să fie numai al nostru. Imnul românesc este imnul tuturor românilor din lume. Aceasta este şi în cazul drapelului. Noi sîntem buni cetăţeni ai ţării unde trăim, Ungaria este patria noastră, aici ne-am născut. România însă, deoarece sîntem români, ne este ţara-mamă. Trebuie să le iubim şi să folosim simbolurile lor împreună.

Petru Sălăjan
directorul Căminului Cultural din Chitighaz

Cred că ar trebui să medităm cu toţii asupra acestui lucru pentru a găsi soluţia cea mai potrivită. Să dăm un răspuns la această întrebare este foarte greu. Trăim în Ungaria, sîntem cetăţeni maghiari, dar aparţinem naţionalităţii române. Părerea mea este că trebuie să folosim imnul şi drapelul ţării în care trăim. Pe lîngă imnul maghiar am putea alege şi o melodie, un cîntec cunoscut care să simbolizeze comunitatea noastră. La o serbare unde trebuie folosite simbolurile, prima dată cred că trebuie intonat imnul ţării şi apoi se poate intona şi cîntecul ales şi acceptat de toţi membrii comunităţii noastre.

Ştefan Frătean

Ştefan Frătean
director general, Oficiul pentru Minorităţile Naţionale şi Etniile din Ungaria

Simbolurile naţionale sînt elemente ale culturii naţionale. Atunci, se poate să ne fie străin ceva ce este cultură românească? Nu cumva e vorba aici de lipsa cunoştinţelor elementare despre istoria (cultura) poporului din care facem parte? Iar familia şi şcoala („cu limba de predare română") educă oare în spirit românesc? Chiar, care dintre gînditorii, creatorii, artiştii, bravii istoriei, civilizaţiei umane sînt pentru noi simbolurile culturii româneşti?

Pentru mine întrebarea (problema) nu este care să ne fie simbolurile naţionale, ci mai degrabă alta: în ce măsură ne este proprie nouă, românilor din Ungaria cultura românească?

Autoconducerile locale rînd pe rînd prezintă pentru largul public stema, drapelul (redescoperit? nou creat?) al localităţii lor. Normal, aceste simboluri reprezintă sintetizarea celor mai importante elemente ale culturii locale. Dar care sînt motivele româneşti de pe drapelul sau în stema satului nostru? Căci aceste simboluri conţin chiar şi numele localităţii româneşti în ungureşte.

Recunosc, tricolorul sau imnul naţional se leagă strîns de statul politic. Cu ocazia recentei vizite la Budapesta a premierul guvernului României, în deasupra porţii clădirii Parlamentului Ungariei a fost înfipt şi tricolorul României. Cu această ocazie tricolorul românesc a identificat un stat care are politicieni de talie europeană, o ţară care se străduieşte să aibă relaţii corecte şi bune cu vecinii

săi. Simbolurile naţionale ale unui stat de drept, ale unei ţări democratice sînt stimate şi de străini. Se poate oare întîmpla ca nouă, românilor, să ne fie străine aceste simboluri? Există ca oscilările politice să determine chiar şi pentru noi atitudinea faţă de simbolurile culturii româneşti?

Realizatorul sondajului: **Adam Bauer**

Doi fraţi, două naţionalităţi

Dr. Aurelia Ungurean este medic internist într-un spital din Seghedin, se consideră româncă. Tomislav Roczkov este farmacist recunoscut într-o instituţie tot din oraşul nostru şi membru activ al comunităţii sîrbeşti din Seghedin. Picanteria constă în faptul că este vorba despre fraţi. Cum se poate? Răspunsul este simplu, consideră Aurelia. În familia lor această situaţie este obişnuită, firească.

– Mama mea prima dată s-a căsătorit la Bătania, soţul ei fiind sîrb. Din a doua căsătorie a mamei m-am născut eu. Tata a fost român aşa şi eu m-am făcut româncă. În cazul fratelui meu amîndoi părinţii au fost sîrbi, iar la mine doar mama este sîrboaică.

– La Cenad, de unde provin, în cazul familiilor mixte este o regulă ca copiii să fie de naţionalitatea tatălui?

– Cred că nu-i chiar aşa. Copilul trebuie să ţină la amîndouă naţionalităţile. Şi la cea română şi la cea sîrbă. Timp de 4 ani am umblat la şcoală românească, dar am învăţat puţin şi sîrbeşte.

– În care limbă vorbeşti mai bine?

– Am uitat mult româna, pentru că nu prea am cu cine să vorbesc, cu mama discutăm sîrbeşte. Cred că sîrbeşte vorbesc cu mult mai bine.

– Faptul că fratele tău e sîrb, iar tu româncă nu a adus nici o complicaţie în viaţa voastră?

– N-au fost deloc complicaţii.

– Nu s-au mirat oamenii?

– Ne-au primit aşa cum sîntem noi. La Cenadul-Unguresc trăiesc şi români şi sîrbi şi unguri, astfel situaţia noastră n-a fost deloc deosebită.

– Cum te autodefineşti?

– Totdeauna mă întreabă oamenii că „tu ce eşti"? Le răspund că sînt o mixtură. Ţin şi crăciunul sîrbesc şi cel românesc, împreună cu sărbătoarea ungurească, pentru că soţul meu e maghiar. Îmi pare rău că nu-mi pot preda copiilor identitatea decît în parte, dar condiţiile doar atît îmi permit. Totuşi ştiu să se roage, cunosc cîntece religioase şi româneşti şi sîrbeşti. În viaţa mea totdeauna a însemnat un avantaj că cunosc trei limbi, de care mă folosesc şi în munca mea de toate zilele, avînd deseori şi bolnavi români şi sîrbi.

M-am apucat de acest interviu căutînd un răspuns categoric, referitor la identitatea Aureliei Ungurean, mulțumindu-i și pe această cale că ne-a împărtășit sentimentele legate de condițiile etnice în care a crescut și care pentru alții pot părea cu totul ciudate. Pînă la urmă mi-am dat seama că la întrebarea De ce naționalitate este Aurelia Ungurean? nu se poate răspunde categoric, pentru că dînsă nu se leagă numai de un singur neam, ilustrînd adevărul că identitatea națională se manifestă în forme diferite de la un individ la altul. Două sau trei identități? Nu, una singură. Dar compusă și colorată.

Ștefan Crâsta

Românii din Iugoslavia

Cîteva date fundamentale

Când vorbim despre minoritatea română din Iugoslavia, ne referim în primul rând la românii din Voivodina, mai precis la regiunea Banatului Sârbesc, care împreună cu regiunile Bačka şi Srem formează Provincia Autonomă Voivodina, în cadrul Republicii Serbia. În Banatul Sârbesc există o concentraţie de peste 90% formate de minoritarii românii.

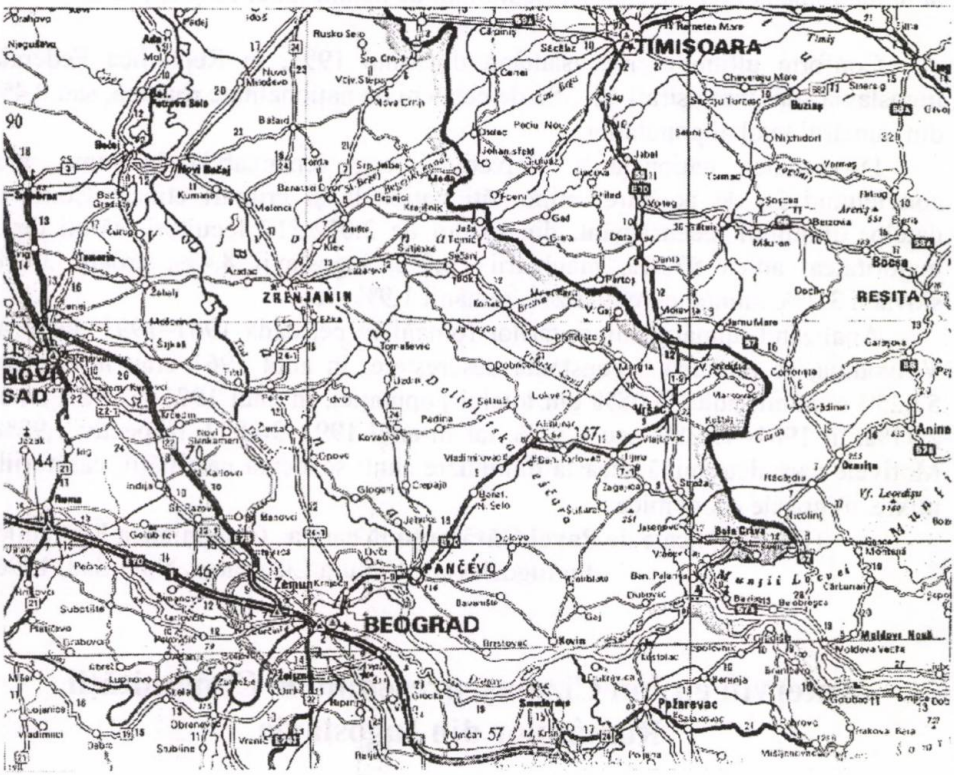

Majoritatea localităţilor rurale din nord-estul Voivodinei, locuite de populaţie românească, au fost colonizate – prin secolul al XVIII-lea cu conaţionali din alte părţi ale Banatului, din Ardeal şi din Oltenia (inclusiv „bufeni" din Banat), fapt care a şi determinat caracteristica structurală locală: bănăţenească, ardelenească ori oltenească.

De origine olteano-bufenească sunt majoritatea locuitorilor români din localitățile Sâmiai (Lokve), Satu-Nou și Straja, cu particularități lingvistice distincte. Bufenii sunt olteni transmutați în Banat, în zonele de munte, miniere.

Sate ardelenești – crișănești sunt: Ovcea, Clec, Iancaid (Jankov-Most), Toracul Mic (Begejci), Iabuca, Glogoni. Familii ardelenești întâlnim și la Sâmiai, Ecica, Satu-Nou, Seleuș, Omolița, Biserica Albă și Alibunar.

Pe lângă vechile sate bănățene din jurul Vârșețului, amintim și Toracu-Mare (Begejci), Sărcia (Sutijeska), Uzdin, Alibunar, Seleuș, Nicolinț, Petro-văsâla (Vladimirovac), Mărghita, Sâmianăș (Barice), Râtișor. Aparținenți ai minorității române trăiesc în 38 de sate.

Românii trăiesc și în unele centre administrative (orașe): Novi Sad, Vârșeț, Panciova, Zrenianin, Biserica Albă, Cuvin. Dacă se compară graiurile românești din ambele părți ale Banatului observăm că diferențele sunt minime, iar raportat la limba română literară, apar particularități de natură fonetică și lexicală.

*

Conform ultimului recensământ, din anul 1991, în Republica Federală Iugoslavia sunt înregistrați 42. 386 de cetățeni de naționalitate română, sau 0,4% din numărul total al populației.

Diversitatea națională a Voivodinei este remarcabilă în lume, aici conviețuind 26 de popoare, minorități naționale și grupuri etnice. Conform datelor ultimului recensământ, din totalul de 2.012.517 locuitori, sărbii dețin majoritatea, adică 57,3%, maghiarii 16,9%, iugoslavii 8,4%, croații 3,7%, slovacii 3,2%, muntenegrenii 2,2%, românii 1,9% etc.

Analizând numărul minoritarilor români în perioada 1961–1991 din P.A. Voivodina, se remarcă o constantă descreștere. În anul 1961 erau înregistrați 57.259 românii, adică 3,08% din totalul populației, în anul 1971–52.987, adică 2,71%, în 1981–47.289, sau 2,32%, iar în anul 1991–38.832, respectiv 1,92%. Motivele care determină această diminuare sunt: scăderea natalității, căsătoriile mixte, migrările economice.

(Date publicate de **Pavel Gătăianțu** în cartea „Comunitatea Românilor din Iugoslavia", Editura Libertatea, Novi Sad, 1996)

Interviu cu Ion Cizmaș, președintele Comunității Românilor din Iugoslavia

Cîmpian: Pe diverse căi – emisiuni radio, tv, unele manifestări culturale – noi, românii din Ungaria, avem oarecare informații despre dv., românii din Banatul sîrbesc. Probabil, însă, acestea sînt destul de superficiale. Așa că vă întreb: ce trebuie să știm despre românii din Voivodina?

Cizmaș: Comunitatea românilor din Iugoslavia a luat ființă în anul 1990, în localitatea Coștei, nu departe de orașul Vîrșeț, centrul spiritualității românilor din

Iugoslavia. Comunitatea s-a înfiinţat în urma aşa-ziselor mişcări tectonice care au apărut pe scena sociopolitică în spaţiul geografic iugoslav. În momentul de faţă în Iugoslavia trăiesc 42. 000 de persoane de naţionalitate română. În trecut numărul acesta era cu mult mai mare, însă din cauza situaţiei din ţară mulţi au emigrat în Occident şi peste ocean, şi în acelaşi timp procesul de asimilare – nu vorbesc despre o asimilare forţată, deci este un proces natural – este destul de frecvent în rîndul minorităţii române din Iugoslavia. Comunitatea este organizată pe filiale: în momentul de faţă am reuşit să înfiinţăm 26 de filiale în localităţile cu populaţie românească din Voivodina. Sperăm că în cîţiva ani vom reuşi să înfiinţăm filiale în toate localităţile, unde trăiesc români.

Cîmpian: Care sînt localităţile româneşti din Voivodina?

Cizmaş: Conform informaţiilor noastre, în 42 de localităţi din Voivodina românii trăiesc ca populaţie compactă. Printre acestea sînt patru oraşe importante: Novi Sadul, Zrenianiul, Vîrşeţul şi Panciova, iar dintre localităţile rurale mai mari pot fi amintite, de exemplu, Uzdinul, Satul nou, Petrovasila, Coşteiul şi altele.

Cîmpian: Aţi amintit despre o asimilare, care, ştim şi noi, românii de aici, este un proces într-adevăr natural. Însă, ce eforturi depuneţi dv. pentru menţinarea românităţii în Banatul sîrbesc?

Cizmaş: În primul rînd, eu personal ţin să menţionez că această asimilare este – cum aţi amintit şi dv. – un proces firesc, normal. Bineînţeles, toate acele etnii, care trăiesc în afara frontierelor patriei-mamă sînt expuse în primul rînd asimilării şi dacă nu găsesc modalităţi de a-şi păstra fiinţa lor biologică în primul rînd şi de a-şi păstra limba, tradiţia şi obiceiurile, atunci vor fi luaţi de aceste valuri ale asimilării. Foarte important pentru comunitatea românească din Iugoslavia este că reuşeşte să-şi păstreze tradiţia:"arma noastră", pe care o folosim în această direcţie este cultura. Prin manifestările culturale de amploare, pe care le organizăm în aproape toate localităţile noastre, în căminele culturale şi şcoli reuşim cît de cît să stopăm acest proces de asimilare.

Cîmpian: Ştiu că aveţi o viaţă culturală de invidiat: festivaluri folclorice, peste douăzeci de fanfare, apoi viaţă teatrală, s.a.m.d. Cum se explică acestă voinţă, care, pe de o parte, este, desigur, o decizie morală, dar pe de altă parte o muncă susţinută, un efort mare de activitate?

Cizmaş: Este tradiţia. Noi cei de pe aceste meleaguri am încercat din totdeuna să păstrăm şi să cultivăm în localităţile noastre ceea ce avem mai sfînt, deci moştenirile predecesorilor noştri, care au încercat, prin cultură, să emancipeze poporul. Societăţile noastre sînt bine organizate: o cultură, un grad de civilizaţie se avansează doar punînd o părticică din ceea ce am moştenit de la înaintaşii noştri.

Cîmpian: Eu cred că – şi nu-mi pot imagina altfel – familia are un rol hotărîtor în această atitudine...

Cizmaş: Bineînţeles. Familia, ca celula cea mai importantă a societăţii încearcă să cultive în primul rînd bunul simţ, să cultive la copiii noştri dragostea faţă de

limba maternă, dragostea față de ceea ce avem noi în spiritualitatea noastră mai important: credința și tot ceea ce este legat de sufletul român.

Cîmpian: Recent am participat la sărbătoarea poeziei românești la Vîrșet, sub genericul de „Tinere condeie", cu ocazia a 25 de ani de la înființarea Cenaclului literar al elevilor din Vîrșet. După cele văzute și auzite acolo, mărturisesc pe bună dreptate că și școala contribuie la păstrarea acestei identități românești.

Cizmaș: În ultima vreme, tinerele generații încearcă, prin eforturile lor, să mențínem ceea ce am moștenit din trecut; în trecut nu erau organizate aceste manifestări. Cu toate că tradiția noastră se pierde în negura timpurilor, în momentul de față sînt cîteva manifestări de amploare, care au, cu un număr rotungit, o vechime de 25 de ani, de 50 de ani, cu toate că tradiția este cu mult-mult mai veche. Școala, bineînțeles școala, stă la baza formării intelectualității noastre. În școală se cultivă dragostea și voința cu care un elev, viitorul om matur se va încadra în societatea iugoslavă și, bineînțeles, în cadrul comunității românești, ducînd mai departe aceste tradiții.

Cîmpian: Copiii, care vin din diverse localități ale Voivodinei în școlile dv. aduc de acasă graiul bănățean. Aici la școală se izbesc de limba literară, care, oricum, diferă de cea vorbită de ei. Cum se procedează în școală, care este raportul dintre limba literară și cea dialectală?

Cizmaș: Da, aveți perfectă dreptate... În școală se vorbește o limbă literară, iar în localitățile noastre se vorbește în graiul bănățean atît de plăcut nouă. Eforturile sînt considerabile, dar mulți elevi nu reușesc să depășească această barieră moștenită de la părinți. Profesorii încearcă însă, prin metode școlare, să-i insufle și să-i determine pe elevi să-și însușească limba literară, cu toate că în pauză acești elevi vorbesc în graiul lor bănățean, iar apoi trebuie din nou să se transforme, vorbind o limbă literară. La noi se vorbește un grai bănățean destul de arhaic și diferența este foarte mare, de parcă s-ar vorbi două limbi. Intelectualii noștri s-au străduit însă, ca, în cadrul școlii, să însușească limba literară.

Cîmpian: În cazul fiecărei comunități care trăiește în diasporă se pune întrebarea cu privire la legăturile sale cu țara-limbă, țara-mamă, cu națiunea din care și ea face parte.

Cizmaș: Legătura cu țara-mamă în ultima vreme este tot mai frecventă. Noi pînă nu demult, de exemplu cadrele ni le-am format în Iugoslavia. Am avut școlile noastre, pînă și facultatea de limba română tot în limba maternă, astfel că nu am dus lipsă de cadre. În ultima vreme patria mamă ne oferă condiții de școlarizare în România, astfel că contactele noastre cu patria sînt tot mai frecvente și în felul acesta încercăm și reușim să îmbogățim vocabularul nostru în rîndul minorității noastre.

Cîmpian: Comunitatea românilor din Voivodina poate fi considerată ca o diasporă a românității, cum și noi, românii din Ungaria, ba și celelalte comunități românești care trăiesc în afara frontierei române. Aveți vreo legătură cu această diasporă românească?

Cizmaş: Da... legături avem, însă aceste legături sînt foarte ocazionale. Este tragic, spun tragic, pentru că ar trebui ca noi, românii din comunităţile româneşti din afară, să ne cunoaştem mai bine, pentru că avem aceleaşi necazuri şi aceleaşi probleme. Diaspora pentru noi este în primul rînd un impediment, iar în al doilea rînd poate şi un avantaj că reuşim totuşi să menţinem unele contacte cu românimea de pe întreaga planetă.

Petru Cîmpian

De vorbă cu soţii Martin despre şcoală şi nu numai...

Învăţătoarea Maria Sava-Martin (M. M.) şi profesorul Gheorghe Martin (Gh. M.) sînt de vreo doi, trei ani pensionari. Au petrecut cca. 4 decenii în învăţămîntul şi în viaţa culturală a românilor din Ungaria. „Cursul vieţii" lor este, în multe privinţe, caracteristic pentru ceea ce însemna pe vremuri familie de intelectuali români. Cu ei au stat de vorbă doi dintre membrii redacţiei, Mihai Cozma (M. C.) şi Gheorghe Petruşan (Gh. P.), despre şcoală şi alte evenimente ale vieţii noastre publice.

Gh.P. – **Înainte de toate îl rog pe profesorul Gheorghe Martin să ne descrie satul Micherechi din copilărie, să facă o retrospectivă a vieţii sale, creionînd, totodată, şi situaţia socială a comunii sale natale.**

Gh. M. – Eu m-am născut într-o perioadă istorică destul de grea din punct de vedere economic, social, în anii 1930, în timpul crizei mondiale, prin care a trecut şi Ungaria, dar mai ales partea aceasta, de est, a ţării, aşa-numitul Bihorul „întunecat". Mai tîrziu am aflat că o mare parte a copiilor care se năşteau prin anii '30-40 mureau prematur. Dat fiindcă eu m-am născut în anul 1935, bineînţeles că şi familia noastră trăia viaţa săracă a oamenilor din acest sat. Îmi amintesc că a dat pe aici o ziaristă progresistă a timpului, prin anii 1930–1940 şi a scris un mare articol despre comună. Ea a vizitat o familie unde era un copil foarte grav bolnav. În acest articol se întreba dacă o să mai vadă oare în viaţă acest copil. Băiatul trăieşte şi astăzi, paralizat, ducînd o viaţă grea ca şi familia lui. Pe acele vremuri tăiatul porcului, de exemplu, era o raritate, nu erau trotuare, mai precis ele erau făcute din gunoi de grajd sau din paie. Pe aceste „trotuare" umblau oamenii ca să nu se scufunde în noroi.

Gh. P. – **Casele cum arătau?**

Gh. M. – În general erau două tipuri de case, casa bogaţilor era compusă din trei camere, din aşa-numita chindă, casa cea mare, care nu avea nici cămin, nici horn, din camera în care dormeau, mîncau şi îşi petreceau viaţa în timpul zilei. Aceasta era o încăpere care îndeplinea mai multe funcţii. Casa oamenilor săraci avea însă numai două încăperi, o chindă, unde trăiau, de obicei, tinerii, în bucătărie locuiau bătrînii sau invers.

M.C. – **De ce nu avea camera horn?**

Gh. M. – În această cameră nu se încălzea, deoarece în casa mare nu se locuia, era folosită numai la zile mari, cînd venea cîte un musafir. Cînd eram student la Budapesta şi, sosind acasă, doream să mă odihnesc, dormeam în această cameră, care se mai numea şi casă stătăreaţă.

Gh. P. – **Cum trăia familia Mărtineştilor? Se spune că era o familie mare, un adevărat clan.**

Gh. M. – Date precise nu avem despre membrii acestei familii, doar atît am aflat de la părinţi că bunicul a venit şi s-a stabilit aici din România, dintr-o comună din apropierea Inandului. Despre originea ei, din păcate, numai atît ştim. Părinţii mei au fost gospodari, au lucrat foarte mult, împreună cu părinţii lor. Micherechenii aveau, cu cîteva excepţii, pămînt puţin şi de proastă calitate. Cu aceasta se explică sărăcia satului de odinioară.

M.C. – **Părinţii au avut pămînt?**

Gh. M. – Părinţii mei au avut 14 iugăre, dar din acestea nu puteau trăi, fiind de o calitate foarte rea. Pe lîngă aceasta noi trebuia să ne angajăm să lucrăm pămînt în parte, cum se zicea pe atunci, deci pentru o jumătate din produsul obţinut. Familia noastră (tata, mama şi copiii) cultiva, la un proprietar (gazdă), în total 80 iugăre de pămînt. Aveam şase cai deoarece se lucra fără întrerupere şi trebuia să schimbi caii zi de zi. Dimineaţa începeai munca la ora patru şi nu terminai niciodată, toată familia lucra împreună. Fraţii mei mai mari erau însuraţi. Familia avea împreună, pe lîngă cai, două sau trei căruţe (cocii), doi boi şi animale de casă. Trăiam la sălaş şi era un adevărat eveniment cînd veneam în sat, la Micherechi, pentru că, pînă ce faceam această cale lungă, ne mai odihneam puţin. Viaţa de la sălaş se desfăşura după un ritm tradiţional. Copiii mai mici (sora mea şi eu , de exemplu) mergeau cu gîştele şi cu porcii. Cînd se ridica soarele veneam înăuntru, mîncam ceva, şi apoi hai fuga la şcoală. Eu un an am umblat la Crîstor (Sarkadkeresztúr), la o şcoală de sălaş, iar rechizitele şcolare le purtam într-o straiţă.

Gh. P. – **Ce fel de şcoală era atunci?**

Gh. M. – Înainte de război învăţam în clase separate, după război nu prea erau însă dascăli. Pe noi ne învăţa fiul lui Teodor Bordaş, un om cu carte care ştia o baladă despre ţigani. Copilul lui nu avea nici o diplomă, dar era un băiat mai deştept şi probabil de aceea l-au făcut dascăl.

M.C. – **Imediat după război?**

Gh.M. – Da, imediat după ultimul război.

GH. P. – **Era o şcoală cu patru clase?**

Gh.M. – Înainte de război la Micherechi era o şcoală confesională bilingvă, cu două clase (învăţătoare era doamna Română) şi o şcoală de stat cu 4 clase (3-6) şi cu limbă de predare maghiară.

Gh. P. – **După război cum s-a modificat structura învăţămîntului în sat?**

Gh. M. – După război s-au schimbat lucrurile, deoarece a fost întemeiată şi o şcoală de stat (1948). Eu am făcut cursul inferior, mai precis primele două clase, la şcoala confesională, cu doamna învăţătoare Oláh, iar din clasa a III-a am trecut la şcoala de stat.

Gh. P. – **Era o şcoală românească?**

Gh. M. – Era o şcoală cu limbă de predare română, dar unele discipline s-au predat şi în limba maghiară.

Gh. P. – **Propun să întrerupem dialogul cu colegul Martin şi să oferim prilej învăţătoarei Maria Martin spre a ne prezenta ramura familiei sale şi pentru a ne vorbi despre anii copilăriei.**

M. M. – Mama mea are un nume unguresc, Ana Juhász, dar aşa ştim că este de origine română. Probabil că înaintaşii au fost ciobani, de aici acest nume, dar nu ştim să-şi fi schimbat numele. Tata a fost Teodor Sava, el a fost român şi după origine şi în tot felul lui de a fi. S-au căsătorit înainte de război. După izbucnirea războiului, tata a fost înrolat în armata maghiară, a făcut trei ani şi a căzut în război.

M. C. – **Unde?**

M. M. – Se pare că la Szentes, cînd a explodat un pod. El a fost călăraş. Avînd trei fete, l-au lăsat pe o mai lungă durată să stea acasă, dar pe la sfîrşitul războiului a fost rechemat. A dispărut, degeaba l-a căutat mama, a fost considerat ca dispărut. Cert este că nu s-a reîntors. Mama a rămas cu trei fete, nu s-a mai măritat. Viaţa ei şi a noastră devenise şi mai grea. Eu după război am început clasa întîi. La şcoala locală am făcut patru clase, iar a cincea am făcut-o deja la Giula şi am stat la colej. După terminarea şcolii generale m-am înscris la şcoala normală, care era de fapt o clasă paralelă cu cea liceală. A fost întîia şi ultima clasă normală, deoarece mai tîrziu învăţămîntul normal mediu s-a desfiinţat. Ne-am înscris 17 inşi, dar nu am terminat cu toţii, fiindcă cîţiva nu ştiau să cînte, ei nu au fost admişi. Pînă la urmă am rămas numai 10, 2 băieţi şi 8 fete.

M. C. – **Cum ai trecut de la Micherechi la Giula? Nu a constituit aceasta o problemă? În ce măsură stăpîneai limba literară română?**

M. M. – Ungureşte nu am ştiut să vorbesc, limba română o cunoşteam aşa ca în general la Micherechi.

Gh. P. – **La Giula, la cămin cum vorbeaţi?**

M. M. – Numai româneşte, numai româneşte...

M. C. – **Dacă nu cunoşteai numai graiul micherechean, cum te descurcai?**

M. M. – Şi cu graiul micherechean şi cu un limbaj mai îngrijit.

Gh. P. – **Cam pînă cînd se mai vorbea româneşte la căminul din Giula?**

M. M. – Pînă în 1957, cînd noi am terminat, deoarece noi toate disciplinele le-am învăţat în limba română.

Gh. P. – **Da, dar în pauză se vorbea tot mai mult ungureşte.**

M. M. – Da, cu cei din Săcal şi de prin Bihor vorbeam ungureşte, dar noi ne străduiam să vorbim româneşte, a fost musai, pentru că la profesoara Florica Abrudan altfel nu se putea şi noi, repet, noi toate disciplinele le-am făcut în limba română. Şi trebuia să vorbim româneşte!

Gh. P. – **Se spune că din acest învăţămînt normal mediu au ieşit la noi cei mai buni învăţători. Este adevărat? De ce nu s-a continuat?**

M. M. – Este adevărat, am primit o instruire foarte temeinică. Nu au urmat alte clase normale la liceul românesc din Giula, fiindcă în învăţămîntul maghiar s-a desfiinţat învăţămîntul normal mediu şi s-a trecut la un învăţămînt superior. Învăţătorii care au urmat după noi, Marta Radics, Ioan Ruzsa şi alţii şi-au făcut deja studiile în cadrul învăţămîntului superior.

Gh. P. – **Ce amintiri aveţi despre anii de după război, despre anii '50? Întreb aceasta pentru că atunci aţi fost tineri, atunci v-aţi făcut şcoala. Cum aţi supravieţuit aceşti ani?**

Gh. M. – Sentimentele mele postbelice sînt mixte. Pe de o parte era o mare bucurie, lumea era cuprinsă de sentimentul că se schimbă ceva, fiindcă într-adevăr toată lumea aştepta schimbare. În ciuda marilor greutăţi, oamenii erau convinşi că va fi mai bine, vom avea pămînt, vom avea din ce trăi. În primii ani

se întocmeau tot felul de programe, se înfiinţau partide, se făceau promisiuni că copiii de ţărani vor putea merge la şcoli superioare.

Gh. P. – **Ce fel de partide s-au înfiinţat după război în sat?**

Gh. M. – Aici comuniştii şi ţărăniştii au reuşit să înfiinţeze cele mai puternice partide.

Gh. P. – **Partidul comunist a fost puternic?**

Gh. M. – La început a fost puternic, în primul rînd pentru că el s-a angajat la reforma agrară, din această cauză a avut mulţi simpatizanţi. Ei au înfiinţat, de pildă, C.A.P.-ul de la Darvas. Situaţia a fost însă confuză, deoarece acest partid, la un moment dat, s-a transformat de azi pe mîine într-un partid al micilor gospodari. Şeful acestui partid a fost Radnóti György, fapt pe care l-am aflat de la tata, care a fost prezent la acest moment interesant, cînd, deci, s-a făcut schimbarea aceasta.

Erau apoi organizaţiile de tineret, care erau iarăşi foarte atrăgătoare. În orice caz, era o viaţă agitată şi au avut loc multe schimbări pozitive. Vă puteţi da seama ce a însemnat pentru ţăranul care niciodată în viaţa lui nu a avut pămînt, să primească cîteva iugăre, pe care producea tot ceea ce era necesar pentru familia lui. Dificultăţile anilor '50, noi, care eram la şcoli, nu le sesizam în aşa măsură ca oameni de la ţară, noi primeam burse, trăiam o viaţă nouă, orăşenească, fără griji. În comuna noastră, unde oamenii nu aveau pămînt, colectivizarea părea un lucru bun, precum şi înfiinţarea pentru micherecheni a unei cooperative la Darvas. De fapt, prin înfiinţarea acestei cooperative, care nu s-a dovedit a fi, pînă la urmă, viabilă, micherechenii urmau pilda Şercadului, unde, datorită unui mare comunist, Orosz Gergely, s-a întemeiat prima cooperativă agricolă din Ungaria, sub denumirea de „Lenin".

M. C. – **Să revenim la problemele şcolii. Eu îmi aduc aminte că veneau preoţi de la Giula pentru a convinge pe ţărani să-şi dea copilul la şcoală. Cum a venit în familia voastră ideea că ar fi bine să înveţe băiatul sau fata?**

Gh. M. – Au fost multe probleme, nu pentru toţi era un lucru simplu să se ducă la şcoli, mai ales la şcoli superioare. Eu, de pildă, nu am terminat liceul, ba nici şcoala generală. Într-un timp am fost elev particular, luînd lecţii de la profesorul Lőrinczi Zoltán. Aceasta pentru că am trăit la sălaş. Pur şi simplu nu aveam timp să vin la şcoală, eram copil, dar eram totuşi un braţ de muncă. De altfel, pe atunci aveam numai profesori veniţi din Ardeal. Trebuie să recunoaştem că, de cele mai multe ori, au fost oameni inimoşi şi ar fi bine dacă profesorii din ţara noastră ar fi aşa de conştiincioşi, cum a fost, de exemplu, familia Székely, Csanádi etc. Eu aveam foarte bune relaţii cu dascălii din sat, cu Németh Zoltán

şi Gyöngyi, ultima fiind directoare aici. Cu ea ţineam legătură mai mult prin Lőrinczi Zoltán, care m-a ajutat să devin un fel de şef, primul ca atare, al bibliotecii din sat. Era, evident, o activitate pe care o desfăşuram prin muncă obştească.

M. C. – **În ce ani s-au petrecut toate acestea?**

Gh. M. – În 1950, cînd au fost întemeiate bibliotecile săteşti.

M. C. – **Cine te-a îndemnat să mergi la şcoală?**

Gh. M. – Amintiţii dascăli ardeleni, cărora toţi cei care ne-am făcut şcoala atunci sîntem recunoscători.

Gh. P. – **Dar cum a-i ajuns la Budapesta?**

Gh. M. – Pe atunci se desfăşura o intensă activitate de „şcolarizare" în rîndul tinerilor de ţărani şi muncitori.

M. C. – **Pe mine mă interesează ce probleme a ridicat această „şcolarizare" în familie, ce ziceau părinţii?**

Gh. M. – Fiind mereu pe la şcoală şi avînd relaţii amicale cu profesorii amintiţi am fost printre primii care au aflat despre noile posibilităţi ce s-au creat pentru copiii oamenilor simpli. Dar, între timp, eu am devenit angajatul cooperativei MEZŐKER din oraşul Giula, care cumpăra legume şi zarzavaturi. Cîştigam foarte bine, 1200–1400 de forinţi, ceea ce atunci era un salariu mare. Un dascăl cîştiga cca. 500 de forinţi. Şi totuşi, într-o duminică, întîlnindu-mă cu Gheorghe Hoţopan, l-am întrebat dacă se duce la studii la Pesta. Răspunsul lui a fost afirmativ. Probabil atunci s-a înfiripat definitiv în mintea mea hotărîrea de a-mi continua studiile. Într-o duminică, sosind acasă de la Giula, mi-am informat fraţii şi surorile despre decizia mea. De fapt, eu mă întîlnisem, la Giula, cu profesorul Pálffy Endre, care mă îndemna să merg la studii.

M. C. – **Cum s-a făcut admiterea ta la şcoala superioară pedagogică fără examen de bacalaureat?**

Gh. M. – S-a organizat un fel de examen de admitere, în realitate o convorbire amicală, înainte de a pleca la Budapesta. Cînd sora mea a văzut că nu-i glumă, ea a răspuns: „Ţi-a da ţie tata şcoală!" Eu am răspuns: „ Pe mine nu mă interesează, eu vreau să mă duc." După masă, tata mă-ntreabă: „Ce vrei tu, fiul meu?" Zic, să mă duc la şcoală la Budapesta. Bine, zice tata, dar să nu te întorci cu viţaua de acolo, făcînd aluzie la un eventual eşec. Nu voi veni, zic eu, şi asta

m-a condus pe mine în toată perioada de studii. M-am ţinut de cuvînt şi mi-am terminat cu succes studiile. Dar să ştiţi că a fost foarte greu! A fost greu şi pentru faptul că eram împreună cu tineri care şi-au făcut bacalaureatul.

Gh. P. – **Pentru un cititor de astăzi pare totuşi ciudat, dacă nu ai avut examen de bacalaureat, cum a-i putut fi totuşi admis?**

Gh. M. – La început ni s-a organizat un curs de o lună de zile cu scopul de a face o selecţie a studenţilor sosiţi la studii. Cursul avusese loc în luna august, eu l-am terminat cu succes. A urmat apoi o altă selecţie, pentru că la anul au început cursurile care se terminau cu un examen, numit „bacalaureat de specialitate" (szakérettségi). Eu am fost cazat la Căminul „Munkácsy", iar cursurile aveau loc la Liceul „Kölcsey", de pe strada Munkácsy, un liceu foarte renumit, dotat cu laboratoare moderne. După un an de studii intense, cei care au obţinut media „bine", au fost admişi la Şcoala Superioară Pedagogică „Apáczai Csere János". Cei care nu au reuşit la acest examen, au fost nevoiţi să repete anul. Din cei 13 care am plecat atunci din Micherechi, doi am reuşit să terminăm, eu şi profesorul Mihai Boca. Eu am fost admis la Universitatea Eötvös Loránd, la română, ceea ce ar fi însemnat că trebuie să fac mulţi ani de studii. Despre aşa ceva însă tata nici să audă nu a vrut, fiind nevoit să trec la amintita şcoală superioară, unde se făcea, atunci, numai doi ani. Am schimbat facultatea cu un student care a fost admis la şcoala aceasta. S-a liniştit şi tata, care era deja bine informat despre cele ce se petreceau la Budapesta, pentru că domnul profesor Pálffy Endre ne vizita cînd venea la Giula.

Gh. P. – **Cine preda atunci româna la Catedra de Limbă Română (înfiinţată în 1949) de la Şcoala Superioară Pedagogică?**

Gh. M. – Cînd eu eram student, cadre cu normă întreagă erau Pállfy Endre şi Sasi Erzsébet. Cu o jumătate de normă au predat Nagy Béla, asistent la catedra română a Universităţii Eötvös Loránt, şi Csanádi György, care a predat limba de specialitate (limba disciplinelor studiate în limba maghiară). Eu am făcut însă şi istoria, unde aveam ca profesor, printre alţii, pe celebrul istoric Háhn István.

Gh. P. – **Ce a urmat după terminarea studiilor?**

Gh. M. – După ce mi-am terminat studiile cu un rezultat foarte bun, am crezut că voi fi întrebat, unde am de gînd să predau. Într-o bună zi însă văd la catedră o listă pe care figurează repartizarea studenţilor care îşi termină studiile: Gheorghe Martin – Bedő, Mihai Boca – Körösszakál etc. Eu habar nu aveam unde este Bedeul. Mă duc la domnul Pállfy şi îi spun că eu în viaţa mea nu am fost la Bedeu, rugîndu-l să pot schimba cu colegul Boca, urmînd ca eu să mă duc la Săcal, iar el la Apateu, unde era un loc vacant. Pentru noi era un criteriu

important ca localitatea respectivă să aibă gară de cale ferată şi să fie mai aproape de satul nostru natal (Micherechi). Astfel am ajuns la Săcal, în 1955. După un an de practică şcolară a trebuit să ne reîntoarcem ca să ne dăm examenul de stat, care avusese loc deja la Seghedin, unde se mutase în acel an catedra.

Profesorul Gheorgie Martin

Gh. P. – **Ce şcoală era la Săcal?**

Gh. M. – Era o şcoală maghiară cu secţie română, dar şi la şcoala maghiară se preda, în 3-4 ore, limba română ca limbă străină. Deci era o şcoală cu două profiluri: secţia de limbă română, unde totul se preda în această limbă, secţia maghiară, cu ore de română. Păşind pragul şcolii, directorul m-a dus într-una din clase şi a spus, aici o să predai, şi m-a prezentat copiilor.

Gh. P. – **Elevii ştiau româneşte?**

Gh. M. – Aruncînd o privire asupra clasei, îmi dădusem numaidecît seama că între vîrsta copiilor este o evidentă deosebire. Mă întrebam: cum o să predau eu aici româna şi istoria. S-a adeverit numaidecît că practic am devenit profesorul a patru clase şi că trebuie să lucrez cu metoda Melnikov, numai că eu nu am fost pregătit pentru aşa ceva. A trebuit, deci, să mă pun la curent cu învăţămîntul comasat. Am învăţat, m-am pregătit pentru ore zi şi noapte. Aveam 28 de copii, printre care şi Iuliana Zsuró (Iuliana Rád), de care sînt mîndru şi azi. Atunci era în clasa a 7-a.

Gh. P. – **În sat părinţii mai vorbeau româneşte?**

Gh. M. – Erau familii care nu mai vorbeau limba, dar erau familiile, ca Miru, Gaál şi altele, care vorbeau bine româneşte. Atunci încă mai auzeai vorbă românească pe străzile Săcalului.

M. C. – **Copiii cunoşteau limba?**

Gh. M. – Copiii care învăţau româneşte la şcoală vorbeau binişor româneşte, nu la nivelul copiilor din Micherechi, dar nu era o curiozitate să auzi în mijlocul lor

vorbă românească. Decăderea în această privinţă a început după venirea mea de la Săcal. Aceasta o spun pentru că reflectă adevărul, fără a jigni pe urmaşii mei, care nu au acordat atenţia cuvenită menţinerii şi folosiri limbii materne. Acest fapt trist se explică nu numai prin neglijenţa urmaşilor mei, ci şi prin faptul că şcoala a avut un director foarte naţionalist, care a făcut, nu o dată, o adevărată antipropagandă limbii române în sat. De altfel, trebuie să recunosc că a avut o pregătire profesională deosebită.

Cît priveşte viaţa şcolară din această comună, trebuie să mai menţionăm faptul că pe atunci era la Săcal familia părintelui Teodor Misarăş. Părintele Misarăş a adus o contribuţie deosebită la susţinerea învăţămîntului românesc din Săcal. De asemenea şi doamna Misarăş care preda la cursul inferior. La cursul superior mai era un profesor român, Ştefan Popa. El a predat matematica şi fizica la ambele secţii. Apoi el a mers la Bătania, eu fiind obligat să predau toate obiectele la secţia română. Doi ani am stat la Săcal. Cred că am făcut o treabă bună, cu părinţii şi copiii vorbeam numai româneşte, plecînd de la ideea că un profesor de limbă română are o obligaţie profesională şi naţională în păstrarea limbii materne. Adevărul este că şi atunci procesul de asimilare era destul de pronunţat, dar prin faptul că o mulţime de materii au fost predate în limba română, am reuşit să le îmbogăţesc în mod simţitor vocabularul şi să-i deprind cu vorba românească. Pînă la urmă, copiii înţelegeau aproape totul. Îmi amintesc, de exemplu, de orele de biologie. La biologie l-am avut ca inspector pe Barabás Ferenc şi el a fost de acord şi mulţumit cu ceea ce făceam. În ciuda observaţiei făcute mai sus, un mare sprijin am primit şi de la Farkas János, directorul şcolii, care m-a introdus în tainele predări cîntului, căci nici pentru această materie nu aveam pregătirea necesară.

Gh. P. – **După ce, în 1957, ai venit de la Săcal, ce curs a luat drumul vieţii tale?**

Gh. M. – Deja în aceşti ani eu aveam relaţii destul de bune cu viaţa publică românească din ţară, mai ales cu Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria. Adevărul este că totdeauna mi-a plăcut să activez în domeniul vieţii culturale. După ce am venit la Săcal, am înfiinţat o echipă de dansuri populare, o echipă de teatru etc. Ansamblul avea vreo 50 de membri, toţi tineri şi înflăcăraţi. Probele durau pînă la miezul nopţii, iar la diferitele întruniri, festivaluri participau cu mare entuziasm. În această perioadă l-am cunoscut pe activistul Uniunii, Ilie Moldovan, care era un bun prieten. Lui i-am mărturisit întîia dată că aş vrea să mă duc de la Săcal şi să mă stabilesc în Micherechi. El m-a ajutat să-mi schimb locul de muncă. La Micherechi a fost mult mai uşor, erau alte condiţii şi toată lumea vorbea româneşte. Adevărul este că o dată cu venirea mea la Micherechi începe o alte etapă a vieţii mele.

Gh. P. – **Să o ascultăm pe Maria. Unde şi în ce împrejurări şi-a început cariera de învăţătoare şi ce impresii are despre şcoala de atunci.**

M. M. – Cînd eu am devenit învăţătoare la Micherechi, erau mulţi copii la această şcoală, cca. 380. Într-o clasă erau cîte 48-50 de elevi. Alături de mine au fost angajaţi încă trei învăţători din cei 10 cu care am terminat şcoala normală la Giula. Atunci erau clase paralele. Eu am început să predau în clasa a II-a de fete, iar în clasa băieţilor preda Ioan Ruzsa. Viaţa şcolară era mai riguroasă, se pretindea o muncă mai conştiincioasă, era obligatorie întocmirea planurilor de lecţii pentru fiecare oră. Aceste planuri de lecţii detaliate, care formau vreo 3-4 caiete voluminoase, ne-au fost de mare folos la examenul de licenţă, care a avut loc după un an de practică. În cadrul acestui examen a trebuit să ţinem o oră cu clasa în care predam, dar am fost obligaţi să ne prezentăm planurile la toate disciplinele predate. Evident, toate materiile erau predate în limba română.

Învăţătoarea Maria Martin

Gh. P. – **Şi se putea preda totul în limba română?**

M. M. – Da, se putea.

Gh. P. – **Întreb aceasta pentru că copiii vorbeau un grai, dar limba de predare era limba literară. Cum te-ai descurcat?**

M. M. – Sînt o mulţime de termeni care şi pentru copiii mici de la şcolile maghiare sînt noi. Nu-i totuna? Eu şi colegii mei am predat numai într-o limbă, de la bun început. A trebuit să predăm româneşte, am predat româneşte şi, cu foarte rari excepţii, nu am spus că asta aşa şi aşa se spune ungureşte, nu. Copiii au înţeles. Şi voi aţi învăţat totul româneşte. Voi nu aţi ştiut? Bine, din cînd în cînd mai vorbeam noi şi ungureşte, dar ne-am străduit să vorbim cu copiii româneşte, aşa ca să să se ştie că tu eşti doamna învăţătoare şi nu o oarecare femeie din sat.

Gh. P. – **Care a fost cea mai mare dificultate cu care te-ai confruntat?**

M. M. – Cea mai mare greutate? Să ştiţi că noi am făcut multă, multă practică la şcoala românească din Giula. Timp de un an am ţinut lecţii şi la şcoală maghiară. La început predam în clasele mai mari, apoi în clasele mai mici.

M. C. – **Şi nu aţi avut nici o greutate în privinţa limbii?**

M. M. – La Micherechi n-au fost greutăţi.

M. C. – **La Micherechi, eventual...**

Gh. M. – Iartă-mă Mihai... Problema aceasta este foarte interesantă, dar trebuie să spun sincer că eu n-am avut nici o greutate. Nici la Micherechi, nici Săcal, era un lucru atît de firesc cum mergi cu bicicleta. Pedalezi, pedalezi pînă ce înveţi să mergi cu bicicleta, e o chestie de exerciţiu. Cu o oarecare exagerare se poate spune că, la ora actuală, în şcolile româneşti din Ungaria unii ar vrea să fie predată şi limba română în limba maghiară. Aici am ajuns...

Gh. P. – **Atunci majoritatea copiilor din Micherechi nu ştiau ungureşte, deci era mai uşor să le explici în limba română.**

M. M. – Da, da, da.

Gh. P. – **La Săcal însă, probabil, era altă situaţie.**

Gh. M. – Într-adevăr, acolo a mers mai greu cu limba română. Am vrut însă să accentuez că nici acolo nu prea explicam în limba maghiară, ci foloseam foarte multe materiale intuitive. La materiile cum ar fi fizica sau chimia e uşor să explici, în timpul demonstraţiilor, termenii româneşti sau ai oricărei limbi. Să nu uităm apoi faptul că în şcoala de atunci se pretindea învăţarea pe de rost a foarte multor poezii, ceea ce azi nu e la modă. De la copii se pretindea multă memorizare, fapt ce a uşurat în mare măsură însuşirea limbii.

M. C. – **Care era părerea părinţilor, nu protestau?**

Gh. M. – Nu am avut asemenea probleme. La şedinţele cu părinţii se aduna multă lume, deşi aveam în clasă numai 28 de copii. Veneau şi rudele, pentru că le interesa comportamentul şi progresele obţinute în instruirea copiilor. Părinţii manifestau un mult mai mare interes faţă de copiii lor, nu exista goana de astăzi după bani. Săcălenii aveau mare grijă de şcoala lor.

Gh. P. – **Se zice că la Micherechi, şcoala nu a avut un rol hotărîtor în însuşirea limbii pentru că toată lumea vorbea româneşte, dar pînă cînd s-a putut preda aici în limba română?**

M. M. – Pînă cînd nu au apărut căsătoriile mixte, cca. pînă în 1970. Aceasta însă nu înseamnă că la Micherechi astăzi nu s-ar putea preda în limba română.

Gh. P. – **Eşti convinsă de faptul că s-ar putea?**

M. M. – Sînt convinsă.

Gh. P. – **Atunci de ce zic mulţi dintre profesori că nu se mai poate?**

Gh. M – M. M. – Pentru că aşa-i mai comod. În acest caz şi profesorii ar trebui să studieze mai mult, să se pregătească mult mai temeinic pentru ore, le-ar fi mai greu.

Gh. M. – Dacă nu vă supăraţi, în legătură cu problema aceasta, pînă cînd s-a predat în limba română şi cum, părerea mea este următoarea. Cea mai mare vină le revine unor conducători de şcoli şi unor cadre didactice ne păsătoare, care au creat o atmosferă în care şi profesorii cei mai activi au devenit treptat pasivi. Şi aici la Micherechi au apărut, cînd încă eu eram angajatul Uniunii, cadre didactice care la şedinţele corpului didactic puneau tot mai adeseori întrebarea „De ce să predăm româneşte?" Pînă la urmă, acestea au reuşit să-şi impună opinia, ele au dat tonul, contribuind în mare măsură la încetăţenirea situaţiei de azi. Aşa a început declinul.

M. C. – **Bine, dar şi aceste atitudini îşi au explicaţia lor. Cu vreo 15 ani în urmă începeau unii să vorbească, chiar la această şcoală, despre inutilitatea predării în limba română. De ce ajunge, la un momendat, un profesor din Micherechi, înconjurat de un mediu românesc, la concluzia că nu mai are nici un rost să predăm în limba română? De unde vine ideea aceasta?**

Gh. M. – Conştiinţa naţională şi profesională a profesorilor a slăbit în mod considerabil o dată cu retragerea profesorilor veniţi din România. Pînă ce erau aici, profesorii noştri,dacă nu din conştiinţă, barem din politeţe, vorbeau mai mult româneşte. O altă cauză o constituie intrarea în şcolile româneşti a unui mare număr de profesori maghiari. Eu aceasta nu aş fi lăsat! Într-o perioadă se vorbea despre faptul că nu ar trebui să se permită angajarea la şcolile noastre a unor profesori care nu vorbesc limba română. Din aceasta însă nu s-a realizat aproape nimic.

M. C. – **Aceasta a fost şi o problemă obiectivă.**

Gh. M. – Da, şi nu ai avut altă cale.

M. C. – **N-ai avut altă cale şi mărturisesc sincer că, de pildă, eu am suferit din cauza că profesorul meu de fizică şi matematică, ungur care a fost angajat numai pentru că ştia româneşte, nu ştia să rezolve aproape nici o problemă.**

Gh. M. – Da, aşa este dacă nu ai cadrele tale la toate materiile.

M. C. – **Voi spuneţi că s-ar putea preda în limba română. Am impresia că voi abordaţi problema numai din partea predării limbii. Dar ce ar zice părinţii dacă toate obiectele ar fi predate în limba română?**

Gh. M. – Asta-i o altă latură a problemei. Revenirea la un învăţământ pur românesc acum nu s-ar mai putea.

M. C. – **Din cauza părinţilor?**

Gh. M. – Da.

M. C. – **Ce ar zice părinţii?**

Gh. M. – Probabil că ar fi mulţi care ar protesta...

M. M. – Da.

M. C. – **De ce?**

Gh. M. – M. M. – Asta nu se ştie precis, mulţi sînt însă de părerea că copiii ar avea mai puţine şase de a intra în învăţământul superior. Opinia aceasta este destul de generală.

M. C. – **Există însă şi un alt argument şi anume acela că noi, care am învăţat toate materiile în limba română, am intrat totuşi la universităţi.**

Gh. M. – Trebuie însă să avem în vedere faptul că în momentul de faţă tot mai puţini se orientează numai spre specialităţi de limbă română, spre a se face, de exemplu, profesori.

M. M. – Sînt însă destul de mulţi care afirmă că, mergînd la medicină, politehnică etc., nu au avut nici un dezavantaj din faptul că au făcut şcoală românească.

Gh. M. – Da, dar eu am vorbit cu un tînăr care afirma că a avut mari dezavantaje.

M. C. – **Să nu uităm un lucru şi anume că pe acele vremuri se lua în considerare la examenul de admitere faptul că cineva a făcut şcoală românească. Deci, condiţiile politice şi sociale (la admitere era un avantaj dacă erai copil de ţăran) erau cu totul altele.**

Gh. M. – Într-adevăr, generaţia noastră a avut o altă mentalitate, ceea ce a contat foarte mult. La ora actuală, îndrumarea învăţământului lasă foarte mult de dorit

în Ungaria. Este un lucru cunoscut. După cum şi faptul că nu de NAT (Programa de Bază Naţională) depinde viitorul învăţământului, calitatea lui, ci, în primul rînd, de comunitatea pedagogilor, de pregătirea lor, de atitudinea, de mentalitatea lor. Are apoi această problemă şi un aspect social-economic, deoarece un profesor ar trebui să poată să trăiască din salariu, să nu fie nevoit să caute alte surse de a-şi întreţine familia, să nu-şi petreacă o mare parte a timpului sub solarii... Adevărat este şi faptul că şi-au ales această profesiune prea mulţi care o practică fără tragere de inimă şi, nu odată, fără o pregătire potrivită.

Gh. P. – **De ce cîţiva părinţi din această localitate îşi duc copiii la şcolile din Şercad sau Kötegyán?**

M. M. – Gh. M. – De vină sînt, în primul rînd, căsătoriile mixte. Asta-i problema...

Gh. M. – Eu îi ştiu pe toţi, ideea aceasta porneşte, de obicei, de la femeile care nu ştiu româneşte, ele pun la cale asemenea acţiuni.

M. M. – Noua generaţie nu ascultă de nimeni. Noi, de exemplu, avem doi nepoţi, unu-i ortodox, unu-i reformat. Una dintre nepoate nu va merge la şcoală românească, ci la şcoală maghiară. Ginerele fiind ungur, spune că unul dintre copii să „tragă spre noi".

Gh. P. – **Bine, dar părinţii care şi-au dat odată copiii la şcoală românească, de ce şi-i duc la şcoală maghiară?**

M. M. – Motivele sînt foarte complicate şi de multe feluri. Poate e greu copilului, de exemplu. La Micherechi problema este însă foarte complicată şi controversată.

Gh. M. – Unul a avut conflict cu dascălul, unul îşi scoate copilul de aici şi-l duce în altă parte pentru că vrea să-i dea o educaţie maghiară sau mai aleasă etc.

M. C. – **În legătură cu nivelul de predare al limbilor de minoritate se discută tot mai mult decretul din 1961, care a transformat şcolile cu limba de predare în şcoli bilingve. Voi ce părărere aveţi despre acest ordin ministerial şi împrejurările în care au avut loc aceste schimbări?**

Gh. M. – Iniţiativa a venit de sus, dar şi jos se discuta foarte mult această problemă. La Micherechi cunosc un singur caz, o femeie s-a dus la casa satului şi a cerut ca să se înfiinţeze o secţie maghiară. Era o româncă care a stat un timp îndelungat la Csákisziget, copiii ei au făcut şcoală maghiară. De altfel, totul s-a petrecut în timpul lui Vendégh Sándor, cînd el era şeful secţiei pentru minorităţi în Ministerul Învăţământului.

M. C. – **Voi aţi acceptat această schimbare cu inima împăcată, spunînd că aşa este logic, că schimbarea corespunde realităţilor etc.?**

Gh. M. – Adevărul este că – la început – această decizie nu prea a fost conştientizată pe teren, în mijlocul cadrelor didactice. Situaţia era destul de confuză, puţin ştiau despre ce este vorba. Treptat, treptat se răspîndea decizia după care trebuie să se treacă la un învăţămînt bilingv. A existat o oarecare tendinţă de atenuare a acestei decizii, lăsînd impresia că nu este vorba de un nu ştiu ce lucru grav.

M. C. – **Deci, decizia a venit de sus?**

Gh. M. – Evident, de sus a venit.

M. M. – Da, dar aplicarea ei s-a făcut prin intermediul revizorilor şcolari. De exemplu, eu am predat în primele două clase cunoaşterea mediului înconjurător în limba română. În a doua săptămînă de la începutul anului, cînd era să continuu şi în clasa a III-a, a venit de la judeţ inspectoarea şi a făcut verificarea cunoştinţelor elevilor – în limba maghiară. Vă puteţi imagina care a fost rezultatul... De la ea am aflat că începînd cu clasa a treia trebuie să trecem la folosirea limbii maghiare, deşi eu ştiam că noi trebuie să predăm în limba română. În aceste condiţii confuze, au fost care au profitat de ocazie şi au făcut cum au crezut de bine, cum le-a fost mai comod sau uşor. Au fost între noi colegi care au predat în limba maghiară. Cînd a venit inspectorul Ioan Berényi şi i-am atras atenţia că mediul înconjurător trebuie să se facă în limba română, el nu a luat o poziţie fermă, nu a spus cum trebuie să procedăm, probabil nu vrut să-şi asume răspunderea deciziei, deşi, oficial, această materie ar fi trebuit să fie predată în limba română.

Gh. M. – Adică dacă în conducerea învăţămîntului nu este consecvenţă, nu este o reglementare limpede, nu este control, oamenii îşi fac de cap. O asemenea situaţie a fost atunci în ţară, în domeniul învăţămîntului naţionalităţilor. Kővágó László, şeful secţiei pentru minorităţi din cadrul Ministerului, a încercat, pe la mijlocul anilor '60, să refacă învăţămîntul cu limba de predare al minorităţilor, dar nu s-a mai putut. Degeaba spunea el ca să facem cum credem de bine, totul e permis.

Gh. P. – **Cînd ai devenit inspector?**

Gh, M. – În 1969 m-au făcut inspector judeţean (timp de doi ani), apoi am devenit inspector general (pe ţară, cum spuneam). În această funcţie, pe lîngă inspecţia şcolară, aveam sarcina de a elabora programe şcolare de îmbunătăţire a învăţămîntului nostru şi, mai ales, de întărire a poziţiilor limbii, dar totul a venit

prea tîrziu. Decisiv a fost faptul că mulţi dintre directori au fost unguri care nu şi-au făcut probleme de conştiinţă. La Magyarcsanád, de exemplu, am avut un caz foarte penibil, deoarece, cu prilejul unei inspecţii, mi-am dat seama că predarea limbii române nu există decît în principiu. Au urmat procesele verbale, controlul ministerial, discuţii la partidul judeţean etc., dar situaţia mult nu s-a schimbat. Aceasta s-ar putea spune şi despre alte şcoli.

M. C. – **În general, care a fost situaţia cu privire la predarea limbii române?**

Gh. M. – Ca inspector am cunoscut toate şcolile, am urmărit predarea limbii române din „interior". În baza cunoştinţei de cauză pot afirma că la şcolile în care directorii erau români, predarea limbii se făcea cu o mai mare eficacitate, conştiinţă. Numai că în marea majoritate a şcolilor în care se preda limba română directorii erau unguri. De ei depindea totul, iar ei nu aveau nici o motivaţie, pînă la urmă s-a încetăţenit o atmosferă şi o practică ce se caracteriza prin „lasă-mă să te las". Situaţia s-a agravat după desfiinţarea inspectoratelor, şcolile rămînînd fără nici un control.

M. C. – **Şi acum ar fi nevoie de inspectori.**

Gh. M. – Ar fi mare nevoie de inspecţie, situaţia actuală este inacceptabilă, duce la distrugerea învăţămîntului.

Gh. P. – **Totul merge într-o direcţie negativă?**

Gh. M. – Într-o direcţie absolut negativă.

Gh. P. – **Propun să trecem la un alt domeniu al activităţii lui Gheorghe Martin şi anume la anii petrecuţi la Uniune. Cînd ai devenit angajatul Uniunii?**

Gh. M. – Am mai spus că eu cunoşteam Uniunea din timpul studenţiei. Angajatul ei am devenit în 1979. Fiind inspector şcolar, m-am dus la Uniune cu conştiinţa că după un an mă voi reîntoarce la meseria mea, mai precis că mă duc să-l suplinesc pe Gheorghe Marc, care a plecat la Bucureşti pentru o perioadă nedefinită. După un an, am fost chemat de către Molnár Ferenc la organele competente şi acolo mi s-a oferit posibilitatea de a rămîne definitiv la Uniune. Nevasta nici să audă nu a vrut despre oferta aceasta, deoarece noi locuiam la Micherechi, nu prea era convenabil să fac zilnic naveta şi, sincer vorbind, eu aş fi dorit să rămîn la meseria mea de profesor. Pînă la urmă am acceptat, fără să ştiu precis la ce mă angajez. Pentru mine era important atunci faptul că, în cadrul Uniunii, mă voi ocupa şi de problemele legate de învăţămînt. Totuşi activităţile de la Uniune erau noi, cu care trebuia să mă obişnuiesc. Înainte de

toate, îmi plăcea că pot să petrec mult timp între oameni, erau foarte multe activităţi noi, ca, de exemplu, concursurile „Dimitrie Cantemir", „Ai carte, ai parte", taberele de lectură şi taberele etnografice. Au pornit apoi emisiunile în limba română la radio, tv, avînd impresia că progresăm, că ne îmbogăţim viaţa culturală cu noi şi noi elemente. Adevărul este însă că acolo omul a devenit, vrînd–nevrînd, politician. Aceasta pentru mine a fost o mare problemă, fie pentru că a trebuit să mă îndepărtez de învăţămînt, fie că făceam mai multă politică decît muncă profesională. Aceasta nu a fost însă numai problema Uniunii noastre, ci problema tuturor uniunilor de naţionalitate.

Gh. P. – **Ce pretindea atunci puterea politică de la Uniune?**

Gh. M. – Uniunea era, în primul rînd, un organ politic. Deci, se pretindea să faci politică, în mod concret, să răspîndeşti politica partidului în rîndurile maselor de naţionalitate. Aceasta spune totul...Dările de seamă, multe la număr, materialele pregătite pentru congrese erau cenzurate, dacă nu corespundeau din punct de vedere politic, criteriilor impuse de organele oficiale, erau respinse fără doar şi poate, obligîndu-te să elaborez altele. De la Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar se dicta ce trebuie să faci. Mai tîrziu, după ce numărul angajaţilor Uniunii a sporit şi au venit forţe mai tinere, cum era, de exemplu, Ioan Sz. Kiss, am început să ne ocupăm tot mai mult cu probleme de specialitate şi în această privinţă am fost primii, celelalte uniuni au recunoscut necesitatea mergerii în această direcţie cu ceva mai tîrziu. În concluzie, pot să spun că lucrurile au mers mai bine decît acum.

Gh. P. – **În ce privinţă? Cum înţelegi aceasta?**

Gh. M. – Chiar dacă în activitatea noastră erau destul de multe elemente formale, ca, de exemplu, modul cum funcţionau comisiile Uniunii, deoarece pentru unii dintre „activişti" era o pedeapsă dumnezeiască să participe la şedinţele acestora, totuşi au constituit un forum de dezbatere a problemelor noastre, unde se putea învăţa, unde puteai auzi lucruri noi. Dar, să nu fie nimic, domnule, cu asta nu te poţi împăca. Nu vreau să supăr pe nimeni, dar rămîn uimit cînd văd, cine ne reprezintă acum pe noi, românii din Ungaria, cine stă de vorbă cu prim-ministrul României, cînd e cazul, ce componenţă are delegaţia care se duce acum la Bucureşti etc. Noi nu am fost mulţumiţi cu ceea ce am făcut, dar ceea ce fac unii astăzi este pur şi simplu inacceptabil.

M. C. – **Şi noi vorbim destul de mult despre problemele acestea.**

Gh. P. – **În legătură cu această problemă sînt foarte multe discuţii, părerile sînt împărţite şi e firesc să fie aşa.**

Gh. M. – Trebuie să mărturisesc că Ion Budai, care este un bun român, Gheorghe Marc îmi sînt tot atît de buni prieteni ca voi şi ca foarte mulţi alţii, dar

eu nu înţeleg ce se întîmplă, cine conduce acolo (în conducerea Autoguvernării Naţionale a Românilor din Ungaria – n. n.). De ce nu s-a putut trimite la Bucureşti o delegaţie care să nu ne facă de rîs? De ce nu au fost trimise persoane competente de la catedrele din Seghedin şi Budapesta, un director de şcoală, un bibliotecar, un muzeolog etc. să fie de faţă oameni care sînt capabili să poarte tratative cu reprezentanţii vieţii politice şi culturale din România (printre care, evident, să figureze şi un Budai sau un Marc).

Gh. P. – **Propun să ne despărţim de problemele actuale şi să ne îndepărtăm în timp, deoarece sînt multe evenimente pe care generaţiile mai tinere nu le cunosc. Şi în rîndul acelora care au jucat un rol activ în viaţa noastră publică mai sînt unii care nu au informaţii precise despre cele întîmplate în perioada în care erai la Uniune. Iată, de exemplu, anul 1983, cînd a avut loc schimbarea secretarului general Petru Silaghi, după ce a deţinut această funcţie timp de aproape trei decenii. Cum s-a făcut această schimbare?**

Gh. M. – Eu nu trebuie să vi-l prezint pe domnul Silaghi, pentru că îl cunoaşteţi foarte bine. Eu cu partea negativă a activităţii lui nu vreau să mă ocup, căci cu toţii greşim şi avem trăsăturile noastre negative. Un lucru pot să spun şi anume că a fost un om popular în rîndul românilor. Cînd venea la noi, la şcoala din Micherechi, totdeauna stătea de vorbă cu oamenii, pentru fiecare avea o vorbă bună şi vorbea numai româneşte. Nu a făcut el minuni, dar a ştiut să vorbească cu oamenii şi pe placul lor, interesîndu-se de viaţa lor familială, de problemele cu care se confruntă în viaţa de toate zilele. La congresul din 1983, dacă alegerea lui ar fi depins numai de delegaţi, ar fi fost reales. Atunci el nu s-a putut stăpîni (ştie toată lumea că a plîns), fiindcă a petrecut foarte mult timp în fruntea Uniunii, se lega de ea şi sufleteşte. E adevărat că a fost un om comod, dar trebuie să ţinem seamă de contextul politic de atunci. Un secretar general, pe atunci, era un mare demnitar, care nu se ocupa cu problemele cotidiene. Adevărul este că el a intrat în conflict cu primul secretar de partid al judeţului Bichiş, de care depindea în unele privinţe, cunoscut fiind faptul că sediul Uniunii era la Giula. Prin urmare, el a fost scos din această funcţie de către partid, în mod concret de către cei de la Comitetul Central, sentinţă pe care i-a comunicat-o Kornidesz Mihály.

Gh. P. – **Cum a motivat această decizie partidul?**

Gh. M. – Nu au venit ei cu nici un motiv, au făcut însă o aluzie destul de limpede la conflictele dintre el şi Frank Ferenc, secretarul general al judeţului Bichiş. Oricine ce ar zice, rolul unor români de ai noştri în această problemă este neglijabilă.

M. M. – Ştiţi foarte bine, dacă partidul nu ar fi vrut, nu l-ar fi schimbat.

Gh. P. – **Ajungînd la sfîrşitul acestui dialog, am dori să vă punem cîtevă întrebări mai intime. Cum v-aţi cunoscut?**

Gh. M. – Ei, mămică! Ce să spun...

Gh. M. – M. M. – Aici, la Micherechi.

Gh. P. – **Cum s-a făcut atunci curte?**

M. M. – Cum, ca şi astăzi, adică nu chiar...

M. C. – **Cînd, în ce împrejurări v-aţi întîlnit?**

Gh. M. – Cînd eram dascăl la Săcal. La şcoala din Micherechi, nu mai ştiu cu ce ocazie, s-a organizat un bal, unde erau două săli mai mari şi puteau fi deschise. La acest bal am dansat cu Maria, dar eu nu ştiam cine este ea. Ea îmi spunea, atunci, domnule profesor...A trecut un timp destul de lung fără să ne întîlnim. La o petrecere de revelion, la care erau prezenţi dascălii şi alţi intelectuali ai satului, ne-am întîlnit din nou. Am dansat toată seara, ne-am simţit foarte bine. (Acum ar urma o întîmplare intimă...)

M. M. – Spune, spune. Adevărul este că el făcea curte prietenei mele. Ea nu a venit, şi pînă la urmă...

Gh. M. – La sfîrşitul petrecerii, eu am condus-o pe ea acasă.

C. M. – **Oare cine a avut mai mare noroc, prietena? (Întrebarea este urmată de hohote...)**

Gh. M. – Cînd am ajuns la poartă, am pupat-o, aşa, un pic şi am plecat. Ziua următoare ne-am întîlnit la şcoală şi am evocat cele întîmplate. Aşa a început relaţia noastră şi trebuie să mărturisesc că a fost etapa cea mai frumoasă din viaţă.

Gh. P. – **Cît timp ţi-a făcut curte?**

M. M. – Trei luni.

M. C. – **Numai trei luni?**

Gh. M. – M. M. – Să precizăm lucrurile. Noi ne cunoşteam de mai mult timp, dar „oficial" perioada în care se făcea curte era socotită de la anunţarea în public a evenimentului.

M. C. – **De aceea întreb pentru că atnuci, la Micherechi, trei luni era un timp foarte scurt.**

Gh. M. – Cele trei luni trebuie socotite de la data anunţării că vrei să o iei de nevastă.

Gh. P. – **Pe atunci cum se cerea mîna unei fete? Cum se petrecea logodna?**

Gh. M. – Fiecare a dus vestea părinţilor, apoi, într-o bună seară, ne-am dus la familia Mariei. Au fost de faţă mama, tata, fratele meu cu nevastă-sa şi, desigur, eu. Ceremonia era condusă de tata, care spunea cam următoarele: „Apoi, Ana, eu aşa ştiu că pruncii noştri, care sînt alături de noi, se iubesc, dacă crezi de bine şi vezi lucrul acesta ca şi noi, ar trebui să-i lăsăm să meargă pe calea pe care şi-au ales-o". La sfîrşit ne-am tras reciproc inelele.

M. C. – **Logodnicul a spus ceva, un cuvînt barem?**

Gh. M. – Nu cred, totul s-a desfăşurat aşa de spontan, firesc, totul se înţelegea de la sine...

Gh. P. – **Ce nuntă aţi avut?**

Gh. M. – Am avut o nuntă „ţărănească", după obiceiul românesc din Micherechi. Ne-am comunat şi la biserică, într-o zi de duminică, pentru că atunci aşa se făceau nunţile.

Gh. P. – **Şi nu vă pare rău?**

Gh. M. – M. M. – Nuuu...

M. C. – **Ce întrebare ..., doar este o familie ideală, ştie toată lumea.**

Gh. M. – După atîţia ani petrecuţi împreună, cu două fete şi patru nepoţei, pot să vă mărturisesc cu toată sinceritatea că am avut o viaţa frumoasă, acelaşi lucru îl doresc şi fetelor mele şi nepoţilor mei. Momentele mai grele, cînd sufer de vreo boală, sînt înseninate de nevastă-mea, care totdeauna este veselă şi are darul să spulbere norii care se abat asupra mea...

Dialogul est-vest în mit

Mitul reîntoarcerii, reintegrării eterne, baza vieții religioase orientale, dispune de o ordine a formelor fixe care apar, dispar și reapar în timp.

Mișcarea zilnică a pământului în jurul soarelui, fluxul și refluxul mărilor și oceanelor, creșterea și descreșterea lumii, ciclul anual, precum și ritmul nașterii organice, a morții și a renașterii, toate acestea (și încă multe altele) reprezintă miracolul în continua existență a tot ce este fundamental în natura universală. Este cunoscut mitul arhaic al erelor de aur, argint, bronz și fier, cînd lumea este înfățișată în declin și în creștere, alternativ. Se dezintegrează în haosul din care vor răsări germenii noi ai vieții, ca semințele, în cursul inevitabil al schimbării, unde timpul stă mai presus de toate. Cursul jocului caleidoscopic al eternității nu se oprește niciodată.

Rolul individului în acest cerc cosmic este de a-și juca rolul, așa cum aștrii cerești îl joaca pe al lor, precum animalele, plantele, apa, pietrele și stelele, fără a rezista, fără greșeli, și, pe cît posibil, de a-și modela mintea spre a putea identifica conștiința cu principiul unității, al totalității. Misterul acestei tradiții contemplative este de orientare metafizică, un spațiu mitic unde lumina și întunericul dansează împreună spre a crea un joc cosmic de creație. În forme primitive, această creație este arhicunoscută în junglele zonei ecuatoriale ale Africii și ale Indiei, în sud-estul Asiei, în Oceania și Brazilia etc. Aici începutul este sinonim cu ceva ce nu este nici nașterea, nici sfîrșitul, un timp de vis, care însă ia sfîrșit în momentul ritului de sacrificiu, cînd corpul victimei vegetale, animale sau umane este tăiat și ars spre purificare. În grădina inocenței sociale aceste rituri pot fi activate și performate cu aceeași empatie de către victimă cît și de preotul sacrificial, cînd ambii își identifică conștiința (și implicit realitatea) cu principiul totalității unificante. Ei pot rosti misticele cuvinte indice din Bhagavad Gita: hainele purtate și uzate sînt schimbate, tot așa corpul ostenit își schimbă veșmintele, iar sufletul se mută într-un nou veșmînt.

În vest, posibilitatea unei reîntoarceri neegoiste a stării prenatale a sufletului, a individualității, s-a diminuat. Din riturile sumeriene aflăm că omul a fost făcut nu să fie Dumnezeu (sau zeu), ci să cunoască, să cinstească și să servească această forță divină. O nouă mitologie pare să se fi desprins din rădăcina comună a ciclului întoarcerii eterne: creația lumii la începutul timpurilor, căderea în păcat și așteptarea mîntuirii. În acest sens lumea nu este reprezentată în paradigmele eternității, ci ca un cîmp al unui conflict cosmic fără precedent între cele două puteri, a luminii și întunericului. Premergătorul și chiar

primul exponent al acestei mitologii se pare că este Zoroastru din Persia, contemporanul grecului Homer. Lumea e prezentă în imaginea cîmpului de luptă, unde lumina şi întunericul îşi măsoară forţele pentru hegemonie.

Privilegiul şi datoria fiecărui om, ca parte a creaţiei primordiale şi ca îmbinare a bunului şi răului, este de a alege în mod voluntar, de preferat angajîndu-se în bătălia luminii. Primele manifestări ale noii forţe mitice s-au răspîndit dinspre zona persană şi indiană către Asia mică şi Grecia, leagănul culturii vestice. Această tradiţie continuă la evreii post-exodici care îşi reconstituie moştenirea tradiţională şi îşi refac templul, aplicînd astfel mesajul cosmic pentru ei înşişi. Următorul pas a fost misiunea creştinităţii: Lărgeşte locul cortului tău şi întinde învelitorile locuinţei tale; nu te opri, lungeşte-ţi funiile şi întăreşte-ţi ţăruşii./ Căci te vei întinde la dreapta şi la stînga, sămînţa ta va stăpîni popoare şi va locui cetăţile pustii (Isaia 54:2–3, cca. 546–536 i.e.n.) şi Evanghelia aceasta a împărăţiei va fi predicată în toată lumea ca o mărturie pentru toate popoarele. Şi atunci va veni sfîrşitul (Matei 23–14, cca. 90 e.n.), urmat de flacăra Coranului: ... Luptă cu ei pînă nu mai este tumult şi nici opresiune, iar acolo răspîndeşte dreptatea şi credinţa în Allah, dar dacă aceştia nu vor trăi cu Allah, lasă-i să practice în continuare legea oprimării.

Două mitologii vizibil opuse despre virtutea şi destinul omului s-au întîlnit în lumea considerată modernă. Opoziţiile în mitologii se găsesc încă din scena edenică, unde în timp ce fructul mitic din grădină la vest de regiunea iraniană este fructul păcatului, al răului ce se luptă cu binele, de cealaltă parte a diviziunii culturale, în India şi Orientul îndepărtat devine fructul vieţii eterne.

Ca şi palmele ce se împreună pentru rugă, cele două mitologii formează un copac cu două ramuri, în centrul unei lumi locuite de fiinţe umane, un copac ce tinde spre lumină şi înţelepciune. Copacul este în schimb originar înrădăcinat în Orientul apropiat. Dacă omul gustă fructul celor două ramuri, ar deveni perfect ca şi Dumnezeu însuşi. Acesta este dialogul ce ni-l oferă întîlnirea estului şi vestului mitologic. Domnul Dumnezeu a zis: „Iată că omul a ajuns ca unul din noi, cunoscînd binele şi răul. Şi acum, nu cumva să-şi întindă mîna, să-şi ia din pomul vieţii, să mănînce din el şi să trăiască în veci... (Geneza 3:22.)

Reka-Monica Cristian

Bibliografie

1. Mircea Eliade, Ioan Culianu, *Dicţionar al religiilor,* Humanitas, Bucureşti, 1996
2. Mircea Eliade *Istoria credinţelor şi ideilor religioase,* Editura Stiinţifică, Bucureşti, 1992.
3. Joseph Campbell *The Masks of God, vol. 1.,2.,3.,* Penguin Books, Harmondsworth Middlesex, 1962.

Data serbării Paștilor

O problemă foarte controversată în sânul Bisericii creștine a fost și este încă: data serbării Paștilor. Aceasta se datorează, în primul rând, decalajului care există între Paștile Bisericii Apusene și Paștile ortodox, fapt care nemulțumește sau surprinde pe foarte mulți credincioși.

Pentru a lămuri acest lucru este bine să știm că cea mai veche și totodată cea mai importantă sărbătoare a creștinității, Sfintele Paști, a fost prăznuită încă de la începuturile creștinismului în mod diferit, existând în Biserica veche mari diferențe regionale în ceea ce privește data și modul sărbătoririi Paștilor. Aceste diferențe au dat naștere la numeroase discuții și controverse, care aveau să meargă uneori până la adevărate schisme sau rupturi între Bisericile locale, mai ales în cursul sec. al. II-lea.

O uniformizare a datei Paștilor a încercat să introducă în toată lumea creștină Sinodul I ecumenic ținut la Niceea în anul 325. Părinții acestui sinod au hotărât cu privire la data Paștilor următoarele:

- Paștile se vor serba totdeauna duminica;
- această duminică va fi cea imediat următoare lunii pline ce urmează echinocțiului de primăvară;
- când această duminică coincide cu Paștile iudaic, Paștile creștin se va serba cu o săptămână mai târziu;

Această hotărâre a Sinodului I ecumenic a devenit general valabilă atât în Biserica Apuseană cât și în cea Răsăriteană, fiind respectată cu rigoare în toată lumea creștină.

În secolele al XIII-lea și al XIV-lea, calendariștii apuseni și răsăriteni (ca Roger Bacon, Nichifor Gregoras, Issac Arghiros, Gheorghe Ghemist Pleton și Nicolae Cusanos) au constatat că împărțirea anului după calendarul iulian, pe care îl folosea și Biserica creștină, era greșită. Acest calendar alcătuit de astronomul alexandrin Sosigene în anul 46 î. Hr., pe vremea împăratului Iuliu Cezar (pentru care a și fost numit „calendar iulian"), neglija o mică diferență de 11 minute și 15 secunde pe an, diferență cu care anul civil sau calendaristic era de fapt mai lung decât cel astronomic și cu care, deci, calendarul rămânea în urmă în fiecare an. Prin urmare, la fiecare 128 ani, calendarul rămânea în urma celui astronomic cu o zi, iar la 384 ani cu 3 zile. În felul acesta, de exemplu, echinocțiul de primăvară pe care Sosigene îl fixase la 24 martie, peste 384 ani (adică pe vremea Sinodului I ecumenic) ajunsese să cadă la 21 martie. Părinții Sinodului de la Niceea (325) au observat acest lucru și au hotărât ca pe viitor să se considere ca dată a echinocțiului de primăvară ziua de 21 martie, dar fără să ia alte măsuri de prevenire a întârzierii pe viitor. De aceea, după 128 ani de la Sinodul I ecumenic, echinocțiul real de primăvară a căzut la 20 martie a calendarului iulian, după alți 128 ani la 19 martie ș.a.m.d..

În secolul al XVI-lea, diferența dintre echinocțiul real (astronomic) de primăvară și cel ipotetic (21 martie al calendarului iulian) ajunsese la 10 zile,

ceea ce făcea ca data Paştilor să se calculeze greşit. Această greşeală a calendarului iulian a fost îndreptată în Apus prin reforma „gregoriană", a calendarului realizată sub papa Grigorie al XIII-lea, la 1582, cu concursul astronomului italian Luigi Lilio. S-au suprimat mai întâi cele zece zile cu care anul civil rămăsese în urma celui astronomic, ziua de 5 octombrie 1582 devenid 15 octombrie, aducându-se astfel echinocțiul real de primăvară la 21 martie, cum era în epoca Sinodului I ecumenic. În al doilea rând, s-a făcut un sistem de corecție a calendarului, care asigura pentru o perioadă mai mare de timp (cel puțin 3400 ani) coincidența anului civil cu cel astronomic.

Îndreptarea calendarului prin reforma „gregoriană" a fost aplicată treptat în cursul secolelor XVI–XVIII de toate Bisericile şi statele catolice şi protestante din Apus.

Bisericile ortodoxe n-au acceptat însă reforma „gregoriană" din sec. al XVI-lea pentru motive de ordin confesional, socotind-o o unealtă disimulată a propagandei şi a tendinței catolice de prozelitism, menținând mai departe calendarul iulian, care de aici înainte se va numi calendar pe stil vechi. Cu timpul, diferența dintre cele două calendare, care la sfârşitul secolului al XVI-lea era de 10 zile, a continuat să crească, încât după 1900 ea a ajuns să fie de 13 zile.

Dar, începând de la sfârşitul secolului trecut şi până după primul război mondial, stilul nou a fost adoptat oficial în viața civilă din toate statele popoarelor ortodoxe: în Bulgaria şi Rusia în 1918, în Serbia şi România în 1919 şi în Grecia în 1923. Atât făptul acesta cît şi nevoia de uniformizare a calendarului în toate domeniile vieții publice, a făcut ca şi Bisericile ortodoxe să reflecte la îndreptarea calendarului lor bisericesc. În acest sens Congresul interortodox ținut la Constantinopol în anul 1923, a hotărît îndreptarea calendarului şi în Bisericile ortodoxe, rămânând însă la latitudinea fiecărei Biserici locale autocefale momentul oportun aplicării corecției calendarului. Tot aici s-a hotărât ca data Paştilor în Biserica Ortodoxă de pretutindeni să se calculeze după calendarul iulian, până când toate Bisericile Ortodoxe autocefale vor adopta calendarul îndreptat, evitându-se astfel diferențele liturgice din sânul Ortodoxiei.

În urma acestui Congres, au trecut la noul calendar (cu excepția sărbătorii Paştilor) Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, Biserica Română, Bisericile din Grecia şi Albania, Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei, Mitropolia Ortodoxă din Cehoslovacia şi Biserica Ortodoxă din Finlanda şi Polonia, iar Patriarhia de Ierusalim, Biserica Rusă, Biserica Sârbă şi Muntele Athos au rămas la vechiul stil, adică la calendarul iulian.

Deşi au rămas consecvente hotărârii Sinodului I ecumenic în ceea ce priveşte calculul pascal, între Biserica Apuseană catolică şi protestantă şi între Biserica Ortodoxă sunt şi astăzi diferențe calendaristice date de decalajul dintre cele două calendare, diferențe ce vor putea fi înlăturate abia atunci când cele trei Biserici ortodoxe rămase pe stilul vechi se vor hotârî şi ele să adopte calendarul îndreptat conform datelor exacte ale ştiinței astronomice, calendar folosit acum nu numai de tot restul lumii creştine, ci şi de aproape toată lumea civilizată.

Daniel Alic

Táncház – de un sfert de veac

Mişcarea de jocuri şi muzică populare „ Táncház „ a început acum 25 de ani la Budapesta, într-un cerc restrîns. Participanţii, care la început au fost consideraţi limitaţi, demodaţi sau chiar naţionalişti, au rămas fideli idealurilor lui Bartók, renăscînd astăzi o realitate plină de viaţă, pe care o descoperă noi generaţii. Cercul iubitorilor a crescut la zeci de mii, depăşind hotarele ţării.

Erupţia mişcării în anii '70 a fost o reacţie la schimbarea modului de viaţă în urbanizarea tot mai pregnantă din Ungaria.

Muzica beat şi rock pierdea din originalitate, tinerii descoperind un nou univers în cadrul táncház, unde puteau crea pe baza valorilor folclorice o actualitate. La aceasta au contribuit Martin György şi colegii săi: Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, Andrásfalvi Bertalan, cercetătători care în anii '60 au adus o notă de prospeţime prin prezentarea unor dansuri şi forme de dans folclorice abia cunoscute.

Instrumentele tehnice moderne (magnetofonul, filmul sonor, discurile), au făcut posibilă culegerea de dansuri folclorice şi muzică populară de dans.

Liberalizarea circulaţiei peste graniţe făcea posibilă documentarea la sursă, în special în Ardeal. Denumirea de táncház este de origine transilvană, în alte părţi purtînd alte denumiri (batyubál, mulatság, taposóbál etc.), şi rămas în forma cea mai curată în regiunea secuilor, unde este parte a vieţii de zi cu zi.

Dansul popular, în forma sa străveche, este purtătorul unor valori artistice şi estetice deosebite. De aceea, paşii trebuie învăţaţi în forma lor originală, după film sau chiar la faţa locului. În cazul în care dansatorul învaţă în mod corespunzător cum trebuie improvizate mişcările, numai de el depinde cum va reda această artă.

Pentru dansuri este necesară şi o muzică de o profunzime corespunzătoare şi cu un anume gust. Muzica ţigănească tradiţională sau muzica uşoară erau excluse, trebuia muzică populară tradiţională. În acest sens şi-au adus aportul doi studenţi ce urmau să devină ingineri de sunet, Sebő Ferenc şi Halmos Béla, care au participat la o tabără internaţională, unde au recunoscut importanţa muzicii populare. Ca urmare, au făcut rost de instrumentele cu care i-au captivat pe tineri, redescoperind o muzică veche, dar şi modernă cu ritm, cu virtuozităţi aparte, făcută pentru dans.

În anul 1972 Novák Ferenc şi-a dat lucrarea de diplomă din dansul secuiesc, aducînd şi dansatori la faţa locului, obţinînd un succes total. Acesta a

fost ultimul impuls de care mai era nevoie pentru a se naşte noua mişcare. Primul táncház a avut loc în ziua de 6 mai 1972, la Clubul Cărţii din piaţa Liszt Ferenc cu participarea a patru echipe de dans. Participanţii erau serviţi cu pălincă, aşa cum era tradiţia. Dansul ardelenesc din Szék nu seamănă cu nici un dans popular din alte regiuni ale Ungariei; s-a cristalizat într-o perioadă îndelungată, este variat, spectaculos, şi nu este dificil.

Soţii Nistor

În urma primului succes de răsunet, s-au organizat mai multe táncház, la care au participat şi cunoscuţii, prietenii, trecătorii de pe stradă. În urma deciziei de a permite publicului larg participarea la aceste manifestări, în 1973, mişcarea s-a amplificat. Cei mai buni dansatori erau instruiţi la Clubul Kassák, inima mişcării fiind Echipa de Dansuri Bartók.

Mişcarea s-a răspîndit şi sub forma unui „nou val" de muzică populară, cucerind pînă peste graniţe oraşe din Voivodina, Felvidék şi Ardeal.

Momentul de apogeu al mişcării a fost 1974–1975, cînd mii de tineri luau parte le ea, puterea fiind exclusă cu hotărîre de la această manifestare. La Budapesta funcţionau în paralel mai multe case táncház, unde, la unele dintre ele, se putea pătrunde numai după adevărate lupte. Prin păstrarea tradiţiilor, punerea în evidenţă a culturii populare, spiritul mişcării nu era conform cu cel al internaţionalei leniniste.

Puterea a adus mai multe acuzaţii noii mişcări. Cel mai adesea era acuzată de naţionalism, de subliniere a maghiarismului. Dar realitatea este că spiritul era cel bartokian, de la bun început erau prezente dansurile populare ale naţionalităţilor din Ungaria. Ba chiar unele grupe de dans erau specializate pe acestea; printre cele mai îndrăgite erau cele de muzică arhaică slave Vujicsics, cele greceşti Sirtos, cele ţigăneşti Kalyi Jag, apoi Ando Drom.

În 1977 Timár Sándor declară că „poate niciodată nu a existat un sentiment mai puternic de frăţie, o atitudine mai deschisă, gata de acceptarea oricărei valori". Într-un dans nicicum nu se pot deosebi unele de altele elementele româneşti sau slovace de cele maghiare, mai degrabă se poate vorbi de un caracter regional. La popoarele care trăiesc împreună nici nu poate fi altfel. Chiar unul dintre imnurile mişcării táncház, cîntecul „Le is szállnak, fel is szállnak", din Szék, era cîntat de Mark József, care era român la origine.

Relația mișcării cu politica era o problemă foarte delicată și a dat naștere la multe interpretări greșite. În a doua jumătate a anilor '70 au început să apară cărțile despre mișcare (Táncház, Nomád nemzedék, Húzzad, húzzad muzsikásom), ca și discurile de muzică, acestea din urmă într-un ritm mai încet, datorită neîncrederii editorilor că discurile de muzică populară ar putea fi profitabile.

Astăzi mișcarea pare a fi în declin, publicul cel puțin așa consideră. Nu mai este o noutate, nu mai este deosebită, a devenit ceva obișnuit. Dar să vedem ce spun statisticile: după cîțiva ani mai slabi, în 1993 mișcarea se relansează. În țară activează 31 de táncház maghiare și 25 de diverse alte naționalități (balcanice, grecești, irlandeze, țigănești, evreiești etc.), cele mai multe cu frecvență săptămînală. Sînt peste 150 de trupe de maturi și 100 trupe de copii, de dansuri populare, echipele păstrătoare ale tradițiilor sînt și ele în jur de 150–200, plus cercurile „páva", în număr de 500, care conlucrează cu ele. În cadrul táncház activează un număr de 40 de profesori de dansuri maghiare, 17 de alte naționalități, cu participarea a 25 de echipe maghiare și 20 de alte naționalități. Festivalul la care se întîlnesc echipele táncház este din 1982 cea mai atractivă manifestare de primăvară a Sălii Sporturilor budapestane. Formația Muzsikás a adus muzica populară maghiară pe podiumuri mondiale precum: Queen Elizabeth din Londra sau Theatre de la Ville din Paris.

*

Cultura de dansuri și muzică tradiționale a românilor din Ungaria are mult de mulțumit mișcării táncház. Pentru că amatorii acestei mișcări au fost aceia care – în căutarea originialității – au descoperit și au publicat valorile reprezentate pînă azi în acest domeniu de către dansatorii și muzicanții români din Micherechi și Aletea. Prin contribuția lor a intrat în circulație, în țară și în țări străine, și a fost însușită de numeroși unguri arta jocurilor și muzicii noastre. Ca o dovadă vie că și o comunitate atît de mică poate contribui în mod esențial la dezvoltarea unui domeniu cultural al țării sale...

Ana Hoțopan

Vallomásféle a néptáncosokhoz

Táncolsz, csak táncolsz. Vígan, ruganyosan, önmagadba feledkezve, koncentrálva a próbákon. Másodpercnyi pontossággal lépsz, pattansz, röppensz, majd lepontozol. Újra kezded. Arcod kipirul, apró izzadságcsöppek sorjáznak a homlokodon. Újra kezded a motívumot, elölről. Pörögsz, fordulsz, a levegőben látlak egy pillanatig, huppansz, tenyered csattan, a zene ütemére halálos pontossággal. Párod tekintetét keresed, aki veled ugyanabban a pillanatban fordul, pattan, hajlik, majd kezét nyújtja – tökéletes összhangban vagytok. Pillantása biztat:

minden rendben, veled vagyok, számíthatsz rám! Egyszerre érzitek a ritmust, a zenét, a tánc ütemét. Izzadsz, felületesen és szaporán veszed a levegőt. Ismét elölről kezded, sokszor, tízszer, húszszor, százszor – ki számolja? Inkább csak érzed, mintsem látod a többi táncost, mégis hajszálpontosan egyszerre mozdul minden izmotok, idegsejtetek, egyszerre dobban a lábatok, csattan a tenyeretek. Fergeteges az ütem, látom rajtad, hogy körülötted megszünt a világ. Számodra most csak a ritmus, a zene, a tánc létezik, s a párod tekintete, a harmónia. Patakzik rólad az izzadtság. Nem számít! Újra kezded.

Ki tudja hányadszor? Mindegy. Ismét újra kezded. Hajadból csorog a víz, már a tenyered is izzad, ingedből, pólódból csavarni lehet a vizet. Észre sem veszed. A szived majd kiugrik a helyéről, hangosan zihálva kapkodsz levegő után, nem számít. Újra kezded. Órákon, napokon, hónapokon, éveken át fáradhatatlanul próbálsz, táncolsz, mire „elkészül" a tánc. Mostmár színpadképes. Bemutatásra vártok, s ha megteremtődik az alkalom, hát minden fáradtságot elfeledsz. Mint az anya, amikor világra hozza gyermekét. Csak a csodát valósítottad meg. A legősibb csodát, a táncot választottad kedvtelésnek a magad (és mások) örömére, ezt a mindent kifejezni képes szépséget. Megszenvedsz, megkínlódsz érte!

A közönség várja a produkciódat, hiszen azért jött el az előadásra. S te újra táncolsz, mosolyogsz. Akkor is, ha dermesztő hidegben népi viseletedben, lenge blúzocskádban-ingecskédben a fagyos betonon adsz menettáncot a város lakóinak örömére, vagy 35-40 fokos melegben az olvadó aszfalton vagy a levegőtlen színpadon mutatod be folklórkincsedet, kínlódásaid szép gyümölcsét. S amikor vége a produkciódnak, hullafáradtan omolsz a legelső székre, s dobod le magadról kényelmetlen, rosszul méretezett tánccipődet, csizmádat. Mélyet lélegzel, majd lassan újra érzékeled magad körül a világot.

Mi a jutalmad? Talán a táncodban gyönyörködő közönség tapsa, talán az igen szűk marokkal mért elismerések, de –azt hiszem – legfőbb jutalmad saját örömöd, önbecsülésed. Erre is képes voltál! Becsüllek, csodállak és szeretlek, Néptáncos! Veled dobban a szivem. Mindenkor meghajtom előtted a fejemet. És azok előtt is, akiktől bármilyen elismerést kapnak, segítik, támogatják őket gyönyörű munkájukban.

Topa Sándorné
(Átvétel az Eleki Krónikából)

„Băgarea-n joc" la Cenadul Unguresc

Un rol important în viaţa fetelor din trecut, la Cenadul Unguresc, îl avea obiceiul denumit de săteni „băgarea-n joc". Una dintre condiţiile participării era ca fetele să împlinească 14-15 ani, şi alta, ca pînă la acea vîrstă să-şi însuşească dansurile locale, atît cele sîrbeşti cît şi cele româneşti. Ceea ce nu era deloc simplu, deoarece cît timp mergeau încă la şcoală le era interzis să participe la

astfel de întruniri, şi de se întîmpla totuşi să pîndească pe la ferestrele casei unde se ținea jocul, erau pîrîte la învățător şi pedepsite de acesta. Nu le rămînea, deci, decît să se întrunească în după amiezile zilelor libere la cîte o prietenă, unde, ținîndu-se două cîte două de mînă, învățau de la fetele mai mari paşii dansurilor.

Fetele cînd considerau că şi-au însuşit în prealabil îndemînarea jocurilor şi după ce au primit consimțămîntul părinților, rugau pe un văr sau pe un prieten de-al lor să le „bage-n joc". Aceasta însemna că în ziua respectivă fata îmbrăca cele mai frumoase haine, apoi aştepta ca feciorul să vină la ea acasă de unde să plece împreună la joc. Se întîmpla că feciorul nu venea pînă la casa părintească, ci îşi dădeau întîlnire într-un loc stabilit dinainte şi de acolo plecau împreună. Odată, ajunşi în fața casei unde se ținea jocul, muzicanții ieşeau în stradă şi cîntînd la vioară îi conduceau înăuntru. Aici, fata juca primul dans cu cel ce a însoțit-o. Numai după aceea puteau ceilalți feciori s-o invite la următorul şir de dans.

Vai de fata care era băgată-n joc şi i se împleteceau picioarele sau era mai împodobită decît i se cuvenea, căci feciorii, fără un pic de milă, o luau în batjocură în descîntecele lor: „Tropom tropo pă podele,/ Laşi soliția cu albele./ Seri, mîndruțo, seri în sus, /Că multe albele ai pus/ Şi pă nas nu s-o ajuns".

După acest „act de inițiere" fetei i se recunoşteau toate atributele de „fată fecioară". De exemplu, i se putea face curte. Şi în acest domeniu, fata trebuia să cunoască toate obiceiurile, deoarece feciorii aveau foarte mare grijă cum să se apropie de fetele de care erau atraşi, ca în caz de refuz să nu fie nici o supărare sau, mai grav, să nu fie luați pe „gura satului". Aşa încît niciodată nu acționau sau nu vorbeau direct, cel mult prin semne şi vorbe prin care li se subînțelegea dorința, iar fetele făceau la fel. De acum încolo, la Crăciun, printre colindători, apăreau şi cetele de feciori, la Sîn Jorj feciorii le stropeau cu apă de la fîntînă, după cum puteau primi şi obiceiul de proveniență mai nouă, serenada. Pînă cînd la primele două obiceiuri primirea cetelor de feciori era obligatorie, serenada, dată de un singur fecior (bineînțeleş, însoțit de muzicanți care cîntau melodii dulcege, îndeosebi de dragoste) putea fi şi respinsă.

Perioada de „fată mare" dura pînă la căsătorie, după care fetele intrau în rîndul femeilor, adică al nevestelor şi li se atribuiau alte obiceiuri, alte norme de viață.

Ana Hoțopan

Valori vechi şi noi

– idei pe marginea unei încercări muzicale –

Valorile culturii populare a românilor din Ungaria au rămas aproape neschimbate timp de mai multe decenii sau secole. Motivul este că nici modul de viață al oamenilor nu prea s-a transformat. Cultura noastră populară (obiceiurile, dansurile şi muzica) s-a păstrat spontan în cadrul natural al vieții oamenilor din

mediul rural. Odată cu desfiinţarea jocurilor şi a şezătorilor, acest cadru vital a dispărut. Tradiţia populară a continuat să se menţină la diferite evenimente, nunţi, botezuri şi alte sărbători familiale.

De la mijlocul anilor '60, lumea noastră românească a ieşit treptat din izolare. Oamenii şi-au găsit alte forme de distracţie, care nu mai erau legate de evenimente rare. Relaxarea nu a mai necesitat nici un pretext. La aceste noi posibilităţi au fost receptivi mai ales tinerii. Muzica preferată de ei s-a transformat mereu, pînă cînd muzica populară a rămas doar o mărturie a unei lumi de odinioară. Dar aceasta este legea vieţii. Noutatea înlocuieşte tot ce este vechi. Aproape de sfîrşitul anilor 90 muzica uşoară modernă domină în rîndul maselor, iar muzica populară a devenit pasiunea unor pături subţiri de oameni.

Vasile Ciotea din Micherechi se străduieşte să scoată muzica populară din acest rol secundar. Încearcă să îmbine muzica trecutului cu cea contemporană. Vasile se află printre puţinii tineri, care cunoaşte relativ bine cîntecele populare din satul lui.Pe acestea le consideră valori despre care ştie că în forma lor originară nu au şanse să devină preferate pentru generaţia sa.

Vasile Ciotea

„ Aceste cîntece sînt foarte melodioase şi colorate, perfect potrivite pentru a fi prelucrate într-un stil modern „ – îmi mărturisea Vasile Ciotea. Pînă în prezent pentru 11 cîntece populare a dat un „limbaj" modern. Cu ajutorul sintetizorului şi computerului foloseşte instrumente muzicale moderne, melodia din sat

devenind o piesă de discotecă, cel mai potrivit mijloc de a pătrunde în lumea tineretului. Tinerilor le plac chiar dacă nici nu prea ştiu că melodia îndrăgită de ei este un cîntec popular preferat al bunicilor. Una dintre melodiile prelucrate de Vasile este foarte preferată şi la discoteca din Şercad.

Poate mulți cred că o asemenea încercare nu poate fi altceva decît un kitsch. Alții afirmă că o piesă muzicală modernă doar atunci poate fi bună dacă are rădăcini bine definite. Care este adevărul în cazul lui Vasile Ciotea? Ar fi prea devreme să ne afirmăm. Ceea ce a început să facă este promițător şi fără precedent la românii din Ungaria. Îmi aduc aminte mereu de un exemplu poate puțin nepotrivit: hai să coborîm din podul casei dulapul vechi al bunicii pentru a-l oferi nepoților să-l aşeze în locuința lor modernă. Oare cum s-ar familiariza cu el?

Fără ca să mă abat prea mult de la subiect, merită să fie pomenit faptul că trăim într-o lume care este preocupată de actualizarea valorilor vechi. Să ne gîndim numai la încercările lui Marius Dragomir sau la succesul formației Deep Forest. Dar culmea este că la cinematografe se rulează filmul „Romeo şi Julieta" de William Shakespeare. Poate multora le pare ciudat de ce circulă Romeo cu maşină de ultimul tip şi ce caută în mîna lui un revolver? De ce nu? Întîmplarea are la bază puterea, răzbunarea, ura şi dragostea. Acestea sînt categorii şi valori eterne. Iar valoarea este actuală oricînd, doar forma ei se schimbă.

Cu aceasta se luptă şi Vasile Ciotea în lumea noastră mai restrînsă, prezentînd într-o formă nouă valorile noastre sortite altfel uitării. Bine ar fi să le cîntăm cît mai mult şi cît mai mulți.

Tiberiu Boca

Identitatea de limbă a românilor din Ungaria

(din comunicarea prezentată la Simpozionul '96
al Catedrei Române din Seghedin)

În ultimii zece ani, comunitatea românilor din ţara noastră se simte din ce în ce mai concret ameninţată de dispariţia etnică – cum ştim, printr-o asimilare spontană cu mediul unguresc. În contradicţie aparentă cu tendinţele de dispariţie, tot în acest deceniu a ajuns să-şi formeze o oarecare intelectualitate înclinată şi spre cercetări ştiinţifice. Este cu totul probabil că, tocmai datorită acestor două împrejurări, problema identităţii etnice şi de naţionalitate a devenit în ultimul timp şi la noi o preocupare intelectuală mai vie decît oricînd.

S-au scris studii, s-au ţinut prelegeri, s-au înregistrat şi reportaje filmate care, în mod direct sau indirect, au demonstrat unele trăsături istorice, sociologice, culturale, lingvistice şi de conştiinţă naţională ale identităţii româneşti din Ungaria. Dincolo de aceste forme, uneori chiar şi în discuţii libere se caută răspuns la întrebarea dacă avem un oarecare specific românesc al nostru, dacă ne putem defini şi pe bază de fapte ca o variantă a românimii din jurul Carpaţilor.

Această problematică interesantă m-a atras şi pe mine. Încă de la mijlocul anilor '80, lucrînd în colaborare cu Institutul de cercetări hungarologice, am publicat cîteva studii despre conştiinţa de naţionalitate şi de limbă maternă a românilor din Ungaria. În acestea şi în comunicările mele de atunci mi-am exprimat concluzia că dintre numeroasele particularităţi de proces istoric, de structură culturală materială şi spirituală, de limbă şi de conştiinţă, despre toate acestea – care, împreună, alcătuiesc identitatea etnică şi naţională românească din România – unele ne lipsesc pe deplin, altele în cazul nostru se prezintă diferit. Două exemple în acest sens: domeniul economic şi politic al procesului istoric ni-l trăim de multe secole în colaborare şi în stat comun cu ungurimea; atît tipologic, cît şi cantitativ, avem o bicultură românească-ungurească.

Înmulţind exemplele, ne-am convinge şi mai mult că, într-adevăr, avem o identitate deosebită de cea a confraţilor români care n-au trăit niciodată în condiţii de minoritate.

*

De data aceasta doresc să-mi expun părerea referitoare la specificul de limbă al acestei comunităţi.

Fondul lingvistic al existenţei noastre româneşti în Ungaria îl reprezintă graiurile vorbite pînă azi, într-o proporţie mai mare, ori mai mică, de către populaţia acelor cîteva localităţi care se înşiră de-a lungul graniţei cu România.

S-a demonstrat deja în mai multe lucrări lingvistice că graiurile româneşti de aici sînt continuatoare organice ale unor graiuri din cadrul dialectului crişean de dincolo de graniţă.

În ambele ţări, ele au aceleaşi caracteristici, ceea ce nu e de mirare, deoarece cei 76 de ani trecuţi de la izolarea noastră administrativă de blocul românesc crişean este o perioadă prea scurtă pentru a ne fi format alte reguli lingvistice. Pentru tema noastră, au importanţă mai ales două dintre aceste caracteristici:

1. Arhaismul latinesc şi, în general, semantic al unui mare număr de cuvinte. De ex.: „brîncă", „pogan" (om solid, puternic), „pasă (de aici)", „muiere", „inimă"(stomac, organe interioare), „junere"...; „a cota" (afară) (a privi), „cocotoare" (oglindă), „a ţîpa" (a arunca).

2. Bogăţia în cuvinte de origine maghiare, de ex.: „iagă", „ocoş", „bolund", „dărab"...

Menţionăm faptul binecunoscut că la noi, numărul cuvintelor este şi mai mare.

În privinţa tipurilor de fenomene caracteristice nu ne deosebim de crişenii de dincolo, nici dacă am lua în considerare şi faptele fonetice sau gramaticale.

Deosebirile care constituie specificul nostru regional de limbă le găsim în **dinamica graiurilor** noastre, mai concret: în direcţia evoluţiei lor.

Pe teritoriul României, graiurile crişene – ca şi, de altfel, oricare altele – evoluează după legile normale ale variantelor teritoriale, adică **spre** contopirea cu **varianta literară vorbită** a limbii, preluînd din ce mai multe cuvinte şi forme din ea. De ex., în valea Crişului Negru se pot înregistra următoarele cazuri de trecere de la cuvintele tradiţionale la cele literare: „sabău"-croitor, „bumb"-nasture, „clop"- pălărie, „jeb"- buzunar, „tintă"- cerneală. La noi, după 1920, din lipsa unui mediu propriu-zis de limbă română literară, procesul de dezvoltare românească a graiurilor s-a blocat total. Chiar şi vocabularul lor a rămas în întregime acela pe care l-au avut în secolul trecut.

Luînd în considerare că graiurile din zona izolată a Crişurilor au fost şi înainte de 1920 prea puţin atinse de influenţele culturii moderne şi, astfel, de cele ale limbii literare, se înţelege de ce la noi aceste graiuri, conservate pînă azi în starea lor veche, au **un aspect arhaic şi mai concentrat.** (Pentru care, auzind cum se vorbeşte în satele noastre, celebrul lingvist Iorgu Iordan a exclamat: „Domnilor, aceasta-i limba lui Neculce!")

În lipsa unui mediu cultural bazat pe limba română literară, dar sub presiunea inevitabilă a limbii maghiare (în părţile crişene: o variantă ungurească foarte apropiată de limba literară familiară, standard), vorbitorii graiurilor noastre şi-au dezvoltat mijloacele de exprimare numai prin împrumut din limba maghiară. Împrumutul a devenit şi mai direct decît înainte de 1920. Pînă atunci încă funcţiona reflexul de derivare al graiurilor şi se întîmpla uşor ca din cuvîntul unguresc să se formeze altul prin derivare cu sufix românesc. De ex.: „jendar"-„jendărie". Apoi, însă, a încetat şi derivarea, prin urmare, toţi termenii necesari

au fost şi sînt preluaţi gata din maghiară, de ex., „render"→„rendőrség" (singura modelare: accentul).

Aşadar, la nivelul graiurilor specificul identităţii noastre de limbă constă în: arhaismul concentrat, datorat întreruperii din 1920 a evoluţiei lor de tip românesc + sursa de limbă maghiară a dezvoltării vocabularului.

Dacă – aşa cum spuneam adineaori – în condiţiile noastre de minoritate română în Ungaria n-a existat un adevărat mediu de limbă română literară care să atragă graiurile spre dezvoltarea din surse româneşti, aceasta nu înseamnă că la noi varianta cultă a limbii române ar fi lipsit vreodată cu desăvîrşire.

Ca în toate ţinuturile locuite de români, şi aici, limba literară s-a răspîndit întîi în forma ei timpurie, reprezentată de Biblie. Bazîndu-se pe multe elemente regionale, această formă literară a fost totdeauna relativ uşor înţeleasă de cititorii educaţi numai în graiurile locale. Interpretările de text biblic obişnuite în cadrul slujbelor bisericeşti şi în cel al adunărilor la ostaşii domnului, la baptişti şi, mai nou, la penticostali au fost şi sînt, din punct de vedere lingvistic, ca nişte „cursuri" de cultivare a limbii.

Fiind însă de tip scris şi legate strîns de o atmosferă sacră, cunoştinţele noi de limbă, însuşite în felul acesta au fost considerate şi tratate de către creştini ca nişte elemente ale unui stil special, sărbătoresc, aplicabil numai în situaţii de comunicare din cadrul vieţii religioase. Astfel, limba literară biblică n-a deschis pentru graiurile locale o perspectivă de dezvoltare. Cele două variante de limbă au funcţionat doar printr-un paralelism foarte strict al două stiluri. Spre exemplu: pînă cînd la adunarea creştină vorbitorii ştiu că se cuvine să se exprime în stilul Bibliei – de pildă că „Moise spunea:... oricine săvîrşeşte o nedreptate este o urîciune înaintea Domnului"-, acasă se folosesc şi pe mai departe de forme ca „Moisă", „spun'ę", „uaricin'e face o năd'ireptat'e" ş.a.m.d.

În comparaţie cu majoritatea comunităţilor româneşti din lume, la noi limba literară modernă nu este o variantă băştinaşă, formată şi prin contribuţie proprie sau introdusă încă din secolul trecut, printr-un proces spontan de răspîndire între populaţie a cunoştinţelor culte. (Aşa cum este cazul în România, în Moldova basarabică, în Bucovina au în Banatul iugoslav.)

În cazul nostru, apariţia limbii literare într-o oarecare proporţie de masă s-a datorat mai mult unor concepţii şi măsuri politice – ale politicii pentru minorităţi a statului ungar – şi nu necesităţilor firesti de exprimare ale populaţiei române. (Din timp ce această populaţie era, în general, foarte săracă şi lipsită de o cultură românească mai pretenţioasă, necesităţile de acest fel nici nu erau motivate. Cade sub o oarecare excepţie situaţia românilor din Giula, Bătania şi Cenadul Unguresc, unde, în trecut, învăţămîntul românesc era mai deplin, extins la mai multe clase generale decît în localităţile bichişene şi, mai ales, în cele bihorene, iar populaţia întreţinea relaţii familiale şi şcolare cu lumea bănăţeană mai bogată economic şi mai avansată şi în privinţa limbii). Întîi (de la 1946 încoace) a devenit limbă de lucru a şcolilor de naţionalitate, apoi s-a aplicat treptat şi în

activitatea altor instituţii publice ale minorităţii noastre: în cea a forurilor de conducere politică şi culturală, în cea a presei de tot felul şi în altele.

Dacă vrem, apariţia limbii române literare la noi în felul acesta, deci numai printr-un mecanism administrativ, este şi ea un specific de limbă al nostru. (Fenomen asemănător găsim la aromâni, unde, ca şi la noi, terenul lingvistic local nu a fost pregătit pentru primirea limbii literare.)

Dovadă că şi la noi limba literară s-a introdus în condiţii de teren nepregătit: primii dascăli care ne-au predat în această variantă de limbă ne-au fost ungurii, mai rar românii, stabiliţi aici din România.

Nu numai condiţiile de limbă nu erau date pentru încadrarea organică a limbii literare în viaţa românininii de aici, dar a lipsit şi o concepţie bine gîndită, deoarece nu aveam o intelectualitate propriu-zisă. (Aceasta era reprezentată doar de cîţivă popi şi dascăli.)

Lipsa ei s-a dovedit cel mai expresiv în învăţămînt, cadrul principal de educaţie lingvistică. Aici limba literară a fost aplicată imediat ca limbă de predare, deci ca **mijloc de transmitere a cunoştinţelor** de gramatică, de literatură, de chimie, de biologie etc., pentru elevi care pînă atunci nu aveau decît maximum cunoştinţe de grai (unii duceau mare lipsă şi de acestea).

În termeni de lingvistică am zice că şcoala a promovat imediat şi în mod exclusiv **stilurile de specialitate** („technico-ştiinţifice"), fără să acorde atenţie întîi – sau cel puţin paralel – **stilului de conservaţie cultă,** care este tocmai baza vie a oricărui stil de specialitate. Culmea era însă că şcoala pretindea de la elevi cerinţe în direcţia ambelor variante de limbă, se cerea ca elevii să ştie lecţia de istorie sau altă specialitate într-o română literară şi tot la acest nivel de limbă să converseze în timpul liber.

Contradicţia acestei situaţii s-a dovedit şi în structura cunoştinţelor de limbă. Un exemplu din amintirile mele personale: pînă la bacalaureat ştiam să folosesc la nivel de deprindere cuvinte şi construcţii ca „exploatare", „exprimă", „este o parte de vorbire flexibilă," „s-a inspirat din folclor" etc., dar nu cunoşteam altele, mai practice, mai de toate zilele, ca, de exemplu: „conductor (de tren)", „care-i scorul?", „cine a cîştigat?", „a face plajă".

Nu-i de mirare că multă vreme limba română literară a rămas la noi închisă într-un **stil special,** aplicat numai în cadrul şcolii, mai ales, la ore. (Într-o proporţie mai mică: în publicaţiile de presă şi la şedinţele obşteşti.) În afara acestui cadru dominau graiurile sau limba maghiară.

Din punctul de vedere al evoluţiei noastre lingvistice este important să subliniem că nicioadtă nu s-a stabilit o legătură organică între limba literară însuşită de vorbitori (de unii într-o măsură mai mare, de alţii într-una mai mică) la şcoală şi între graiurile lor de acasă. Cunoştinţele de limbă literară n-au fost aplicate de ei (nici în măsura posibilă) acasă şi astfel ele **n-au servit la dezvoltare graiurilor,** aşa cum ar fi fost necesar.

Abţinerea generală a vorbitorilor de grai de la aplicarea elementelor de limbă literară se explică prin mai mulţi factori.

Psihic: Distanța mare dintre graiul lor și varianta literară a limbii române le creează inhibiții. (De „distanța existentă între norma literară și uzul graiului", ca de niște „contradicții" dintre cele două sisteme ține seamă și literatura lingvistică.)

Sociologic: Tradiția românească din Ungaria consideră limba literară un **fenomen domnesc** și strîns legat de viața românească din România, conștiința de „limbă maternă" a oamenilor reducîndu-se la graiul lor local. Prin urmare, cel care ar introduce termeni și forme literare în graiul lui s-ar manifesta prea „domnos". Or, știm bine, acomodarea lingvistică la mediul social în care comunicăm este o cerință tot atît de importantă ca oricare.

Pentru ieșirea limbii literare dintre zidurile școlilor și pentru o oarecare generalizare socială a ei, a trebuit să se creeze cel puțin două condiții: 1.) să se învețe stilul literar de conversație (limbajul literar mediu numit și limbajul standard sau limba literară curentă), 2.) să se creeze o pătură de intelectuali români profesioniști ca purtătoare a acestui stil și ca model de limbă pentru vorbitorii educați numai în graiul locul. Aceste condiții au început să se schițeze cam din anii 1970: la școli s-au introdus ore de conversație și materiale auxiliare potrivite; s-au diferențiat activitățile intelectuale de tip românesc: pe lîngă profesori au crescut dintre noi și ziariști, autori de manuale, funcționari, creatori etc.

Pentru ambele condiții a avut importanță și intensificarea relațiilor personale și instituționale cu România, contactul tot mai frecvent cu stilul de conversație cultă de acolo.

În ce măsura a prins la noi rădăcini varianta de conversație cultă („standard, medie" etc.) a limbii române literare?

Unii colegi sînt de părerea că avem deja și noi o astfel de variantă. Se mai afirmă chiar și că am reprezenta o „variantă ungară" a acestui stil de vorbire românească (V. Iancu).

Eu am ajuns la concluzia că pînă acum ne-am însușit și aplicăm doar unele elemente ale variantei „standard", dar ca structură completă ea încă nu se manifestă nici la acea pătură de intelectuali care se folosește de limba literară în cele mai variante situații de comunicare.

În momentul actual, despre vorbirea intelectualității noastre se pot constata următoarele generalități:

1. Vocabularul aplicat provine tot mai mult din stilul de conversație (limbajul standard); ne lipsesc în proporție gravă românismele. Pe acestea le înlocuim cu expresiile luate din graiul satului natal (ca de exemplu: „să țîpă ca musca în zăr", „să dădă la învățătură", „îi lovit cu leoca"), ori din maghiară (cum zice ungurul: „Kutyából nem lesz szalonna" etc.).

2. Pronunția se caracterizează prin lipsa de diferențiere între regulile stilului familiar și ale celui pretențios. (De pildă, se consideră că și în cele mai simple situații de comunicare trebuie rostit neapărat articolul hotărît: „domnul", „satul"...).

3. În domeniul gramaticii, se observă dominaţia formelor de limbă scrisă (ale stilurilor specializate, profesionale) şi în situaţiile de comunicare orală, simplă. De exemplu: se folosesc cu exclusivitate formele de viitor cu „voi...", „vei..." ale verbelor.
4. Pînă în prezent, varianta literară a rămas la noi doar o limbă de lucru, nu este o limbă cu adevărat „vie", deoarece vorbitorii nu gîndesc în ea şi nu o moştenesc în familie. Este aplicată cu o frecvenţă foarte scăzută (datorită şi condiţiilor sociale de minoritate) şi într-un cerc intelectual restrîns.

*

Concluzia care se poate desprinde din faptele de mai sus nu poate fi decît că, din punctul de vedere al limbii, românii din Ungaria sînt într-o stare care ameninţă puternic identitatea lor românească. Fiind pe cale de dispariţie, graiurile îşi îndeplinesc tot mai puţin funcţia de limbă maternă, iar limba literară care – în principiu – ar trebui să preia această funcţie (încă) nu a prins adevărate rădăcini. Cheia problemei este cunoaşterea şi răspîndirea slăbuţă a limbii literare de conversaţie. În felul acesta nu avem nici o variantă de limbă română care în viaţa noastră de toate zilele să ţină concurenţă limbii maghiare.

Mihai Cozma

60 de ani de la naşterea lui Lucian Magdu

Lucian Magdu
(1937–1968)

Cel mai bun cunoscător al poeziei lui Lucian Magdu este, probabil, excelentul traducător Constantin Olariu. Este important, deci, să fim receptivi la ceea ce spune despre poetul nostru. Într-o scrisoare din 23 iunie 1993, C. Olariu afirmă că poetul bătănian este *„considerat, pe bună dreptate, cel mai de seamă poet român din Ungaria, în ciuda paradoxului că a scris în limba maghiară"*. Traducătorul bucureştean, unul dintre cei mai cunoscuţi tălmăcitori din maghiară în română, scrie în aceeaşi scrisoare: *„Am aflat cu sinceră bucurie de dezvelirea unei plăci comemorative la casa memorială* (natală – n. n.) *a poetului Lucian Magdu şi de întemeierea unei societăţi culturale ce poartă numele defunctului poet* (Fundaţia „ Lucian Magdu" din Bătania – n. n.), *acolo în satul său natal, la Bătania. Dar în acelaşi timp mă încearcă şi mîhnirea că suflarea românească din acele frumoase meleaguri nu are încă la îndemînă o bună parte din opera poetică a lui Lucian Magdu nici în limba maghiară, nici în limba română – şi cu atît mai dureros cu cît le-ar fi putut avea astăzi şi într-o ediţie bilingvă destul de amplă."*

Epistola cărturarului român conţine cîteva date de o reală semnificaţie de istorie literară, ca, de exemplu, împrejurările în care a apărut la românii din Ungaria prima culegere de creaţii beletristice şi studii literare de după cel de-al doilea război mondial. *„...Preşedintele nostru de atunci* (este vorba despre Uniunea Scriitorilor din România – n. n.), *marele scriitor Zaharia Stancu,* mărturiseşte C. Olariu, *dăduse curs unei rugăminţi înfăţişate de scriitorii români din Ungaria de a-i ajuta la completarea unui volum în proiect:* **Muguri.** *Atunci am realizat, la solicitarea preşedintelui, primele traduceri din lirica lui Lucian*

Magdu, apărută mai tîrziu în volumul amintit". În **Muguri** (Scrieri ale autorilor români din Ungaria, 1973, redactor Petru Silaghi), apar, în traducerea lui C. Olariu, următoarele poezii: **Epistola de la Capua, Cîntec, Către poet, Preludiu.** Foarte prețioase sînt și informațiile cu privire la contextul în care a apărut volumul de poezii **Confesiune** (Editura „Dunărea" – Editura Didactică, Budapesta, 1991), culegerea cea mai amplă de pînă acum din lirica lui Magdu. Ideea de a publica o selecție mai întinsă din poezia lui L. Magdu apare la Editura Didactică (Tankönyvkiadó) din Capitala Ungariei prin anii '80. Cu prilejul unei călătorii la Budapesta, spune traducătorul volumului **Confesiuni** (ilustrat de creațiile de o excepțională expresivitate ale pictoriței Gabriela Mészáros), *„am obținut o dactilogramă conținînd toată sau aproape toată lirica răposatului poet Lucian Magdu, pe care am luat-o cu toate riscurile de atunci la București. Apoi, după o muncă de aproape șase ani încheiați , am izbutit să tălmăcesc cam două mii de versuri din lirica lui Lucian Magdu, pentru a fi publicată sub egida editurii budapestane de care am mai amintit."*

Din acest număr impresionant de versuri, în **Confesiune,** au apărut 53 de poezii, ceea ce înseamnă că cca.o treime din poeziile primului poet modern al românilor din Ungaria (de azi) nu este încă cunoscută. Evident, românii de aici care nu și-au pierdut conștiința propriilor valori ar trebui să fie capabili de un efort care ar duce la izbîndă publicarea integrală a poeziei confratelui nostru.

Adevărul este că nu numai poezia fiului preotului Ioan Mągdu din Bătania nu este îndeajuns cunoscută, ci nici biografia și „lumea din care a venit", care în **Pe urma străbunilor** este evocată în cadențe tărăgănate și expresii dîrze sau melancolice:

Șirul strămoșilor, tăcut și lung:
străbuni,
eroi uciși în lupte, de săgeată,
ori căsăpiți de spadă...
Bărbați ca piatra!
Barzi
cîntăreți din liră
ori din cobză...

Ștefan Crâsta are dreptate cînd, în **Lucian Magdu omul și artistul (Lumina,** '90–93, p. 28.), afirmă fără doar și poate*: „Prin rîndurile de față vreau să evoc amintirea unui om de cultură cu o activitate multilaterală și bogată. Fac acest lucru cu intenția de a populariza patrimoniul spiritual al unui creator deosebit de valoros al neamului nostru, pentru că sînt convins că noi, românii din această țară nu sîntem conștienți de valorile noastre proprii și nu le cunoaștem la un nivel satisfăcător".* Asta este explicația strădaniei lui Șt. Crâsta de a reconstitui cele mai importante momente ale vieții tragice a poetului, medicului și regizorului de filme Lucian Evorian Gheorghe Magdu. Citatul din articolul lui Șt. Crâsta ne atrage atenția asupra obligației pe care o avem față de moștenirea culturală. În acest context, trebuie să constatăm, cu regret și părere de rău, că

viaţa lui Lucian Magdu nu este cercetată cu dragostea pe care o merită. Iar cît priveşte „cele două mii de versuri", la care se referă C. Olariu, sînt, să sperăm, în posesiunea familiei, aşteptîndu-şi traducătorul şi generosul redactor care să ne ofere o ediţie critică şi bilingvă. Repet: bilingvă... Bilingvă, deoarece L. Magdu este, prin subiectul, mesajul ritmul şi ornamentaţia stilistică, am spune, a priori prin entitatea ei un poet eminamente român, care – datorită unor factori exteriori – a scris, cu cîteva excepţii, în limba maghiară, cum tot în maghiară şi-a compus, pe vremuri, primele nuvele, în cazarma din Giula, Liviu Rebreanu. Lucian Magdu, însă, nu a avut unde şi cum să „dezerteze", „aici s-a născut, aici **trebuia** să moară", aici, într-un mediu străin de limbă, trebuia să scrie în limba maghiară pentru că **dorea** să fie citit şi înţeles. L. Magdu vorbea nu un grai, ci o variantă aleasă a limbii române, publicîndu-si poeziile de debut, în această limbă, între anii 1955–1957, cînd trăia în mediu românesc, în ziarul giulan **Libertatea noastră** şi suplimentul ei **Vocea tineretului.**

Anii petrecuţi la Seghedin (1957–1963) constituie pentru poet **un nou şi un alt debut,** căci alta este şi ambianţa spirituală şi, înainte de toate, altele sînt posibilităţile de afirmare şi încercare a talentului şi sensibilităţii sale exacerbate. Este, fără îndoială, cea mai fertilă etapă a vieţii sale. Posibilităţile de lansare şi apariţie mai frecvente, în publicaţii, periodici de prestigiu, îi deschid noi perspective. Este perioada maturităţii sale poetice, a consacrării ca poet, dar şi a mutaţiei lingvistice. Cei care sînt tentaţi să răstălmăcească această schimbare dictată de împrejurări în scopuri tendenţioase, interpretînd-o ca o „trădare" sau ca o posibilă demonstraţie de deznaţionalizare, se situează pe poziţii anacronice. Concepţia după care „ nu a scris în limba română, nu e poet român", nu poate fi susţinută. În această ordine de idei, merită toată atenţia constatarea întru totul justă a profesoarei Lucreţia Şipoş, după care autorul **„Fanteziei române"** este „poet de expresie bilingvă", dar „poet român" (Poezia lui Lucian Magdu, **Noi,** nr. 19/1996. p. 6).

Despre L. Magdu s-a scris şi vorbit de obicei cu prilejul unor manifestări festive. În ultimul timp, datorită profesoarei Lucreţia Şipoş, a fost adusă în discuţie şi supusă unor comentarii profesionale şi creaţia lirică, de la universul copilăriei, lirica iubirii şi evocarea strămoşilor, pînă la poezia de reflecţie. Analiza poeziei lui L. Magdu, cum reiese şi din studiul la care ne referim, este o necesară şi utilă iniţiere în laboratorul poetului, mai ales pentru tineretul studios şi cititorii avizaţi, precum şi o jalonare a contextului social şi intelectual în care a luat naştere această poezie, precum şi cu o situare în epocă a creaţiei poetice a lui L. Magdu, cu fixarea locului ei în literaturile maghiară şi română, cu interferenţele poetice importante, mai ales, pentru cercetătorii literaturii comparate.

Viaţa trăită cu alerteţe s-a consumat de timpuriu. S-a născut la 23 aprilie 1937 şi şi-a pus căpat vieţii la 14 mai 1968. S-a născut şi a murit primăvara... A trăit 31 de ani.

Redăm, de data aceasta, două din poeziile scrise şi publicate în limba română, cînd era elev de liceu.

Gh. Petruşan

Mărturisire

I.
Nu-i mult de cînd uram eu versul
Şi acum îl idealizez.
El m-a-nvăţat iubirea, ura,
Să scriu frumos şi să visez.

II.
Pe om cuvîntu-l face om,
Cuvîntul poate da putere,
De aceea-mi cizelez cuvîntul
L'îmbrac în haina ce se cere.

III.
Să ştiu crea, asta mi-e scopul,
În gînd am depus jurămînt,
Credinţa, mintea şi voinţa
M-or ajuta să ajung ce sînt.

IV.
Cuvîntul meu va fi unealta
Uciderii sau vindecării
O! Poezie, zări eterne
Deschide-mi calea nemuririi!

(Vocea tineretului,
23 decembrie 1955)

Noaptea de vară

I.
Pluteşte povară
De balsam răpitor
Sub un cer vrăjitor
E noapte de vară.

II.
Cu spate înstelat
Curge cu murmure
Rîu în albie
Ce-n glie a săpat.

III.
Zumzet de batoză
Furişîndu-se-n sat
Moţăie încîntat -
Ascuns sub o lozâ.

IV.
Lumea s-a împăcat
De şoapte blajine
Se las visuri line
Pe satul fermecat.

V.
Al nopţii tainic cînt
Tremură pe coarde,
Casele par moarte,
Nu mişcă nici un vînt...

(Vocea tineretului,
1 iunie 1956)

Poezii inedite de Maria Berényi

Împovărată de gînduri, de ani,
de-atîta dor după mamă
îmi pare drumul mohorît şi lung
remuşcarea-mi risipeşte
sufletul pustiu
antenele din mine au împietrit
lacrimi mari mă prind de gît
inima-mi e năpădită de tristeţe
inele de tăcere îmi cad pe gură
pînă la gît stau îngropată-n amintire

Nu pot pleca şi nu pot să rămîn

Eu stau şi azi la început de drum
în jurul meu doar pulbere şi scrum
nu pot pleca şi nu pot să rămîn
cum să aleg între două direcţii,
între două dorinţe
sînt condamnată la neputinţă
cu ochii injectaţi de ceaţă
privesc nostalgic spre necunoscut

Rătăciţi

Cînd avem vrere, nu avem curaj
şi cînd avem curaj, e prea tîrziu
chiar de sîntem aproape
totuşi sîntem departe
ne ridicăm privirile unii spre alţii
rătăciţi ne apropiem şi ne îndepărtăm

Paşii mi-s mai gînditori

nici somn, nici vis, nici real
mi se duc zilele, anii
paşii mi-s mai gînditori
merg spre Castelul Amintirii
îmi duc tinereţea defunctă pe umeri
mă caut în ochii copiilor
cuvinte natale
mă cheamă-n şoaptă
stau la marginea drumului
părăsită sau părăsindu-i pe alţii

George Irimiaş

Amînare

Frumoasa mea a mai trecut un veac
Şi bănuiesc pe undeva sfială
Căci unde-s altfel hainele de gală
Mănuşile şi ghetele de lac?

Va fi un drum mai lung decît ni-e strada
E lucru cert, s-a dovedit cu probe
Doamna saşie îmbrăcată-n tobe
În zaţul ceştii l-a întins cu laba

Ne vom lăţi ca două paseri grele
Vaporul sigur are să se-înece
Prin cartieru-acela nu vor trece
Decît frumoşi în pantaloni de piele

Grăbeşte-te cît încă mai e toamnă
Şi nu-mi spui domn, şi nu-ţi spun încă doamnă.

Joc

Hai să ne jucăm în şopronul bunicii
E acolo o tiparniţă veche
Cu care o să-ţi tipăresc pe sîni
Cîntecele stranii şi desuete

Coapsele vor fi pline de anunţuri
Nu vînd nimic, cumpăr nimic
În talpă o să tipărim poşta redacţiei:
„E noapte. Bate vîntul. Şi e frig."

Grafica o vom tatua pe omoplaţii mei
ancore, sirene inimi ucise
Spre seară vom ieşi la plimbare
Frumoşi ca două cărţi interzise.

Remember

Lady Mary, mi te aduc aminte
La Dublin era toamnă şi inventam cuvinte
Noaptea spălam closete, în zori dormeam sub poduri
Ca două animale bolnave de exoduri
Ne povesteam atunci castelele uitate
Pe o castană coaptă mi le vindeai pe toate
La Dublin era toamnă şi inventam cuvinte
Îmi amintesc beţia cînd ţi-ai vîndut un dinte
de aur, Doamne mare, ce-am mai băut pe chei
Am fost atunci şi-n Londra şi ne-am uitat la ei
Azi nu ai nici un dinte,
ţi i-ai vîndut pe-un penny,
la radio se-anunţă-nrăutăţirea vremii
Din cînd în cînd te-mbraci cu rochia de seară
docherii vin la noi şi rîd de mă-nfioară
mi te-amintesc odată: te-ai oferit pe-o şapcă
te-au pălmuit cu toţii şi te-au legat de-o barcă
abia peste trei zile cînd te-ai întors la hale
te-am văzut tunsă, cheală, cu-o floare între şale.
Acum zîmbeşti mînzeşte la molii şi la doliu
le-am oferit pantofii să mergi la sanatoriu.
Aud că ţi-e mai bine, doctorii-ţi dau mîncare
la Dublin este toamnă şi pute a ninsoare...

Repere ale pamfletului românesc

I. O punere în temă. Deşi dispunem de o bogată tradiţie a pamfletului românesc, atât în registrul manifestării sale orale, cât şi în cel al literaturii scrise, nu dispunem încă de un studiu temeinic asupra acestui gen de literatură, asupra structurii modalităţilor şi finalităţilor sale. Critica şi istoria literară românească subsumează pamfletul fie modului satiric (Marian Popa, în **Comicologia** – 1975), fie segmentului de „literatură de frontieră" (Silvian Iosifescu, **Literatura de frontieră,** 1971; Ion Vlad, **Aventura formelor,** 1996). **Dicţionarul de termeni literari** (1966) al Academiei încadrează pamfletul într-o „specie literară satirică, plină de violenţă având un caracter ocazional" (p. 314), reducîndu-i-se mult valoarea literară intrinsecă. În plus, nici nu beneficiem de o antologie la obiect a pamfletului literar românesc, cel mult fiind asimilat în genul mai larg cuprinzător al satirei, cum procedează Virgiliu Ene în antologia **Satira în literatura română.**

Există o indecizie şi în ce priveşte biografia termenului. Două sunt ipotezele etimologice: una care revendică pamfletul printr-o deformare lingvistică, alterarea numelui propriu din titlul unei comedii latine din secolul XII, **Pamphilus seu de Amore** (Pamphilus sau despre Amor), care a dus la cuvântul englez **pamphilet** apoi **pamphlet,** iar de aici a intrat în franceză ca derivat, în secolul al XVIII-lea. Este întâlnit prima dată la Voltaire, la 1790 desemnând pe autorul de pamflete, **pamphleteer.** Termenul este admis de Academia franceză la 1762, cu sensul de scriere volantă de dimensiuni reduse (în **Encyclopedie du bon francais,** tom III, Ed. de Trevisse, 1972, p. 1828).

A doua ipoteză este o hiperetimologie greacă, pornind de la elementele cuvântului compus, ale căror sensuri ar răspunde scopului şi funcţiilor pamfletului. Cuvântul grecesc, **pamphlectos,** folosit de Sofocle şi Atena este compus din două părţi, pan = **totul** şi **phlégô** = a arde. Pamfletul ar fi, cel „care arde totul" (după Saint Laurent, **Dictionaire encyclopedique usuel,** 1970), o creaţie cu efecte incendiare. Instrumentele româneşti au reţinut doar prima ipoteză a etimologiei cuvîntului **pamflet.**

Pe teren românesc, la 1830 cînd se puneau bazele limbii şi când apar primele consistente iniţiative în editarea de dicţionare de uz naţional, termenul de pamflet nu este înregistrat, după cum nici forma ca atare nu este practicată pe scară largă, care să impună şi cuvântul-titlu de dicţionar. Bariţiu, Asachi, Heliade Rădulescu, Bolliac, Bălcescu, Ionică Tăutu, Iordache Golescu folosesc termeni conecşi, perifrastici, de tipul „calomnii", „scrieri atingătoare", „scrieri mincinoase", „defăimătoare". Prima oară termenul **pamflet** apare într-un dicţionar editat la Iaşi, la 1851, **Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeleş** de Stamati Theodor. Primul scriitor care foloseşte cuvântul este Nicolae Bălcescu, într-o scrisoare adresată lui C. A. Rosetti, la 6 noiembrie 1851 (cf. Nicolae Bălcescu, Opere IV, Ed. Academiei, 1964, p. 385), „spune-mi ce o să ziceţi mai mult decât ceea ce ai zis tu în acel **pamflet**"). La 1852 cuvântul este deja în uzul scriitorilor, cu accepţia de „scriere subversivă", vizând persoane din realitatea imediată. Vasile Alecsandri îi scrie lui Bălcescu pricina pentru care a fost amânată apariţia **României literare,** bucata **Răzvan-Vodă** socotită de Ştirbei drept un pamflet antidinastic: „Una din rezoanele pentru care mi-a fost in hic gazeta a fost articolul tău **Răzvan-Vodă,** carele, fiindcă a fost scris de tine, s-a socotit de către omul Stirbey ca un pamflet împotriva lui. Viaţa ţigănească a acelui nenorocit domn a atins ambiţia stăpânitorului Tării Româneşti" (apud, I. Hangiu, **Dicţionarul presei româneşti,** 1987, p. 295)

Dacă în Franţa anului 1830 ne aflăm într-o tradiţie de un secol de practicare a genului, în spaţiul românesc, pamfletul începe cu Ionică Tăutu, cu discursurile sale către boieri şi domni, „Scrisoarea unui boier Moldovean" (1821) şi cu comedia pamfletară a lui Iordache Golescu, **Starea Ţării Rumâneşti în zilele Măriei Sale Ioan Caragea Voievod** (1818) şi cu pamfletul rimat, pe structura unui dialog iluminist, al lui Bălăcescu, **Fă-mă, tată, să-ţi seamăn** (1838). De

semnalat că Alecu Russo face la 1855 cea dintâi abordare comparată a pamfletului lui Ionică Tăutu şi al contemporanului său francez, Paul-Louis Courier (în **Amintiri,** din **România literară,** 1855). Cauzele întîrzierii afirmării genului pamfletar ar fi următoarele: a) apariţia presei abia după 1830 (**Curierul Românesc,** 1829, **Albina românească,** 1829, **Gazeta de Transilvania,** 1831). În Europa, primele jurnale apar în prima decadă a secolului al XVII-lea; 1609, în Germania, **Aviso,** 1631, în Franţa, **La gazette,** în Anglia, la 1655, **London Gazette,** la Madrid, **Gaceta,** la 1661); b) constituirea structurilor politice ale Statului modern abia după 1821, iar a partidelor politice şi a unei ideologii abia după 1866, când se conturează un curent de opoziţie, susţinut de prima generaţie de scriitori paşoptişti (Heliade, Bălcescu, Bolliac, Alecsandri, Ion Ghica, Bolintineanu); c) constituirea unui grup compact de **scriitori politici,** cu vocaţie militantă, radicalitate, contestare. Scriitorul paşoptist este şi politician şi publicist înfocat şi scriitor de beletristică. De aici decurg şi vârstele pamfletului românesc, care distribuie literatura pamfletară după marile mutaţii survenite în viaţa politică şi socială a ţării. Ele se pot structura astfel:

1. Faza prepaşoptistă (1800–1840), care cuprinde texte eterogene cu accente pamfletare, de tipul epistolelor literare, fiziologiilor (Bolintineanu, Mumuleanu, Kogălniceanu), satire sociale, politice (A. Pan, D. Ralet, I. Catina), discursuri circulând sub forma rapidă de broşuri (Bolintineanu, Ionică Tăutu).

2. Faza paşoptismului (1840–1850) care afirmă pamfletul ca structură şi finalitate distinctă de satiră. Acum apar pamfletele publicistice ale lui Heliade Rădulescu **(Ciocoi şi boieri, Domnul Sarsailă autorul, Cuconu Drăgan, Cucoana Drăgana, Oraţie funebră, Ingratul),** ale lui Bolliac **(Mozaicul social, Acţiunea şi reacţiunea, Mozaicul coaliţiunii),** ale lui Kogălniceanu **(Crezul moldovenilor, Noul acatist al marelui voievod, Mihail Grigorie Sturdza),** pamfletele rimate ale lui N.T.–Orăşanu.

3. Faza polemicilor şi presei partinice (1850–1900), cea mai fecundă din scrisul publicistic şi polemica oratorică. Scrieri politice de Haşdeu, articolele lui Eminescu la **Timpul,** pamfletele lui Anton Bacalbaşa din periodicul **Moş Teacă,** cronicile parlamentare, fanteziile satirice, alegorice ale lui Caragiale din **Moftul român** şi **Claponul** (câteva titluri de pamflete politice, **Caradale şi budalale, Rărunchii naţiunii, Tocsin şi toxice**). Mutaţia esenţială a acestei perioade o constituie profesionalizarea scrisului şi publicisticii româneşti, impunerea unui stil jurnalistic. Este şi faza când pamfletul îşi alimentează substanţa atât dinspre ziaristică cât şi dinspre oratorie şi polemică (discuţiile dintre conservatori-liberali, discursurile din Parlament, din campaniile electorale ori din sălile de tribunal).

4. Faza moderaţiei şi a pamfletului cultural (1900–1918), când presa, politica, oratoria, îşi concentrează subiectele pe probleme majore ale culturii (şcoală, literatură, religie, regăsirea izvoarelor). Un condei polemic, cum e Nicolae Iorga, întreţine pamfletul cultural pe direcţia unei polemici intelectuale.

5. Perioada interbelică (1920–1940) este cea mai explozivă în producţia de pamflete de certă valoare literară. Pamfletul se diversifică, se teoretizează chiar

de pamfletari, îşi ia ca aliat şi critica literară, multiplică formele de reprezentare. După Lovinescu, putem vorbi de „pamflet de idei" (Iorga) şi „pamflet de cuvinte" (Arghezi), după Şerban Cioculescu, Tudor Vianu, putem vorbi de un specific al acestei faze, o „literatură pamfletară", care inundă şi toate celelalte forme de comunicare (romanul, eseul, jurnalul, memoriile). Călinescu, P. Zarifopol, Goga, Arghezi, Vinea, Cocea, Iorga reprezintă un eşantion de vârf al pamfletului cu virtuţi literare. Temele comune, locurile comune pentru pamfletul interbelic sunt politica, religia (ierarhia ecleziastică), tronul, guvernul, instituţiile publice (şcoala, cultura, justiţia, administraţia). În ce priveşte formele pamfletului din această fază, inovaţiile sunt remarcabile: **tableta** pamfletară (Arghezi), eseul pamfletar (Zarifopol), critica pamfletară (Călinescu, Cioculescu), schiţa şi romanul pamfletar (Cocea, Arghezi), editorialul-pamflet (Vinea, Goga), polemica literară (Iorga, Ibrăileanu, Densuşianu, Barbu, C. Petrescu, N. Crainic), cronica literară pamfletară (Pamfil Şeicaru, Lovinescu), memoriile-pamflet (Iorga, Lovinescu) şi altele.

Se diversifică şi procedeele pamfletului, invariantele genului, satira cu nuanţele ei (ironică, sarcastică, caricatură), ironia (exploatarea figurilor ironiei, litota, antifraza, oximoronul, hiperbola, metonimia), parodia (în registrul pastişei, şarja parodică), umorul (situaţional, de cuvinte, umorul negru). O nouă sintaxă şi o exploatare a vocabularului în toate registrele limbii (oral, familiar, vulgar, susţinut) este principala mutaţie adusă de pamfletul interbelic.

În ce priveşte scriitura, pamfletul este la origini poezie satirică (cum sunt pamfletele rimate ale lui N. T. Orăşanu sau Macedonski), pentru ca odată cu intrarea pe terenul prozei jurnalistice să devină o structură epică bazată pe o **naraţiune** şi pe **instrumentele de discurs retoric** (procedee repetitive, anafore, emfaze, structuri dialogice). Evenimentul de la care pleacă pamfletul este o secvenţă epică din realul cotidian (scene din viaţa politică, socială), organizată după o intrigă, cu personaje aflate într-un conflict ideologic (de ex. liberali-conservatori,) cu situaţii surprinzătoare, atmosferă, tablou.

Pe lângă valoarea sa de document al unei epoci, o valoare istoriografică, pamfletul devine o creaţie literară, cu valoare estetică. O istorie literară nu poate ocoli această formă de manifestare a scrisului literar, aşa cum G. Călinescu într-una din însemnările sale critice afirma că „literatura română începe prin a fi pamflet".

Cornel Munteanu

Literatura română în enciclopediile de literatură universală din Ungaria

La Paris, cu ocazia unei vizite la soţii Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, doamna Lovinescu mi-a dat cartea ei de cronici literare, intitulată *Unde scurte. Jurnal indirect* (1978), conţinînd scrieri pentru Radio Free Europe, cu următoarea dedicaţie: „Domnului Farkas Jenő pentru a controla dacă literatura

română văzută de aici seamănă cu cea privită de la... Budapesta. Cu prietenie Monica Lovinescu, Paris, iunie 1985".

Vă mărturisesc că lucrarea de faţă doreşte să fie un răspuns la această invitaţie. Există deci o perspectivă budapestană asupra literaturii române?

Se ştie că Budapesta a fost vreme îndelungată un important centru de difuzare a culturii româneşti în toate direcţiile. E suficient să ne gîndim la activitatea Tipografiei Universităţii din Buda unde s-au publicat mai mult de două sute de cărţi româneşti între anii 1780–1831, fiind astfel cea mai activă tipografie în această perioadă, raportată la cele din Bucureşti şi din Iaşi. În afara unui număr mare de cărţi bisericeşti (catehisme), această tipografie a publicat cunoscutele lucrări ale lui Gheorghe Şincai, Petru Maior sau faimosul *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum* (1825). Au mai apărut gramatici româneşti, lucrări de istorie în limba germană. De pildă Eftimie Murgu, cel care a urmat filozofia la Seghedin (fiind primul profesor de filozofie la Iaşi şi la Bucureşti, va preda filozofia pentru prima dată în limba română), a fost deputat în Parlamentul maghiar şi arestat în mai multe rînduri, a fost autorul mai multor tratate în limba germană (1). Prin aceste cărţi în germană s-a realizat şi o „mediatizare" a limbii şi culturii româneşti în direcţia Europei Centrale. Iar prin lucrările de gramatică, lingvistică, matematică, istorie, filozofie, geografie, medicină, almanahuri, editate în română la Tipografia din Buda au avut o largă circulaţie nu numai în Transilvania, ci şi în Moldova şi în Ţara Românească.

Mulţi intelectuali români din Ungaria, cu studii la Pesta sau la Viena, se vor stabili în cele două principate şi vor întemeia şcoli, academii, edituri, vor pune bazele civilizaţiei moderne româneşti. Gheorghe Lazăr va întemeia la Bucureşti, în 1818, prima şcoală românească de nivel superior, Damaschin Bojincă, corector la Tipografia din Buda va deveni rector al Seminarului de la Socola din Iaşi. Niagoe Ştefan (autor de calendare editate la Tipografia Universităţii din Buda), profesor la Şcoala română din Pesta, se va stabili şi el la Bucureşti fiind secretar al Eforiei Şcoalelor. Zaharia Carcalechi, editor al Tipografiei din Buda, după 1834 va ocupa la Bucureşti postul de director al Tipografiei Statului şi între 1836–1853 va tipări la Buda numerele *Almanahului statului din Principatul a toată Ţara Românească.*

Un alt factor de răspîndire a culturii româneşti în capitala Ungariei a fost înfiinţarea Catedrei de limbă şi literatură română în cadrul Universităţii în anul 1863, creîndu-se prin asta un centru ştiinţific pentru studierea limbii şi literaturii române. Iar revistele româneşti ca *Familia* lui Iosif Vulcan, mai apoi *Concordia şi Federaţiunea* lui Alexandru Roman, editate la Budapesta, vor reflecta preocupările românilor din Ungaria şi Ardeal. *Luceafărul,* revista bilunară începînd din 1902, condusă de Al Ciura, O. Goga, O. C. Tăslăuanu, îşi propunea să fie oglinda „tuturor frămîntărilor vieţii româneşti". O serie de alte ziare, reviste mai puţin sau mai mult efemere, organizaţii cu caracter social sau politic, organizaţii studenţeşti cu sediul la Pesta vor întregi peisajul cultural românesc din capitala ungară.

În răspîndirea culturii româneşti un rol deosebit l-au avut Alexandru Roman, Gheorghe Alexici, Gáldi László, Domokos Sámuel, Pálffy Endre, Nagy Béla, profesori ai catedrei de română a Universităţii din Budapesta. (Lucrarea doamnei Kese Katalin despre această temă tratează pe larg activitatea acestor personalităţi). Aproape cu toţii sînt autori ai unor gramatici româneşti, studii de istoria literaturii şi a culturii româneşti, au colaborat la enciclopediile publicate la Budapesta sau au publicat istorii literare, ca Gheorghe Alexici (2), Pálffy Endre (3). Ei au semnat studii ample şi monografii, ca cea a lui Gáldi László despre *Stilul poetic al lui Eminescu* sau cea a lui Domokos despre viaţa şi opera lui Octavian Goga. În colecţia actuală de studii a catedrei de română, coordonată de Miskolczy Ambrus, au apărut o serie de lucrări fundamentale. Trebuie să amintim colaborarea membrilor catedrei şi a studenţilor din Budapesta la întocmirea lucrării *Világirodalmi Lexikon* (Enciclopedie a literaturii universale) în 20 de volume (1970–1997), subsemnatul fiind redactor principal la ultimele nouă volume.

De la începutul secolului trecut enciclopediile generale maghiare vor prezenta cultura şi civilizaţia românească. Să trecem în revistă cîteva enciclopedii generale şi de literatură universală, editate la Budapesta pentru a vedea modalitatea de realizare a perspectivei budapestane asupra literaturii române.

Prima enciclopedie mare care cuprinde o scurtă istorie a literaturii universale în limba maghiară a fost *Pallas Nagy Lexikon* în 18 de volume (16 plus două volume suplimentare), care a apărut începînd din anul 1893. Colaboratorul principal pentru articolele de literatură română a fost Gheorghe Alexici (Alexi György) de la Catedra de română din Budapesta. Articolele sale de literatură, deşi deseori cu greşelile inerente începutului, sînt bine documentate pentru epoca respectivă. De pildă, lui V. Alecsandri profesorul Alexici i-a dedicat 3 coloane, în care, după analiza vieţii şi operei poetului, trece la aprecieri asupra tendinţelor latinizante ardeleneşti cărora Alecsandri şi alţii li s-au împotrivit. Alexici însă nu ezită să ia poziţie faţă de latinizanţii prea zeloşi:"Doar la noi, în Ungaria se mai iveşte din cînd în cînd cînd un latinizant („latinoskodó"), ceea ce nu-i de mirare, căci aici s-a născut teoria lui Cipariu şi de aici s-a răspîndit înspre dincolo de Carpaţi. La noi i-a fost pătulul, la şcoala de la Blaj, unde aceasta creşte încă şi azi cu destulă exuberanţă" (vol. I, 1893, p. 193). În articolul său despre Haşdeu găsim următoarea afirmaţie: „în lucrarea *Noi şi Ei* (adică maghiarii – n.a.) se găsesc răbufnirile cele mai absurde împotriva patriei noastre. Cel care a supravegheat cel mai bine activitatea lui Haşdeu a fost Hunfalvy Pál, care în repetate rînduri i-a adus critici, demonstrînd în lucrări ample greşelile sale. Autorul acestor rînduri de asemenea a luat poziţii în diverse locuri faţă de rezultatele cercetărilor şi atitudinile sale." (vol. VIII, 1894, p. 727.) Alexici în articolele despre români face o serie de observaţii negative legate de caracteristicile morale şi psihologice ale românilor, vehiculate de la începutul secolului al XIX-lea de mai mulţi autori.

Intelectualii români din Budapesta sau Cluj, ca Alexandru Roman,

Gheorghe Alexici sau Grigore Moldovan au fost ţinta unor atacuri din partea confraţilor sau din partea românilor din principate din cauza loialităţii lor excesive faţă de politica guvernelor maghiare. De pildă, în *Révai Nagylexikon* (vol. 13, 1915) despre Moldovan profesorul Alexici declară:"Din cauza năzuinţelor sale patriotice, românii naţionalişti l-au părăsit, dar cu atît mai mult a fost apreciat de către maghiari". Iată o frază care se potriveşte de asemenea autorului acestui articolul. Soarta intelectualilor români din Ungaria era dintre cele mai fericite. Răsfoind rapoartele consulilor francezi din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania la Arhivele Ministerului de Externe din Franţa am dat de un document care datează din 17 octombrie 1871, în care sînt relatate unele detalii în legătură cu misiunea secretă a lui Alexandru Roman şi a unui transilvănean, numit Puşcariu, în Transilvania, din însărcinarea contelui Andrássy. Acesta din urmă l-ar fi cumpărat „a peu de frais" pe redactorul *Federaţiunii* cu scopul să-i convingă pe românii din Transilvania să accepte „promisiunile viclene" – afirma consulul francez – ale lui Andrássy, adică românii să renunţe la activitatea şi revendicările lor politice. Însă vizita lui Roman s-a soldat cu eşec, pentru că nici episcopul Şaguna, pe motiv de bătrîneţe, nici românii din Braşov nu i-au ascultat sfaturile. „*Ceux-ci* – scrie vice-consulul francez din Timişoara – *sont revenus tout confus a Pest et ne cherchent plus a faire de la propagande pour le ministère*" (4). Am relatat acest episod din viaţa lui Roman pentru că lipseşte din monografiile dedicate vieţii şi operei sale. Se ştie că Roman în mai multe rînduri a intrat în conflict cu autorităţile maghiare, fiind condamnat la închisoare în urma unor procese de presă.

Începînd de la volumul al XIV-lea al Enciclopediei Pallas, locul lui Alexici va fi preluat de Ioan Costa (Costa János) care continuă concepţia predecesorului său, folosîndu-se de bibliografia recentă românească. Costa pune accent pe bibliografia traducerilor din română în limba maghiară. Este de menţionat că o mare parte a operei scriitoarei Carmen Sylva a fost tradusă din germană în maghiară (11 cărţi, în mai multe ediţii, între 1866 şi 1898).

Peste cîţiva ani, îl vom găsi pe Gheorghe Alexici printre colaboratorii principali ai unei noi enciclopedii, *Révai Nagylexikon,* publicată în 20 de volume, între anii 1940–1935, care se reeditează în prezent. Probabil şi din cauza atacurilor, Alexici renunţă la poziţiile sale personale, limitîndu-se la prezentarea vieţii şi operei autorilor, de data aceasta cu mai multe informaţii privitoare la relaţiile maghiaro-române. Pe Bălcescu îl consideră ca pe „unul dintre cei mai fervenţi adepţi ai înfrăţirii maghiaro-române" (vol. II, p. 489–490), despre Ioan Goldiş scrie că este „unul dintre cei mai însufleţiţi adepţi ai prieteniei maghiaro-române" (vol. VIII, p. 605). Tot de la Alexici ştim că „Universitatea din Budapesta, cu permisiunea regelui, i-a conferit lui Carmen Sylva titlul de doctor" (vol, VI), informaţie ce nu se va relua în celelalte enciclopedii. Despre Ion Eliade Rădulescu profesorul budapestan scrie:"Este Kazinczy al literaturii române cel care i-a îndemnat în scris şi oral pe toţi în cei care vedea o urmă de talent să activeze în domeniul limbii şi literaturii (vol. VI, p. 388).

Tot lui Gheorghe Alexici îi datorăm amplul capitol de literatură română din prima enciclopedie maghiară de literatură universală, coordonată de Heinrich Gusztáv şi intitulată *Egyetemes Irodalomtörténet* (I–III vol. 1903–1907). Afirmaţiile sale au fost viu dezbătute şi răstălmăcite, ca de pildă următoarea frază: „Poporul valah nu dispune de o epopee ingenuă pentru că în trecut el nu a fost o rasă de întemeietor de stat, ci *rumîn* (vecin) lipit pămîntului sau *iobag,* astfel elementul de făuritor de istorie l-au constituit alţii" (vol, II, p. 804). Alexici a privit cu obiectivitate trădarea clerului ortodox faţă de catolicizarea forţată, subliniind totodată importanţa unităţilor în evoluţia culturii româneşti. „Marele merit de necontestat al unirii (cu Roma, s.n.) a fost faptul că a scos românimea din rîndul popoarelor estice, conectînd-o la occident... Unirea i-a unificat pe valahi în sentimentul naţional" (vol, II, p. 827). La fel de importantă este Junimea lui Titu Maiorescu care a avut rolul „de a introduce ideiile europene în cultura românească". Analizele referitoare la opera lui Eminescu, Alecsandri, Coşbuc sînt temeinice. Publică mai multe traduceri din poezia populară, din poezia *Doina* a lui Eminescu sau *Mama* lui Coşbuc (în traducerea reuşită a lui Révay Károly). Alexici menţionează numele traducătorilor mai importanţi din română în maghiară printre care îi amintim pe Grigore Moldovan, Ioan Goldiş, Ember György, Dengi János, Jancsó Benedek, Ioan Grozescu, însă – spune autorul – „invers doar una-două traduceri au fost publicate" din cauza condiţiilor grele sociale. Alexici aminteşte, în 1905, de „traducerea excelentă" realizată de Octavian Goga a *Tragediei omului* de Madách Imre, ceea ce înseamnă că Goga a realizat prima versiune a acestei traduceri încă din anii studenţiei.

În anul 1921 a fost publicat un volum intitulat *A világirodalom története* de Benedek-Wiegler în care o pagină este consacrată literaturii române. Elementul anecdotic primeşte un rol mai important faţă de enciclopediile anterioare. De pildă, Caragiale „devine un fel de clovn într-o berărie" din Bucureşti, sau Eminescu „după mai mulţi ani de nebunie moare în 1889, în urma unei lovituri de piatră la cap" (p. 295).

Următoarea enciclopedie a fost cea coordonată de Dézsi Lajos, mai tîrziu de Mészöly Gedeon, intitulată *Világirodalmi Lexikon* (1–3 vol., 1930). Colaboratorul pentru literatura română a fost profesorul Bitay Árpád. Noutatea acestei enciclopedii constă în faptul că în afară de articolele despre autori, se găsesc titlurile unor opere importante cu analize pertinente. De pildă Bitay afirmă despre *Alexandru Lăpuşneanu* că „este cea mai bună nuvelă istorică a literaturii române pînă în prezent", după care pe o coloană întreagă prezintă tema şi personajele nuvelei. (vol. I.) Profesorul Bitay a corectat cu tenacitate greşelile, inadvertenţele din enciclopediile anterioare, Pallas şi Révai, referitoare la literatura română. A pus la punct bibliografia traducerilor şi a stabilit o serie de paralelisme noi, ca, de pildă, între Bolintineanu şi Czuczor sau Garay, Coşbuc şi Arany János, Asachi şi Fáy András, Isac şi Ady Endre, între Ion din romanul cu acelaşi titlu şi Turi Dani din romanul *Sárarany* al lui Móricz Zsigmond. Heliade Rădulescu a fost un „conducător á la Kazinczy al literaturii române", Gh. Lazăr

este „Apáczai Csere János al vieţii spirituale româneşti". Vlahuţă este „marele singuratic asemeni lui Vajda János. *Ţiganiada* este „înrudită cu *Nagyidai cigányok* a lui Arany János". Aminteşte de relaţiile, de pildă, ale lui Constantin Mavrocordat cu cronicarii iezuiţi maghiari pe care i-a invitat în curtea lui pentru a realiza o istorie amplă a românilor, însă moartea prematură a lui Péterffy Károly de la mijlocul secolului al XVIII-lea a pus capăt acestei încercări. Sînt prezentate relaţiile scriitorilor români cu confraţii lor maghiari: S. Micu şi P. Maior au avut relaţii de prietenie cu Virág Benedek, Bolintineanu şi Ács Károly au comunicat prin părintele reformat din Bucureşti.

În timp urmează o enciclopedie generală *Új Magyar Lexikon* (1961, Budapesta) care prin proletcultismul său accentuat este un regres chiar şi faţă de prima enciclopedie din 1893! Articolul despre Eminescu este relevant în acest sens: în 18 rînduri se prezintă superficial viaţa şi opera poetului şi se dă o singură notă bibliografică cu numele greşit I. Tristea în loc de I. Cristea (p. 193), deşi între timp apăruseră în maghiară despre Eminescu numeroase studii, traduceri, prefeţe referitoare la viaţa şi opera sa.

În 1978 apare o nouă enciclopedie *Világirodalmi Kisenciklopédia* (vol. 1–2, 1978, Budapesta), coordonată de Köpeczi Béla şi Pók Lajos. Această enciclopedie a avut şapte colaboratori de română (Belia György, Borsi-Kálmán Béla, Dávid Gyula, Engel Károly, Kosály Márta, Nagy Béla, Pálffy Endre), dintre care trei au fost profesori ai catedrei de română. Aici sînt prezentaţi pe scurt 42 de scriitori români. O scurtă istorie a literaturii române prezentată de Dávid Gyula este bine documentată, fără exagerările inerente epocii. Însă alţi autori nu au fost scutiţi de un anumit exces de zel. Eminescu, de pildă, după autorul articolului, s-a interesat intens de ideile revoluţionare, a cunoscut şi a conspectat *Capitalul* lui Marx, fără să devină poet revoluţionar. Totuşi este primul poet care „prezintă antagonismul ireconciliabil" între cei care „stau în taverna mohorîtă" şi cei care „sătui de plăceri petrec a lor viaţă". (p. 1091–1094). În articolul despre O. Goga găsim umătoarea afirmaţie:"Sub influenţa răscoalelor ţăranilor români din 1907, oprimarea politică şi mizeria socială apar împreună în poeziile sale: *Ne cheamă pămîntul* (vol. I, 405).

La o sută de ani de la apariţia primei enciclopedii (Pallas), în 1993, Academia de ştiinţe din Ungaria a început să publice Marea Enciclopedie Maghiară *(Magyar Nagylexikon)* proiectată în zeci de volume. Articolele sînt scurte, concise cu multe informaţii, însă lipsite de bibliografia necesară minimă. Nu prea am înţeles de ce Alexandru Movilă, Alexandru Mircea, Alexandru Lăpuşneanu (domnitori români) au fost trecuţi la litera A.

Mai departe aş prezenta cea mai mare enciclopedie de literatură universală din lume, şi anume *Világirodalmi Lexikon,* publicată între 1970 şi 1995, în 18 volume. În acest an a apărut primul volum suplimentar (19), la anul cel de al 20-lea: în total, deci, 20 de volume. Ele cuprind 70.000 de articole, avînd în total 14971 de pagini. Numărul colaboratorilor se cifrează la 1.500. Enciclopedia poate fi folosită ca manual pentru că în afară de prezentarea tuturor literaturilor

naţionale, găsim studii (considerate de către literatura de specialitate ca fiind fundamentale) consacrate termenilor literari, diverselor curente literare şi filozofice. De exemplu, articolul despre realism (din vol. 11) are 20 de pagini de format mare. Faţă de literatura italiană cu 24 de pagini, de cea poloneză cu 8, de cea slovacă cu 7, literaturii române îi sînt rezervate 14 pagini. Numărul scriitorilor „români" incluşi în enciclopedie este de peste 500. Se mai adaugă la acest număr în jur de 80 de scriitori prezentaţi ulterior în cele două volume suplimentare. Ca să rămînem la statistici, tirajul acestei enciclopedii a depăşit toate aşteptările: primul volum a avut cinci ediţii în mai mult de 72.000 de exemplare, volumul doi şi trei au apărut în patru ediţii consecutive într-un tiraj de aproape de 60.000 de exemplare fiecare, iar celelalte volume au fost editate de trei ori. Numai în anul 1992 au fost reeditate 11 volume. De-a lungul anilor, la aceste volume au colaborat profesorii catedrei noastre:Gáldi László, Domokos Sámuel, Nagy Béla, Borsi-Kálmán Béla, Kese Katalin, Zirkuli Péter şi subsemnatul. În ultimii ani am reuşit să atrag mai mulţi studenţi de la catedra noastră în elaborarea sau traducerea articolelor.

Colaboratorul principal pentru română la primele 11 volume a fost criticul literar Belia György, iar din 1989, la următoarele 9 volume, subsemnatul. La primele volume, printre lectorii şi consultanţii ştiinţifici români îl găsim şi pe criticul Aurel Martin, iar printre autori pe A. Marino, M. Popa. După 1989 am reuşit să obţin colaborarea mai multor critici români: C. Regman (cu o participare substanţială), I. Negoiţescu, Al. Săndulescu, C. Ungureanu, I. Moldovan. Datorită lui C. Regman, în volumele suplimentare vom putea prezenta literatura română din ţară şi din exil cu maximum de informaţii care vor fi unice pînă la apariţia celorlalte volume ale *Dicţionarului scriitorilor Români* (A-C, 1995), care vor fi publicate în România. Dacă privim indicele de nume din vol. 18, vom găsi, între Vasile Aaron şi Haralamb Zincă, mai mult de 500 de nume (împreună cu scriitorii din Basarabia, numiţi „moldoveni"). În această categorie de „român" figurează nume ca Emil Cioran, Isidore Isou, Lucien Goldmann, Karl Kurt Klein (scriitor sas), Svetomir Raijkov (scriitor sîrb din România), Adolf Schullerus (lingvist, folclorist, teolog sas), Sighir Ivanovici Vorobkevici (scriitor şi compozitor de limbă ucraineană, română şi germană), Franz Liebhardt, Alfred Margul-Sperber, Erwin şi Ioachim Wittsock (scriitori germani din România), M. Vişniec, D. Ţepeneag etc. Tristan Tzara e trecut numai la francezi. Iar Cioran, Ciorănescu, Eliade, Ionesco (8) au dublă cetăţenie în indicele enciclopediei, ca Marthe Bibesco. Însă Elena Văcărescu nu a primit decît o singură cetăţenie, cea românească. Prin urmare, se observă un *mal a l'aise* în stabilirea identităţii mai multor scriitori.

Urmează să fac comparaţie, la întîmplare, cu un *Dictionaire de la littérature francaise et francophone* (5). Iată cîteva consideraţii:"Bibesco... femme de lettres française, d'origine roumaine (p. 194); „Cioran ... écrivain français d'origine roumain" (p. 338); dar Petru Dumitriu „écrivain roumain d'expressions

roumaines et françaises" (p. 492); Mircea Eliade lipseşte, „Ionesco...auteur dramatique francais" (p. 717); Isou „...écrivain français d'origine roumaine" (p. 719); ca şi Claude Sernet (p.1337) sau Tzara (p. 1448); Lipseşte E. Văcărescu, P. Goma şi alţii din generaţia lui de exilaţi. Ionescu e singurul „francez", ceilalţi sînt ori scriitori francezi de origine română, ori scriitori români de expresie românească şi franceză, ori lipsesc din dicţionar. Iată cît de variată este taxonomia exilului românesc. Nu-i de mirare deci că Világirodalmi Lexikon din Budapesta şi-a ales în stabilirea identităţii scriitorilor criteriul geografic. Cei pomeniţi mai înainte (români, saşi, sîrbi, ucrainieni etc.) au scris în cel puţin 3-4 limbi, aparţinînd mai multor literaturi naţionale, ceea ce pune din nou problema delimitării şi redefinirii literaturii naţionale şi a noţiunii de literatură universală, la care nu mă opresc acum.

Unul dintre meritele enciclopediei maghiare este faptul că nu a ţinut cont de cenzura, de restricţiile impuse de politica culturală din România. De pildă Aurel Martin în articolul său despre Eminescu (vol. 2, 1972) afirmă clar în legătură cu *Geniu pustiu* că este o interpretare a evenimentelor din 1848 comentate de autor într-o perspectivă conservatoare şi naţionalistă, aspect asupra căruia nu s-a vorbit prea mult în istoriile literare româneşti. În articolele despre genurile literare sau figurile de stil contribuţia autorilor români este mereu prezentă. Astfel, în articolul despre *metaforă* se aminteşte teoria lui Lucian Blaga (despre „metaforele plasticizante şi revelatorii") şi cea a lui Tudor Vianu (despre funcţia psihologică a metaforei). În articolul despre literatura română (vol. 11. 1991) este prezentată literatura română din Iugoslavia şi, pentru prima dată, literatura română din Ungaria. Tot în cadrul acestui articol s-a prezentat pentru prima dată în limba maghiară literatura exilului românesc, revistele şi centrele mai importante ale exilului românesc. Tot pentru prima dată a fost prezentată într-un subcapitol literatura fantastică şi cea ştiinţifico-fantastică din România. În perioada de după 1989, pe baza unor consultări repetate cu critici literari români, s-a încercat recuperarea unor valori. E suficient să amintesc articolul lui Cornel Regman despre Cercul literar de la Sibiu (vol. 14. 1992), articolele lui I. Negoiţescu despre Radu şi Dominic Stanca, articolele subsemnatului despre Dumitru Ţepeneag, scriitor din Paris, căruia i s-a luat cetăţenia prin decret prezidenţial, despre Héléne Vacaresco, despre perioada de dizidenţă a lui Marin Sorescu, despre Tristan Tzara, iar în volumele suplimentare cititorului maghiar i se prezintă literatura exilului românesc, activitatea scriitorilor care din diverse motive nu au fost incluşi în volumele precedente.

În articolele enciclopediei se găsesc referiri asupra receptării de către istoria şi critica literară maghiară a operelor scriitorilor români. Ne-am străduit să dăm informaţii cît mai complete despre traducerile în maghiară ale operelor şi despre articolele sau studiile referitoare la operele respective, precum şi despre relaţiile scriitorilor români cu confraţii lor maghiari. În sec. al XX-lea, în paralel cu scriitorii maghiari din Transilvania, cei mai mari poeţi maghiari (fără să

cunoască limba română) au tradus un număr impresionant de poezii din română în maghiară: József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Nagy László, Kálnoky László, Képes Géza, Ladányi Mihály, Pilinszky János, Váci Mihály, Kormos István, Garai Gábor, Tandori Dezső. Probabil, numai puțini știu că, de pildă, Nagy László a tradus colinde românești și poezii de T. Arghezi, I. Bănuță, N. Cassian, M. Sorescu, I. Alexandru, A. Blandiana.

Este interesantă totodată prezentarea unor episoade ale relațiilor între scriitorii francezi de origine română și scriitorii maghiari. De pildă, Tristan Tzara a avut mulți prieteni maghiari, ca Kassák Lajos, Illyés Gyula, József Attila, Tardos Tibor. Se menționează traducerile în maghiară și articolele, studiile care s-au scris despre opera lui Tzara. În volumul 15 al enciclopediei am prezentat un interviu al lui Tristan Tzara din 16 octombrie 1956, publicat la Paris de către Biroul maghiar de presă și de documentare cu titlul *Un scriitor francez vorbește despre importanța internațională a evenimentelor din Ungaria.* În urma unei vizite la Budapesta, la invitația Uniunii Scriitorilor din Ungaria, Tzara a fost entuziasmat de schimbările politice care au avut loc în țară, și mai ales de rolul scriitorilor în societate. În octombrie 1956, Tzara, făcînd o analiză foarte precisă referitoare la efervescența politică din Ungaria, cu cîteva zile înaintea declanșării revoluției, a declarat că evenimentele din ultima vreme pot fi considerate „comme une seconde revolution en Hongrie". Tzara vorbește „de marele poet Illyés Gyula care este un vechi amic al meu," care l-a invitat la via lui de la Balaton, unde au petrecut împreună cîteva zile (7).

Ultimele două volume suplimentare, din care primul a apărut recent, sînt expresia unui efort imens de recuperare a scriitorilor și operelor omise din cele 18 volume anterioare din mai multe pricini. A trebuit să ținem cont de explozia aproape incontrolabilă de ediții ale operelor scriitorilor din exil, sau ale celor care au fost ținuți la marginea vieții literare. Dificultatea cea mai mare a fost lipsa unor bibliografii românești recente asupra aparițiilor din ultimii ani. Critici ca C. Regman au lucrat pe baza fișelor proprii, a colecțiilor de reviste literare sau a unor informații de la cunoscuți. În felul acesta s-a reușit completarea datelor bio-bibliografice la zi, cel puțin în momentul încheierii lucrărilor de redactare a celor două volume suplimentare.

Paralel cu valorile reale ale enciclopediei, *Világirodalmi Lexikon* prezintă desigur o serie de inegalități. Primele volume sînt marcate de epoca „luptei de clasă", a „întrecerii între două sisteme mondiale". De exemplu, Belia Gy. evidențiază la F. Aderca romanul despre republica sfaturilor din Ungaria, „exprimîndu-și simpatia pentru mișcarea comunistă" (vol. I, p. 60, 1970). Gáldi L.scrie despre Bolliac că „În poezii, el este purtătorul de cuvînt al cauzei iobagilor și muncitorilor, stigmatizînd viața risipitoare și de huzur a aristocrației". (vol. I,1970, p. 1023). Printre scriitorii români îl găsim pe Petru Groza, care „a făcut mult pentru prietenia popoarelor noastre, a cunoscut în profunzime literatura maghiară" (vol. IV, p. 15, 1975). Gera Gy. scrie despre Cioran că „Viziunea lui asupra lumii este profund pesimistă, în ideile sale mistice se găsesc deopotrivă

trăsături sadice şi mazochiste... Concepţia lui... este anticonformistă şi îndreptată împotriva progresului" (vol. II, p. 249, 1972). Şi mai amuzante şi groteşti sînt consideraţiile lui Bajomi Lázár Endre despre Eugen Ionesu:"Totuşi pentru motivul că autorul trăieşte într-o societate capitalistă, activitatea lui de combatere a burgheziei şi de subminarea ei spirituală, are, în continuare, un caracter demascator, dar ea nu este deloc mobilizatoare pentru că autorul este preocupat din ce în mai mult de problema individului faţă în faţă cu Moartea". (vol. V, p. 96, 1977).

Cu toate acestea, în ansamblu, enciclopedia literaturii universale este indispensabilă pentru toţi cei care studiază literatura română sau relaţiile maghiaro-române.

Mai semnalez o nouă istorie a literaturii universale, publicată în două volume în 1993, sub semnătura lui Kristó Nagy István. Scriitorii români sînt analizaţi în cadrul prezentării literaturilor din Europa de Est, cu apropieri interesante, dar cîteodată discutabile. De pildă, Maiorescu, Creangă, Alecsandri, Caragiale reprezintă „realismul statelor mici care au luptat pentru independenţa lor" sau „medicul de la ţară, Vasile Voiculescu" este trecut la „poeţii populişti" împreună cu G. Coşbuc sau Al. Vlahuţă. Autorul operează în mod artificial cu termenii „populişti" şi „prooccidentali". Rebreanu, bunăoară, este populist, Victor Eftimiu prooccidental, Blaga este „poet avangardist". Evoluţia internă a literaturii române necesită o apropiere mai nuanţată pentru că în cadrul aceleiaşi opere, de pildă în cea a lui Blaga sau a lui Rebreanu, Voiculescu, există paralel mai multe tendinţe, cîteodată chiar contrarii.

În încheiere iată trei scrisori legate de *Világirodalmi Lexikon.* Semnatarii scrisorilor sînt critici şi istorici literari: Ion Negoiţescu şi Cornel Regman.

În vol. 9 al enciclopediei din 1984, s-a publicat un articol despre Ion Negoiţescu semnat de Zirkuli Péter, cînd în România nu se putea nici măcar pomeni numele lui. După ce i-am trimis copia articolului despre el, Negoiţescu mi-a scris următoarele:

München, 21. 02. '89

Dragă Jenő, îţi mulţumesc pentru fotografia care într-adevăr mi-a făcut plăcere...

Aprecierea ce mi se arată în lexiconul de la Budapesta mă onorează. Dacă în România nu cred să mai merg vreodată în vizită (nici nu simt vreun dor: poate doar la Cluj, la mormîntul părinţilor mei), în schimb ţara din est pe care aş dori cel mai mult să o vizitez este Ungaria, unde mă voi duce cu drag. Totdeauna am crezut că românii ar avea cel mai mult de profitat dintr-o adevărată prietenie cu maghiarii, care sunt mai europeni decît ei, mai pătrunşi de mentalitatea occidentală. Românii n-ar trebui niciodată să uite că maghiarii au contribuit atît de mult la civilizaţia ardelenească. Deci nu numai prietenie faţă de unguri, ci şi respect. Îndată ce voi obţine cetăţenia germană, voi călători în Ungaria, unde doresc să conferenţiez pe acest subiect. Bineînţeles aş fi încîntat ca textul meu despre 1 decembrie să fie cunoscut în Ungaria (pentru români a fost transmis prin radio)..."

Cu drag Nego

Este vorba de traducerea mea care a apărut în revista *Hitel* din Budapesta după articolul din *Dialogul* de la München, *Unirea de la 1919-văzută astăzi* (publicat în numărul 14/1989, în care am prezentat viața și opera lui Negoițescu). Iată reacția criticului din exil:

München, 1 aprilie 1989

Dragă Jenő, azi am primit poștala ta și mă grăbesc să-ți răspund căci mîine dimineață plec în Israel, de unde mă întorc la München, în ziua de 16 aprilie. Îți mulțumesc pentru traducerea articolului meu și aștept cu nerăbdare să-l văd publicat în Ungaria, unde – prin Világirodalmi Lexikon – m-am bucurat de o atît de bună primire. Îmi închipui că prin libertățile cele mari, europene, pe care voi le cîștigați cu o rapiditate și o forță de neînfrînt, voi trăiți în Ungaria un adevărat delir revoluționar, da astă dată fără sînge. Nenorocita Românie e încă pierdută prin Asia și Africa... Ceea ce se întîmplă în Ungaria se explică prin marea tradiție europeană a ungurilor, tocmai ceea ce românii nu au. Întrucît Ungaria a încetat să fie o țară comunistă polițistă, cred că pot face o vizită la Budapesta. În vara sau toamna asta, poate mă reped cu un prieten cu mașina – el merge acolo, legile nu mă opresc a călători în Ungaria, dar nu garantează siguranța mea acolo (adică în țările comuniste). Mă împiedică numai lucrul la Istoria lit. române, căci la anul pe vremea asta vreau să fiu în tipografie cu versiunea originală românească. Traducerea germană a început de curînd...

Cu drag Nego

În ultimii cinci-șase ani criticul bucureștean, Cornel Regman a fost colaboratorul cel mai important al enciclopediei pentru articolele de literatură română. Iată una dintre numeroasele sale scrisori:

București, 21 iunie 1995

Dragă Jenő,

Primește acum un stoc de 13 buc. (una elaborată de însuși autorul: C. Olariu, și prescurtată de mine – probabil că ți-a trimis și ție exemplarul neprescurtat.) La unii autori mi-a lipsit materialul de inspirație (de ex. Gelu Păteanu, a cărui biografie, cît de succintă, n-am găsit-o nicăieri).

Din lista trimisă de tine, unii autori sunt atît de modești (și compromiși chiar) încît nu vă recomand să-i includeți în Lexicon. Eu, în orice caz, nu i-am prezentat:Gh. Grosu (autor de...epigrame), Iancu Traian (specialist în cultul personalității...), Felicia Maria-Munteanu, o clujeancă de tot modestă, Mihăilescu Ștefan – urechist la Uniunea Scriitorilor, fără volum – Pop Augustin, poet la început de drum, fără relief, Slavco Almăjan, poet din Serbia, necomentat la noi, Noja Ion, activist de partid în Cluj, cu cronici binevoitoare, interesante la

timpul său. Dacă mai rămîne spaţiu (cele 25 de pagini fatale!) ar mai încăpea cîţiva autori de merit, propuşi de mine şi pe care i-aş trimite pe aceeaşi cale săptămîna viitoare. Despre Ulici am scris şi-l puteţi include la locul său în Dicţionarul mare.

N-am găsit cartea lui Ulici să ţi-o trimit. Trimit acum cartea lui Nego, iar Dicţionarul lui Zaciu ţi-l aduc la Daneş. Săptămîna viitoare vei avea şi vol. lui Ulici alături de cele cîteva prezentări. (-poate puţine!)

Te îmbrăţişez Cornel

Chiar dacă am prezentat sumar principalele enciclopedii şi istorii de literatură universală, sper că am reuşit să conving că există o perspectivă budapestană de două ori seculară asupra literaturii române, care este fără îndoială indispensabilă şi pentru istoricii literaturii române.

Farkas Jenő

Note:

1. Widerlung de Abhandlung und Beweis, dass die Walachen de Römer un ezweifelte Nachkomlige sind, 1830, Buda.
2. Capitolul despre literatura română din Egyetemes irodalomtörténet a lui Heinrich Gusztáv, 1905, lucrarea Geschichte der rumänischen Litteratur, 1906, Leipzig.
3. A román irodalom története, 1961, Budapest.
4. Arhivele Ministerului de Externe al Franţei (Paris), Correspondences politiques des consuls, ms. 10 bis.
5. Coordonator Jacques Demougin, vol. 1–3. 1987.
6. Vezi articolele şi studiile noastre privitoare la literatura română din exil: Farkas Jenő în dialog cu Dumitru Ţepeneag, Boala scriitorilor români, Contemporanul, nr.40–42/1994; Farkas Jenő.: Meghalt a király (Despre Eugen Ionescu), Hitel, nr. 5/1994; Farkas J.:Emil Cioran, nr.9–10/1995; Farkas Jenő: Az örök eretnek (Despre Emil Cioran), Hitel, nr. 11/1995; Farkas J.: Egy kelet-európai írósors: Dumitru Ţepeneag, Nagyvilág, nr. 1–2/1996; Francois Fejtő şi scriitorii români din exil, interviu realizat de Farkas Jenő, 22, nr.48/1996, p. 12–13.
7. Tristan Tzara, în Világirodalmi Lexikon, vol. 15, 1993, p. 1042–1046.

„A költőnek van a legszebb hivatása e földön:
ő az, aki halhatatlanná varázsolja a mulandóságot."

Hiányos ecsetvonások az emlékezés palettáján

Juhász Gyula

Olvashatunk tőle végtelen szomorú színű költeményeket és fanyar ízű szatirikus sorokat, prózát is, verset is. Írt mindenről, ami élet, mint ahogy íróemberhez illik. Tudunk róla sokat: van adat, van élő, aki még mesélhet történeteket, vannak emlékek, dokumentumok, mégis zavarba ejtően nehéz a dolgunk, ha arról az emberről akarunk szólni, ki néha lehangoltan, bánattal, néha jobb napjaiban nagyon életakarva néz ránk az őt megörökítő képekről. Nehéz Juhász Gyuláról írni, mert nagyon személyes. Legalábbis: aki közel engedi magához, annak könnyen szomorú bánattal duruzsolhatja tele a fejét. Ilyenkor bátorságot vélünk előlopakodni írásaiból: úgy érezzük, engedi magát megszelidíteni. Különösen az érezheti ismerősen barátságosnak ezt a nexust, aki az ő városában, Szegeden fedezte fel a szerzőt.

Változások vannak, persze – ha itt bolyongna a költő, itt az egykori utcákon, a Tisza partról nem is beszélve, jócskán megilletődne: azt hiszem ugyan még mindig fon hálót „az est, a nagy barna pók", viszont a tiszai hajók meg a harmonikaszó körül már nagyobb a baj –, de azért emlékhelyeket is találunk szépszámmal, csak ritkuló látogatókkal.

Én se látogatóba készültem, mikor a minap a folyó mentén, a Tiszánál őgyelegtem, vártam, hátha történik valami ebben a tavaszhoz méltatlan, fagyos, értelmetlen szélfúvásban. Szóval vártam. Városunkban vendégeskedő kamaszok sztoriztak mellettem elsüvítve, egy félszeg tanárnő nem mervén nagyon zavarni csimotái félőrjöngését, azért csöndben elsutyorogta: itt élt az a bizonyos költő, „– hát tudjátok, a Juhász Gula..." Nem mintha sokat mondott volna ez a név a kölköknek, figyelmüket legalábbis nemigen zavarta meg, de legalább meg volt említve – sejdíthette a tanárnő. Napok óta Juhász Gyulára emlékezünk, mi szegediek is. 60 évvel ezelőtt ment el, s mint évfordulók körül mindig, felfelfedezzük – egy kis lelkiismeretfurdalás közepette – a hétköznapokon kissé elhanyagolt emlékezetű nagyjainkat. Nem passzióm ugyan a kórházak körül

csatangolni, és a fenti bárgyú diskurzust „kihallgatni", de most a klinikakert felé lökött egy nagyobb szélhullám. Meseváró időkben könnyű szerrel megeshetik, hogy az „Egyszer volt, hol nem volt" hirtelen egyszer van-ná változik: a körút felőli kert bal oldalán egy régi házat találtam. A délutáni borultságban már égett odabent egy sárgás fényű lámpa. Láttam egy íróasztalt, Kossuth könyvvel, arrébb, az ágyhoz közel, a kormányzó képét. A szoba szőnyegén szerte az Ország-Világ számai, benne a képeket egy távírász kisfia böngészi. Olvasni még nem tud, de kezdi megismerni a világot, ami elé később mint költő állít tükröt. És a szélfúvásos délután lepereg előttem ennek a kisgyereknek a további élete. A fenti meghitt képnél kevésbé derűs eseményeket látunk a ma már csak képzeletbeli filmen: édesapja első feleségének halála után felelségül veszi annak barátnőjét, Kálló Matildot. Közben szorgalmasan dolgozik, történelmi hagyományokat ápolva meghitt környezetet teremt családja számára. Juhász Gyula, gyerek-, diákkorát végigkísérik a (rokon) gyerekekkel kötött hű, kölykös-játékos barátságok – noha már ekkor is magábaforduló természete miatt nehezen kötődik közösségekhez –, az otthonról hozott Kossuth-kultusz; nagy útravaló volt ez. Életreszóló. Hű magyarságra tanító, s éppen ezzel csöpögteti belé a más nációkkal szembeni toleranciát, amiről később, Máramarosszigetén és Léván tesz igazán tanúbizonyságot, de itt még nem járunk. Közelebb van az ezredévi ünnep, ami nem hagy ugyan feledhetetlen nyomot emlékezetében, mégi ott áll a tömegben, a millenium-csodálók közt. De már tudjuk, nem a felszínes zsibongás vonza: „Nagyon belemerültem a tudományokba, az irodalmakba, elfelejtettem élni..."1. Komolyságát példázó kiváló osztályzatai csendes elmélyülésből születnek, mint ahogy nőkhöz fűződő érzésein is általában szomorú mélabút érzünk. Az első szerelmet egy vásárhelyi kirándulás hozza meg, a lány neve Kristó Margit. Egy költemény („Vásárhelyi sétatéren") első sora őrzi emlékét.

Első szerelem-első vers. Miként ért költővé Juhász Gyula? Mint mindenki, olvasott. Olvasmányélményei szinte haláláig befolyásolták forma-, motivumvilágát. Mit látunk polcán? Peer Gynt, Loango, A szív...

Számtalan alkalommal küldte el írásait az egyik szegedi újságnak, az azóta feltámasztott, majd nemrégen újból elölt Szegedi Naplónak, ahonnan sok bírálat után végre 1899 áprilisában pozitív visszajelzés érkezett. Közreadták két versét, a Merengést és a Mulandóságot.

Publikál már, de az írásról más, a hit, a vallás, egy esetleges papi pálya tereli el figyelmét. Következik hát egy rövid időszak – váci noviciátus –, melyet szinte valamennyi irodalom intermezzoként említ. Mire volt jó, hogy édesanyja kérésére, s egy gyermekkorától fogva vissza-visszatérően benne szunnyadó hivatástudat mgmérettetése végett noviciusi ruhát öltött? Pap nem lett belőlle, de egy életre elvégezte magában: soha többé elszigetelt szürkeséget, monotonná torzult imamorzsolást, gondolattalan elzártságot a külvilág hírei elől. Ám a kényszerű összezártságban jól kitanulhatta, milyen mélyen, sokszor magunk elől

A forrás és az idézetek Péter László „Így élt Juhász Gyula" című könyvéből valók.

is rejtve hordjuk titkainkat, s milyen gyilkos és felesleges próbálkozás rejteni ezeket, mint ahogy szembekerültek a lélek ösztönös lázadásával novicius társai is, kiknek történetét számos prózai írásban hagyta ránk Juhász Gyula. „Költő akarok lenni, és újságíró, mint Zola!" Visszatér Szegedre, itt várja az érettségi, amit jó eredménnyel tesz le, noha vizsgája előtt hal meg hosszú évek súlyos betegsége után édesapja.

Életének következő állomása Pest. 1902-ben a bölcsészkarra íratkozik, s itt végre méltó szellemi partnerekre talál; rendszeres részt vesz az azóta legendává váló Négyesy-féle stílusgyakorlati szemináriumokon. S a magyar–latin szakos bámulatosan aktív szellemi életet élő hallgató szinte azonnal barátságot köt Babits Mihállyal, Tóth Árpáddal, Kosztolányi Dezsővel, hogy csak a legnagyobbakat említsük. „A szünidőket otthon töltötte, és ilyenkor mindig fölelevenítette a Szeged és Vidéke szerkesztőségével kapcsolatait. Ő helyezte el a lapban barátainak, Babitsnak, Kosztolányinak, Csáth Gézának írásait." Az írásaira hatással lévő szerzők pedig: Nietzshe, Lev Tolsztoj, a már korábban megkedvelt Zola, Ibsen, Wide. Eközben pátriájával is tartja a kapcsolatot: Szegeden, az itteni lapok egyre sűrűbben közlik versei után prózai írásait. Újságíró lett tehát, amint vágyta. És ezen kívül annyi minden van még a fővárosban, ami felébresztheti egy költő kielégíthetetlen kíváncsiságát. Itt van például a színház, ahol statisztál is, számos tapasztalatot szerezve egy későbbi színházi tudósítói munkához – ami annak ellenére, hogy a század első felében még nem specializálódtak oly annyira egy-egy témakörre az újságírók, mint napjainkban –, igen fontos területe volt az újságírásnak. De más volt akkor a színház is. Még körülbelül érteni lehetett mit is próbálnak tolmácsolni nézőik felé a társulatok. Tehát: partner volt a közönség. Elvárták tőle, hogy az legyen. Ez igencsak üdítő gondolat, ha figyelembe vesszük, hogy a mai színház leginkább otthon, a kádban fütyörésző emberre kezd hasonlítani, akit legalább annyira nem érdekel, hallja-e valaki dudorászását, mint ahogy napjaink „szakmának-csináljuk" színházi művészei sem veszik valójában tudomásul, hogy „közönség nélkül nem lehet színházat csinálni", s zárkózottan becsukják szirmaikat (mint az üvegházi virágok), ha mégsem fogadja őket tapsvihar. Meg egyébként is, egymásnak tapsolni kifizetődőbb... De akkor még minderről nemigen kellett költőnknek gondolkodnia.

Volt viszont kalandozás a görög, latin irodalomban, új művészi megnyilatkozások felfedezése, eredeti versformák megalkotásának izgalma, újságírás, szerkesztőségek lázas munkája, pályakezdő alkotók teremtési vágya, s ekkor egy hirtelen fanyar vigyorral Máramarosszigetére irányítják, tanítani. Kivetette, nem tudta, nem akarta őt megtartani a Város. Pedig feljegyzések tanúsítják, kezdetben az egyetemen (is) annyira tisztelték, hogy alig merték megszólítani, mégis ő volt az, aki nem kapott megélhetést biztosító újságírói állást, aki nem kapott ajánlást, aki nem kapott baráti patronálást.

Törés volt. Talán az egyik legsúlyosabb. Pedig Máramaroson volt közélet, volt kivel barátságokat kötni, az itteni lapok munkájából szintén kivehette részét. Szépszámmal születtek versei is, ám szinte valamennyin egy korábbról hozott, s

most mélyülő depresszió nyomai ködlenek. S ha már Pest hűtlen lett hozzá, hát ő hű akar maradni a fővároshoz, vagy legalább az itt szerzett emlékek hangulatához. Önkéntes halált halni is itt szeretne. Innen, máramarosi első menekülésétől egyre többször foglalkoztatja a"meghívott halál" gondolata, noha tervét ezúttal nem hajtotta végre. Rövid pihenés, nyárra Szeged hazavárja. De aki egyszer rossz kocka után nyúl... Lévára kell mennie, ahova azonban ismételt szökése után – megint Pest, megint a kínzó önpusztítás rémképe – soha többé nem tér vissza. Kudarc.

Míg ő menekül maga, a sorsa elől, más úgy tűnik mégiscsak gondoskodni próbál róla. Szegeden kiadják első verseskötetét. 1907-et írunk. Juhász Gyulát a következő évben már Nagyváradon találjuk. Nagyvárad: Ady, Dutka barátsága, számtalan lap, színház... A város utcáin ebben az időben forgatja első némafilmjeit Kabos Gyula, a később Amerikába kidobott színészzseni. Tudósítani kell róla. Ezernyi új impulzus, írásra ösztönző. Végre. Itt mindig volt cél, kihívás, méltó ellenfelek, s meg persze sok irodalmi fricska, melyre – ez csak természetes – a válasz: újabb tárca, novella, vers, megjelenés, az íróember éltetőeleme.

Itt ismerkedett meg azzal a nővel, akit vele kapcsolatban a NŐ-ként emlegetnek. A – sic dicunt, sic tradunt – kétes szépségű, még kétesebb intelligenciájú színésznő Sárvári Anna volt. Afféle kis színigerlice, akire ma már (mint költőszerelmekkel jobbadán lenni szokott), a kutya sem emlékeznék, ha nem jön egy poéta. Juhász Gyula:"Nekem végzetem volt a színésznő." Sárvári Anna:" Nem tehetek róla, nem szerettem, nem tudtam szeretni"

Tán jobb is így. A vágyakozó, ám célt nem érő, boldogságát kiharcolni képtelen szerelem –legnagyobb a szerző életében – a magyar líra egyik legszebb szerelmi versciklusát adta nekünk. A pasztell szinekkel megírt versekben csendes lemondást, vágyakozással, vallásos áhitattal vegyes csodálatot találunk. Szomorú feladását a boldogságnak, a reménynek. Anna emlékké válik. Emlékké egy életre. A költeményeket mindenki ismeri: „Régi szerelmes vers", „Anna után", „Vigasztalásul", „Annára gondolok", „Anna örök", „Megölt szerelem sírkövére", „Milyen volt", „Amor"...

Szerelme tehát néha reménykedő, többször lemondó, de úgy tűnik a nyüzsgő szellemi élet mégis megteszi hatását. Inkább otthon érezheti magát ebben a gimnáziumban, mint előző iskoláiban, ennek ellenére – mivel „sem a legnagyobb jó, sem a legnagyobb rossz nem változtatják meg teljesen az embert" –, mélabúja óráin is tettenérhető: „Mikor beszélni kezdett, halálos csönd támadt" „Ilyenkor az óra végét jelző csöngetést sem hallotta meg. Ha figyelmeztették rá, elkedvetlenedett, abbahagyta lelkes magyarázatát, tekintete elborult, legyintett:"Kinek kell ez?" Talán nem volt igaza. Tanítványai, a város szellemi vezető elitjéhez tartozó tanárt szimpátiával fogadták, nemcsak az egész irodalmat felölelő tudása, de embersége miatt is: „Többen is hangoztatták, hogy Juhász Gyula nem tett különbséget magyar és román tanítványai között..." „...a váradi Kis Pipában bánatos nótáikat daloló román diákokat egy italos színész lehurrogta, ő pedig védelmükre kelt. Az egyik román diák odament Juhász asztalához: – Csak a költőt akarom üdvözölni, akinek nevét mi, románok is szeretettel emlegetjük."

Van még valami, ami elengedhetetlenül szóbakerül mindig, ha Juhász Gyula váradi éveiről beszélünk, s ez a Holnap. A mára már könyvtárra való Holnap szakirodalom szerzői Nagyváradot a Holnap városának nevezik. A modern magyar irodalmat összefogni vágyó, új költői-írói utakon járó antológia, később Társaság – ha „A duk-duk affér" be is felhőzte ezt a törekvést – szerzőivel (Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) – bár ha nem is lett bestseller és mindössze két kötetet ért meg, – mégis izgalmas „társa" volt a Nyugatnak.

Ám ahogy szép lassan elhagyták a nagyok Váradot, ha kényszerűségből is, de Juhász Gyula is távozott. 600 nap következett Szakolcán, könyörgő levelek:csak el innen, és 120 vers. Talán a legszebb, legihletettebb írásai; a magyar táj, az örök Anna, és a mindent behálózó, feneketlen magány jelenik meg bennük. Vigasztalan egyedüllét-érzés, amin makói áthelyezése sem igen segít, a nyár enyhíti, az ősz ismét előhozza bánatát. Pedig ez már tágabb pátriája. És itt van József Attila, Espersit János, de egész Makó nagy becsben tartja a kultúrát, ha lett volna még ereje, felfedezhette volna, na nem a nagyváradi pezsgést, de... Ismét kísért, sőt megjelenik a régi lidércfény: a fővárosban meghalni. Ezúttal is pisztollyal, ami mostmár elsül és sebez. Nem halálosan. A kórházban több baráttal egyetemben egy ismeretlen keresi fel, egy fiatal, ügybuzgó zsurnalisztanövendék, Eörsi Júlia. Egy időre, hű, szerelmes fegyverhordozója, verseinek féltő, értő gondozója lesz. És végigjárja vele a lelki nyomorúság megannyi stációját. Mert ebből volt bőven. Az elkövetkező évek és hónapok a gyógyulás reménye, majd ennek az illúziónak teljes kiüresedése, elvesztése jegyében telnek. Sokasodnak az idegrohamok, kórházi-, szanatóriumi kezelések és a születésnapok körüli gyógyszeres kálváriajárások. A makói tanítással többszöri újrakezdési kísérlet után kénytelen felhagyni, viszont a szegedi Délmagyarország redakciójában, az itteni újságírói munkában lel némi vigaszt. Figyelme ismét a tágabb környezet, a kultúr-, szociálpolitika felé fordul. Immár második, harmadik, negyedik kötetét („Új versek", „Késő szüret", „Ez az én vérem") is olvashatjuk. Aktivan részt vesz a politikában, háborúellenes írásai sok hívet hoznak számára, hiszen harcrakészen veti bele magát az embertelen pusztítást megfékekezni vágyó értelmiségi-csatába. Verseiben kevesebb szót ejt magáról, többet az Emberről, s 1919-ben 1 hónapig a szegedi színház direktora. Ha tehetett volna színügyben konkrétan, tán méltóbb elődei lettek volna a maiaknak...

Majd ez a háború is elcsendesedett, őszinte barátságokat érlelve, régi kapcsolatokat melegen tartva, s óvó anyai gonddal, édesanyja nemigen engedi már el maga mellől, igaz maga is ritkán vágyik el. Megérkezett Szegedre, s a város 1923-ban megünnepli 25 éves írói munkásságt, ott van irodalmi, kulturális rendezvényeken, utazik Bécsbe, ám Párizsba, az annyira vágyott nagyvárosba nem jut el soha. Sem Itáliába, amely láttatlanban annyi versében megjelent. Mellette van viszont, már megint és még mindig Kosztolányi Dezső, Babits, Szabó Lőrinc, ők próbálták az élete végére oly' jellemző teljes, néma tétlenségből kimozdítani. Nem kis szerepük volt benne, hogy Juhász Gyula megkapta az egyébként

olyannyira megszenvedett elismerést, a Baumgarten-díjat. De mintha mindez kicsit késve érkezett volna. Lassan nem marad más, mint az ópiumkezelések Szegeden, Pesten, és az egyszerre áhított és félt halál. A születésnapok visszaköszönő rémétől mindenki féltette. Joggal. Juhász Gyula is úgy járt, mint mindenki, aki túl sokáig és túl merészen kokettál a nyugalommal kecsegtető pirulákkal. 1937. április 5-én vette be a végső békét adó veronált.

Itt szakadt el az a film is, ami azon a fázós tavaszi délután futott végig képzeletem vásznán. Egy vers maradt még tán, amit jól eshet duruzsolni, csendben, nagyon halkan:

Juhász Gyula : A költő szól

Itt nincs megállás, és nincs koszorú,
Én keresem magam, s nem győztem én még,
Kevés remény int és szörnyű ború,
S itt nem segít, csak álom és vitézség.
Vívok, vívódom, és e harc örök,
És el nem érem magam soha,
S a mélyből mind mélyebb után török,
S versem sora a végtelen sora.
Talán egyhangú és reménytelen:
De nékem életem és végzetem.

Petrusán Lívia Veronika

Gyűjteményes kötet a nacionalizmusról

Napjaink békéjét számos országban még mindig a nemzetek egymásfelettiségét hirdető nacionalizmus veszélyezteti. S noha már közhellyé kopott, hogy ez ellen tenni kell, sokan még azt sem látják tisztán – nemcsak saját hibájuk, de gyakran a politikai érdekekben gyökerező háttérmanipulációk folytán –, mi is az amit meg kellene fékezni. A téma tudományos megközelítésével 1995-ben Bretter Zoltán és Deák Ágnes szerkesztésében jelent meg egy esszégyűjtemény, melynek célja az volt, „hogy bemutassuk: a nacionalizmusról szóló írások a kísérletezés stádiumában vannak, és még az sem világos, hogy melyik lesz az a tudományág, melyik lesz az a kitüntetett szellemi terület, amelyik a nacionalizmusról majd a legmaradandóbbat mondja el...azt reméltük, hogy a napi aktualitás által is hígított politikáról szóló beszédbe némi teoretikus konzisztenciát vihetünk, illetve erre buzdíthatunk."

A tanulmányok szerzői filozófusok, történészek, írók, vallástörténészek, politikafilozófusok: J. G. Fichte, E. Gellner, Ch. Kukathas, A. Margalit, F. Meinecke, J. Plamenatz, J. Raz, E. Renan, A. D. Smith. A fenti szerzők – szinte valamennyien elismert nyugati egyetemek professzorai – jelen írását eddig csak külföldi folyóiratok publikálták elsősorban angol nyelven, így első magyar megjelenésük kuriózumnak mondható.

Aki kézbeveszi a kiadványt bizonyára első látásra felfigyel rá, hogy az összeállításban nyomon követhetjük a téma megközelítésének fejlődését az 1700-as évek végétől egészen napjainkig, ami a gyűjtemény összeállítóinak teljességre való törekvését jelzi, noha zárszavukban maguk is utalnak rá, a közölt cikkek körét saját érdeklődésük, kutatási területük és a könyv tematikája is behatárolta: „A tanulmánygyűjtemény hármas tagolású. Az első részben a nacionalizmus meghatározásával, kutatási irányainak ismertetésével kísérletező írást közlünk. A második részben olyan tanulmányok szerepelnek, amelyek a nacionalizmus különböző aspektusait, részkérdéseit, más problémákhoz és fogalmakhoz való kötődéseit kívánják bemutatni. A harmadik rész pedig olyan szövegeket tartalmaz, amelyek a nacionalizmus eszmetörténetének jelentős dokumentumai; ..."

Kétségkívül a laikusok számára leginkább hasznosítható az első, második rész. A téma avatottabb ismerői viszont a harmadik részt találják majd minden valószínűség szerint a legérdekesebbnek.

A London School of Economics and Political Science professzorának, Anthony D. Smith-nek „A nacionalimusról" szóló cikke nyitja a sort, felvetve számos olyan alapkérdést, mint a „nemzet" meghatározásának mibenléte. Itt

olvashatunk, a nacionalizmus négy fő értelmezési formájáról, s arról a problémáról, mely szinte minden kulturális alapkérdésre rányomja bélyegét: koronként, szellemi, gazdasági, társadalmi fejlettségi szinttől függően, kultúrkörönként, tudományonként más-más értelmet nyer, bővítve, ám egyúttal nehezebben behatárolhatóvá téve azt.

Szintén Smith foglalkozik a „A nacionalizmus fejlődéstörténete és következményei" című témakörrel, melynek kapcsán így ír:" Ebből a szempontból a nacionalizmusok történetének az ókori Közel-Kelet etnikai közösségeinek és identitásainak első nyomaival kell kezdődnie, majd meg kell vizsgálnia azokat a folyamatokat, amelyek az egyiptomiakhoz, az asszírokhoz, perzsákhoz, a görögökhöz, a zsidókhoz és az örményekhez hasonló laterális és demotikus etnikai közösségek példája és terjedése befolyásolta és hozzászoktatta az emberiséget az etnicitás eszméjéhez és valóságához, továbbá ellátta mítoszokkal, emlékekkel és hagyományokkal, amelyet a későbbi etnikai közösségek, de leginkább a modern értelmiség fel tudott használni..." A továbbiakban Smith azt követi nyomon, milyen módon valósult meg ez szerte a világban, s hogyan élt ezzel az örökséggel néhány nagyhatalom. A konklúzió:"...kicsi a valószínűsége annak, hogy a nemzetet és a nacionalizmust hamarosan globális kozmopolitizmus váltja fel."

A fentiekben vázolt eltérő fejlettségi szintet alapul véve népcsoportok fennmaradásának, kiválasztott népek sorsának kérdését taglalja A. D. Smith. Az alapkérdés:"Miért maradnak fenn egyes népcsoportok és tünnek el mások? Milyen tényezők segítenek életben tartani az etnikai közösségeket? Milyen mértékben erednek a ma világszerte tapasztalt nemzeti konfliktusok az etnikai fennmaradás feltételeiből?

Szintén a „Kapcsolatok" fejezetben esik szó – J. Plamenatz cikkében – a nacionalizmus két típusáról. „Érvelésemben arra szorítkozom, hogy a nacionalizmus – olyan népek sajátos jelensége, melyek kozmopolita és világi kultúrájában dominál a haladásba vetett hit – két, egymástól markánsan különböző formában ölt testet. Az egyik formát nyugatinak, a másikat keletinek nevezem..." A tudós a problémakör történelmen, kultúrtörténeten alapuló részletes elemzését adja.

A többszempontú gyűjteményes kötet egyik legérdekfeszítőbb fejezetét Chandran Kukathas, a University of New South Wales politikafilozófusa írta meg „Vannak-e kulturális jogaink" című munkájában. A világ számos kultúrkörét megemlítve összekapcsolja a konkrét valóságot olyan elméleti síkkal, melyekben fellelhető a modern ember szinte valamennyi, a probléma iránti kérdése: miként függ egy nemzeti kisebbség gazdasági, társadalmi, kulturális élete az uralkodó nemzet nacionalizmusától, társadalmi alapelveitől, milyen szerepe van a csoportérdekeknek, az individuális bánásmódnak a kisebbségek szerveződésében, valamint a nemzetiségek közösséggé szerveződése mennyiben függvénye a többség kisebbséghez való viszonyulásának stb.

A nacionalizmus kérdése egy másik lényeges problémát, a nemzetek önrendelkezését is felveti. Erről A. Margalit és J. Raz véleményét olvashatjuk:"...az

önrendelkezéshez való jog se nem abszolút, se nem feltétlen. Sok ember fontos és különféle érdekeit érinti, kezdve azokkal, akik az új állam polgárai lesznek, ha az létrejön, egészen azokig, akik távol vannak tőle. Azok, akik számára az önkormányzat előnyökkel járhat, nem ragaszkodhatnak ahhoz minden áron. Érdekeiket másokéval együtt kell mérlegre tenni..."

A „Szövegek és kommentárok" címszó alatt egybegyűjtött szövegek nagy része régebbi korok nemzet-, nacionalizmusfelfogásába, a nemzetté nevelés lehetőségeibe ad bepillantást. Szerzőik is jobbára a XVIII–XIX század szülöttei, ám nézeteik, alapvetéseik máig időtállóak.

Petrusán Lívia Veronika

Cărți sosite la redacție:

Maria Berényi, *Pulsul veacului palid,* Bp., 1997.

Lucia Borza, *Flori tîrzii, Giula, 1997.*

Lucia Borza, *Román nyelvkönyv, Bp., 1997*

Vom reveni cu recenzii și mențiuni.

Pe plaiuri româneşti

(Interviu cu Gheorghe Sferle)

Cel mai strămoşesc instinct al omului este dorinţa de a cunoaşte alte popoare, cultura şi obiceiurile lor. Această mişcare perpetuă este tălmăcită cel mai nimerit de geniul Renaşterii, Leonardo da Vinci, după părerea căruia „nu există un deliciu mai superior, decît bucuria cunoaşterii."

Poate nu tocmai cu această intenţie a început un micherechean acum 7 ani să caute un loc potrivit pentru familia sa, unde să-şi poată petrece timpul liber, concediul, dar i-a reuşit într-o oarecare măsură şi asta. Din puţinii bănişori, pe care îi avea, Gheorghe Sferle a dorit să cumpere o mică vilă de vară în apropierea satului său natal. Dar cele aflate erau prea scumpe sau nu erau pe placul lui. În urma sfatului unui unchi din România, pe care familia Sferle îl vizita deseori, a început să caute o vilă de week-end în partea de vest a ţării vecine, aproape de frontiera cu Ungaria. Frumosul peisaj al munţilor Bihorului l-a încîntat cu totul. Neaflînd clădire potrivită, Gheorghe, de meserie zidar, a hotărît să cumpere – pe numele unchiului – un lot de casă, şi acolo să construiască o vilă de vară. Munca a început în vara anului 1993, iar la anul, în ziua de 1 august 1994, s-a şi ţinut „sfinţirea" casei.

– Care au fost calităţile, care v- au convins să alegeţi acest loc pitoresc? l-am întrebat pe gazda vilei, Gheorghe Sferle.

– El se află în Valea Iadului, între Stîna de Vale şi Piatra Craiului, la o altitudine de 1540 de metri. În mijlocul văii este un lac de acumulare cu o lungime de 12 kilometri şi o adîncime de 80 de metri. În această regiune sînt asigurate posibilităţile de scăldat şi de pescuit păstrăvi. În munţii, care înconjoară Valea Iadului se poate face alpinism, dar pot fi vizitate şi peşterile din împrejurime. Cei care vizitează această regiune vara se pot bucura de avantajele lacului, ale aerului curat şi ale frumuseţii peisajului. Este recomandat acest loc şi pentru iubitorii sporturilor de iarnă, fiindcă în munţii Bihorului sînt multe posibilităţi de schi. Şi în apropierea vilei noastre se află o pîrtie de schi, cu telescaun.

– Începînd din primăvara anului trecut – spre fericirea multora – este mai simplu şi accesul acestei regiuni bihorene. Dvs. cum vă apropiaţi de Valea Iadului?

– Da, de cînd s-a deschis punctul de trecere Micherechi-Salonta este cu mult mai scurt drumul pînă la – cum îi spunem noi – Vila „Ciaclii", fiindcă cu maşina în 1,5–2 ore sîntem acolo. (Vila a primit această denumire de la porecla familiei mele.) Între Micherechi şi vila noastră sînt numai 112 kilometri, dacă ne apropiem de ea pe traseul Micherechi – Salonta – Tulca – Holod – Beiuş – Budureasa – Valea Iadului.

– Am auzit de la mai mulţi micherecheni că au petrecut în vila dvs. cîteva zile şi s-au întors acasă cu multe amintiri plăcute.

– Avem cîţiva prieteni, consăteni pe care odată, de două ori i-am invitat la noi şi de atunci deseori, dacă au un week-end liber, închiriază căsuţa noastră, şi petrec acolo 2-3 zile, odihnindu-se şi recreîndu-se pentru următoarea săptămînă. Aerul de munte are efecte caritabile pentru nervii oamenilor, dar e foarte bun şi pentru cei care au probleme astmatice. Mulţi tineri din sat vizitează vila, care – pentru că se află într-o regiune aproape nelocuită –, din păcate, nici pînă în prezent nu este aprovizionată cu curent şi apă. Dar ne străduim să fie cît mai confortabilă. Să fiu sincer, după părerea mea, pentru cei mai mulţi excursionişti acestea nu sînt împrejurări negative, pentru ei înseamnă mai mult romantică, deconectare din viaţa „modernă" şi exagerată din zilele noastre. În vilă lumina este asigurată de lampă cu petrol.

– Atunci cînd aţi hotărît construirea acestei vile, aţi plănuit-o numai pe dimensiunile unei familii. Dar – precum aţi amintit şi dvs. – deseori o vizitează şi companii prieteneşti.

– La nimeni nu pot să spun „nu". Totodată trebuie să vă mărturisesc că niciodată nu ne-am gîndit că aşa de mulţi oameni vor dori să-şi petreacă timpul liber în vila noastră. Multe clase de elevi din şcolile româneşti de la Giula, Chitighaz şi Micherechi au mai fost acolo cîteva zile, şi ne străduim ca cheltuielile lor să fie cît mai minime. Putem caza concomitent circa 30-35 de oameni. Eu cred că pentru cei mai mulţi – mai ales pentru copii – înseamnă o curiozitate gătirea la ceaun, mîncărurile româneşti. Iar un alt aspect, foarte simpatic, este că acolo eşti primit de oameni care sînt ca tine, adică bihoreni, care au – la fel ca şi noi – atît rădăcini române, cît şi maghiare. Locuitorii acestei regiuni sînt foarte toleranţi. Dacă cineva, petrecînd acolo cîteva zile, doreşte să trăiască ca un român, de ex. să gătească mîncăruri româneşti (ciorbă, ţocană, etc.) ceilalţi îl ajută cum îl ştiu, dar este bine primit şi atunci dacă nu doreşte să se lase de obiceiurile aduse de acasă. Pot să vă spun că toţi prietenii, cunoscuţii noştri care au petrecut cîteva zile în Valea Iadului s-au reîntors numai cu amintiri plăcute.

– Am auzit şi despre o curiozitate din apropierea vilei dvs.

– Da, nu departe de noi se află aşa-numitul „Izvorul Minunilor". Se spune despre el că femeia, care nu poate să aibă copil, dacă bea sau se spală din apa acestui izvor, în scurt timp va fi gravidă. Este adevărată această legendă sau nu, să decidă acela care a încercat acest izvor. Eu vă destăinui doar atît că în sat la noi, la Micherechi au fost mai multe femei, care au avut astfel de probleme. Este îmbucurător faptul că putem vorbi despre problema lor în timpul trecut, fiindcă de exemplu o femeie de circa 40 de ani (numele ei nu îl dezvălui aici, deoarece consătenii ştiu despre cine e vorba) a dorit de mult timp să devină mamă, dar din partea medicilor a primit numai răspunsuri fără speranţă. Ea acum este mama unui copilaş frumos şi sănătos.

Realizator: **Eva Iova**

Turismul şi internetul

„PC-ul este LSD-ul anilor '90" – ne dă de ştire un graffiti. Spre nefericirea sau, poate mai bine, spre norocul nostru, această constatare este tot mai reală. În lume multe milioane de oameni sînt „lipiţi" ziua întreagă de maşina de calcul, uitînd de familie, muncă, poate şi de următorul meci al echipei de fotbal Fradi. Dar acesta nici nu este un lucru de mirat, fiindcă cu ajutorul sistemului de computer Internet, care îmbarchează toată lumea, putem fi în corespondenţă cu un cunoscut din Canada, sau tocmai cu prietenul care călătoreşte cu o navă de lux pe apele Oceanului Pacific. Dar putem intra şi în biblioteca Universităţii Harvard sau la muzeul Louvre.

Dacă doresc să călătoresc, pot alege din cele mai bune hoteluri ale 5 continente, fără ca să cutreier toate birourile de turism din oraş, deoarece cele mai „ca lumea" au publicităţi pe net. Organizatorii de excursii anunţă publicul despre schimbarea preţurilor sau despre drumurile „last minute" pe homepage.

Numărul acelora care se folosesc de posibilităţile nemărginite ale superstrăzii electronice gigantice creşte din zi în zi. După părerea specialiştilor, peste cîţiva ani folosirea Internetului va trece de la lux la categoria necesităţilor de bază.

Unii înjură Internetul, iar alţii îl divinizează. Probabil amîndouă părţile au dreptate, fiindcă sistemul electronic cu toate că este foarte practic, distrage atenţia de la lucrurile tradiţionale, în centrul căruia a stat omul. De exemplu comerciantul nu se mai ocupă personal cu clientul, fiindcă este înlocuit de un monitor.

O parte a birourilor de voiaj se teme că superstrada electronică va lua de la ei toţi clienţii, fiindcă e cu mult mai simplu să ţăcăneşti cu mouse-ul (cu şoricelul) şi să rezervi bilet de avion sau cazare. Dar această teamă nu ar trebui să existe, fiindcă Internetul cu numeroasele avantaje ale lui, nu neapărat omite munca omului. Însă oferă o gamă mai largă de posibilităţi de alegere pentru clienţi. Dacă un birou de voiaj doreşte să fie cît mai popular, trebuie să aibe un homepage pe Internet, care cuprinde prospectul şi ofertele oficiului. Iar cel care doreşte să călătorească, pe maşina de calcul de acasă poate citi ofertele tuturor birourilor de voiaj.

Mulţumită multimediei, aceste oferte pot fi prezentate şi mai atrăgător. Imaginea ştrandurilor este însoţită cu zgomotul mării, iar camerele hotelurilor sînt prezentate în spaţiu. Încă cîteva ţăcănituri şi putem afla vremea actuală, sau sărbătorile altor popoare. Aşa este cu mult mai uşor să alegem, unde dorim să petrecem concediul sau vacanţa de vară.

Sistemul de rezervare prin Internet în ţara noastră încă nu este prea cunoscut. Dintre cele peste 900 de birouri de voiaj înregistrate, pe net nu se află decît doar 40. Dar se apropie timpul cînd şi la noi, ca în alte ţări din occident, maşina de calcul şi Internetul, acest miracol al secolului XX, va fi un lucru natural, un articol de uz casnic.

Eva Iova

Un scurt interviu cu Homokiné Kalmár Mariann, şeful biroului IBUSZ din Seghedin

Bauer: Din România vin turişti în grupe organizate?
Homokiné: Probabil vin în Ungaria, însă aici la Szeged acest lucru nu este caracteristic. Cei care ne vizitează preferă să poposească la rude şi la prieteni. Motivul acestui fenomen, după părerea mea, este situaţia materială destul de slabă a cetăţenilor români. Iar cei care vin pentru o perioadă mai scurtă, 2-3 zile, închiriază cameră la casă particulară.
Bauer: În anii '80 cred că a fost mai puternic turismul organizat.
Homokiné: Atunci, într-o formă organizată, birourile de voiaj din cele două ţări încheiau contracte între ele, dar nici atunci turiştii sosiţi din România nu locuiau în hoteluri, ci căutau posibilităţi de cazare mai puţin costisitoare. Totuşi, a existat turismul organizat. Cu ghid, cu masă şi cu diferite alte servicii.
Bauer: Care este explicaţia că această formă de odihnă a încetat să existe?
Homokiné: În primul rînd acest lucru poate fi explicat cu situaţia materială a oamenilor, apoi după ce frontierele s-au deschis pentru toţi cetăţenii români, poate Ungaria nu mai este atît de interesantă ca şi celelalte ţări. Nu ştiu. Aici, în Ungaria, preţurile sînt destul de mari pentru un cetăţean român. Şi, în fine, poate nu sînt cunoscute pentru un turist din România acele posibilităţi care oferă o odihnă mai ieftină. Mă gîndesc, de pildă, la posibilităţile oferite de turismul rural.
Bauer: Dvs. aveţi legături cu birouri de voiaj din România?
Homokiné: Biroul central IBUSZ are legătură cu birouri de voiaj din România, însă noi aici la Szeged numai acum căutăm relaţiile cu partenerii din ţara vecină. Dar deocamdată nu avem legături.

Adam Bauer

„Túlélés-túra" a Kárpátokban

Kellemes, hűvös nyáréjszaka. Olyasmi, ami augusztusban a Kárpátokban szokott lenni. Koromsötét: sem csillagfény, sem holdvilág. Egy közeli hegycsúcson kivilágított kereszt.

Két hegy között néhol kiszélesedő, egyébként keskeny, füves, sík terület. Egyik szélén (azaz az egyik hegy lábánál) országút, a másikon vidáman csörgedező patak. A jégvizű patak innenső partján egy helyütt kis fás területen három sátor. Kettő láthatóan együvé tartozik, a harmadik tőlük távolabb. A fáradtság, a hegyi levegő, a víz csobogása mély álomba ringatja a maroknyi sereget. Nem sokkal éjfél előtt különös zajra ébrednek az egyik sátor lakói: mintha valaki felvágná a sátrat. Az elmúlt huszonegyhéhány év pillanatok alatt végigszáguld az

agyakon. Ez hát a vég. Éjszakai késes orvtámadás. A zaj elül, hallani a patak hangos csobogását. A felvágott sátorfalon beáramló hideg levegő szinte mar, a szemek kinyílnak. Eltünt egy hátizsák! És egy szatyor! A fényképezőgépek, ennivaló, ruhák... Azonnal ki a sátorból! A kétségbeesett hangra előbújnak a borzas fejek. Az idegen sátrat is fölvágták, de onnan legalább nem tünt el semmi. Zavart ismerkedés az egyik lakójával. A többiek miért nem jöttek el onnan, nem félnek ott? S ha még valaki leskelődik az erdőből?! Ha tudna kiabálni, akkor rendben van. Izgatott tanakodás, mindegyikük hangja remeg. A lábuk is. Pár száz méterrel arrébb egy autó ajtói csapódnak, kigyullad a reflektor. Az autó elhúz. Félelmetes, hogy már sehol nincs biztonságban az ember... Igazából csak lassan jönnek rá, hogy kirabolták őket, hogy életveszélyben voltak. (Vannak?) Mi jöhet még?!

Az autó! Visszajött, s megállt ugyanott. Ohó, tehát nem volt elég a szajré?! A hét fős kis társaság rémült készülődésbe kezd. Mindenkinél legyen bicska, sátorbot, efféle! Az ellopott hátizsák tulajdonosa van a legkönnyebb helyzetben: helyette már összepakolt más. Így van szerencséje egy újabb élményhez az éjszakában:egy medvét lát elsétálni úgy öt méternyire a sátraktól: nagyobbacska bocs méretű. Eltávolodik az országút irányába. A többiek alig hiszik el: ugyanmár, még medve is! Közben pakolás! Az őrszemek kémlelnek minden irányba: honnan várható az újabb támadás!? És hogyan támadhatnak, ha van bátorságuk hét emberrel szembeszállni?! Kupaktanács a további teendőkről: a sátrakat felszedni és kivonulni a tisztásra. Legalább lássák a közeledő támadókat... Egy újabb autó az országúton: barát vagy ellenség? Majd elválik. A többszöri S.O.S. jelzésre sem lassít, már nem is látszik. Lehet, hogy be akarják keríteni a kirándulókat?! Hirtelen hosszú üvöltés, kiáltozás a távolabbi sátor felöl. (Tényleg tudnak kiabálni.) Tünj el onnan, mert megöllek. Veszett vadállat módjára rohan a fiú a felesége és a sógornője megmentésére. A többiek is utána; bicska mindenkinél. Nincs rá szükség: a veszély elmúlt. A lányok pár lépésre a sátruktól egy sötét alakot láttak közeledni négykézláb az országút felöl. Azt gondolták: álcázott ember. Pedig csak az álcázatlan mackó volt. És lassan továbballagott.

Pakolni gyorsan, mert az autó indul! De a város felé tart. Csapda?! Mostmár mindegy. Legjobb, ha csöndben elindulnak a városba. Egy esetleges útszéli támadás során pedig jobb lesz nem agresszíven reagálni: ne folyjon vér, ha nem muszáj... Rémálom ez az egész, az idegek emésztődnek útban a város felé. Az első fények! Kutyaugatás! Házak! Főutca! Az első ember: egy rendőr, aki figyelmesen végighallgatja a történetet, de nem tud segíteni. Majd reggel az őrsön. Bevonulnak a vasútállomás várótermébe: éjjel háromnegyed kettőt mutat az óra. Mindenki elbeszéli az élményeit, aztán néhányan el-elalszanak, mások virrasztanak. Virradatkor ketten visszamennek nyomok után kutatni: eredménytelenül.

Reggel nyolc óra. A rendőrörsön. A rendőr elmosolyodik és egy szóval intézi el az esetet: medve. Ugyanmár! Hiszen késsel támadtak, elvittek két fényképezőgépet! Pontosan tudták, hogy a mély álomból olyan lassan ébredni fel,

hogy ők addig árkon-bokron... Medve, mondja továbra is a rendőr. Volt már rá példa. Át kell kutatni a környéket egy kilométeres körzetben.

Vissza az éjjeli szálláshelyre! Fel a hegyre! Alig ötperces kutatás után felharsan a megbeszélt jel: megvan! Mindenki odarohan: a hátizsák romokban, darabjai közül szétszórt ruhák félig az avarban. Szilvamagok a hátizsákban...

Megevett egy kilónyi almát, ugyanannyi szilvát, két zacskó házikészítésű mézespogácsát. Elfogyasztott továbbá kb. 10-12 konzervet. (az aljába belemélyesztette a karmait és a tetejét letépte, vagy leharapta, a májkrémet persze kinyalta – mivel vérnyomot nem találtunk, valószínű, hogy a nyelvét nem vágta meg.) Az Útitárskrémet tubusostól falta fel úgy, hogy csak a csavaros-kupakos része maradt meg. Elszopogatta az ajándéknak szánt édességet, azaz majdnem mindent a zöldpaprikán, gulyáskrémen, leveskockán és a pezsgőtablettán kívül... A szatyrok is megkerültek: a kenyér és egy zacskó alján meghúzódó néhány eprescukorka kivételével. A fényképezőgépek közül az egyiknek behorpasztotta a hátlapját, valamint néhány pólónak nem tett jót, hogy rajtuk fogyasztotta el a gyümölcsöket...

Az idős bácsi, aki a sátorhelyek díjait szedte be, jót nevetett, amikor a vándorhad kérdőre vonta, amiért sehová sem tettek ki a medvetámadási veszélyre figyelmeztető táblát. Cigánymedve, mondta, évente többször megcsinálja ezt, de embert még soha nem bántott...

Szellelki Erzsébet

(átvétel a Tű 1995. szeptemberi számából)

Készült az Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft.-ben
6722 Szeged, Tisza Lajos krt. 85–87. 97-835
Felelős vezető: Dr. Kékes Tiborné ügyvezető

Ştiri

din viaţa comunităţii româneşti din Seghedin

În ziua de 14 martie 1997, studenţii şi profesorii Catedrei de limbă şi literatură română au efectuat o vizită la Parcul Comemorativ Naţional de Istorie de lîngă Ópusztaszer. După vizitarea muzeului şi a monumentalei picturi de Feszty Árpád, a avut loc o interesantă şi utilă convorbire despre convieţuirea popoarelor din bazinul Carpaţilor.

*

Membrii Asociaţiei Culturale a Românilor din Budapesta au făcut, la 21 iunie a.c., o vizită la comunitatea românilor din Seghedin. Românii din Capitală au făcut cunoştinţă cu oraşul de pe malurile Tisei, au vizitat biserica sîrbească, unde se ţin şi slujbele ortodocşilor români, şi au studiat activitatea redacţiilor româneşti de la studiourile radio şi tv locale.

*

În prezenţa unui mare număr de iubitori de artă plastică, inclusiv mulţi români din oraş, a avut loc, la 2 iulie 1997, ora 17, în sala Centrului Cultural Bartók Béla din Seghedin, vernisajul expoziţiei pictorului român giulan Ştefan Oroian. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de esteticianul Szuromi Pál.

*

Între 20 şi 27 iulie a.c. a fost organizată, la Seghedin, a doua oară tabăra biblică, găzduite de comunitatea românilor din oraş, în frunte cu părintele Aurel Becan. La cursul biblic din acest an au participat 54 de elevi, de la 7 parohii ortodoxe, instruiţi şi introduşi în tainele credinţei de preoţii Aurel Becan, Ioan Bun, Florin Olteanu şi Origen Sabău, ajutaţi de doamnele profesoare Túri Andrásné şi Elena Olteanu. Tabăra a luat sfîrşit cu o slujbă oficiată în biserica sîrbească din oraş de preoţii Aurel Becan şi Origen Sabău.

Casa Zsótér la Seghedin.
Aici au purtat tratative Bălcescu şi Kossuth pentru încheierea
Proiectului de împăciuire